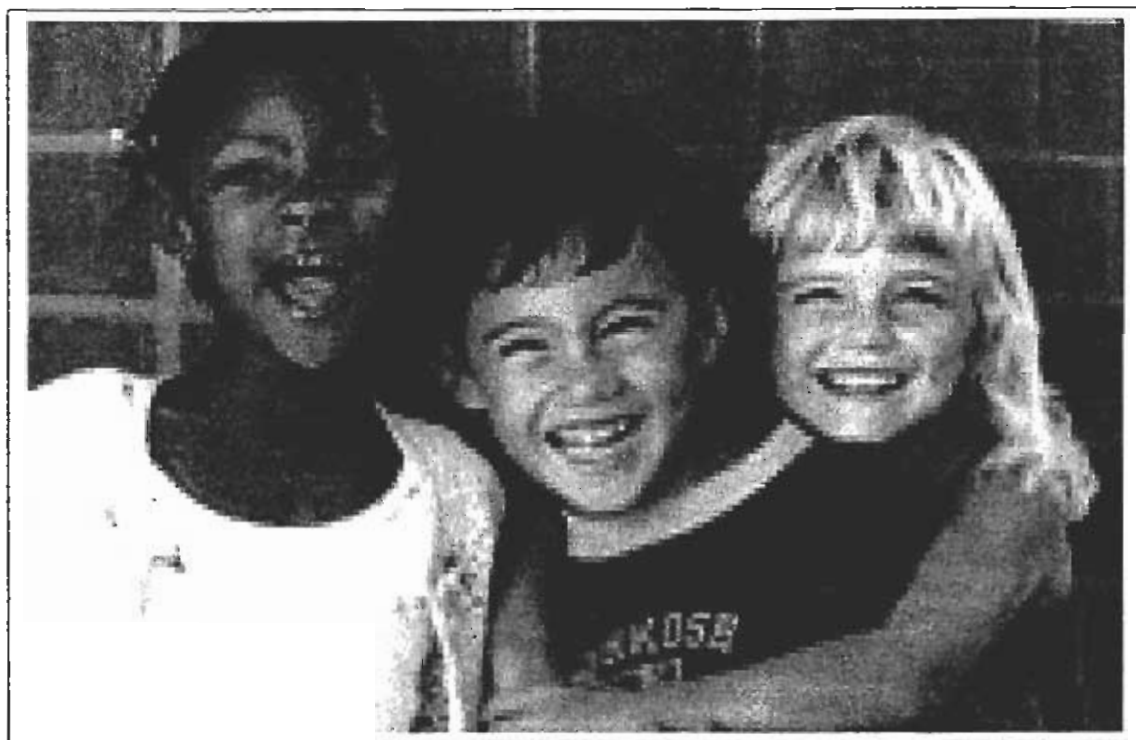

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΩΝ ΥΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ:
Η ΕΚΦΡΑΣΗ ΚΑΙ Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ
ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΟΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ (2,5-5,5 ΕΤΩΝ)**

**ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ
ΚΕΦΑΛΑ ΓΙΑΝΝΟΥΛΑ**

**ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ
ΑΜΑΛΙΑ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ- JOHNSON, Ph. D.**

ΠΑΤΡΑ 2002

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΑ

Πρώτα απ' όλα θα ήθελα να ευχαριστήσω τα νήπια και τις μητέρες που συμμετείχαν σ' αυτήν την ερευνητική μελέτη και να εκφράσω ιδιαίτερα την βαθιά εκτίμηση μου προς την θετική ανταπόκριση των μητέρων.

Οφείλω επίσης να ευχαριστήσω την νηπιαγωγό, για την πολύτιμη βοήθεια, συνεργασία και υποστήριξη της στο έργο μου.

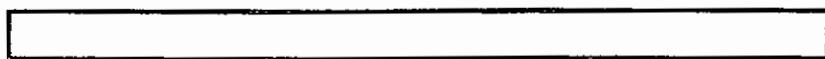
Ιδιαίτερα θα ήθελα να ευχαριστήσω για την αρωγή και συμπαράσταση την κα Αμαλία Ιωαννίδου Johnson, καθηγήτρια του Τ.Ε.Ι Πάτρας στο Τμήμα Κοινωνικής Εργασίας .

Τέλος σημειώνω την πολύτιμη πρακτική διευκόλυνση και συμπαράσταση που είχα από τους συνάδελφους Κοινωνικούς Λειτουργούς και το διοικητικό προσωπικό της Κοινωνικής Υπηρεσίας Προσφύγων, όπου και πραγματοποίησα την εξάμηνη άσκηση στο επάγγελμα.

Τα παιδιά σας δεν είναι δικά σας παιδιά
Είναι γιοι και θυγατέρες της λαχτάρας της ζωής να διαιωνιστεί.
Έρχονται με την βοήθεια σας στην ζωή, αλλά όχι από εσάς,
Και δεν σας ανήκουν, όσο και αν ζουν μαζί σας.

Μπορείτε να τους δώσετε την αγάπη σας
αλλά όχι και την σκέψη σας,
Διότι έχουν δικές τους σκέψεις.
Μπορείτε να στεγάσετε το σώμα τους, αλλά
όχι και τις ψυχές τους,
Διότι οι ψυχές τους στεγάζουν την κατοικία
Του αύριο, αυτού που δεν μπορείτε ούτε καν
Στα όνειρα σας να επισκεφτείτε εσείς.
Μπορείτε να μοχθήσετε να μοιάσετε στα παιδιά σας,
Αλλά όχι να επιδιώξετε να τα κάνετε όμοια σας.

Του Χαλίλ Γκιμπράν «Ο Προφήτης & ο κήπος του Προφήτη»

Τέτοιο ήταν το θεμέλιο που πάνω του οικοδομούσα. «Έπρεπε τα παιδιά μου ν' αναγνωρίζουν, απ' την αρχή της ημέρας μέχρι το τέλος της βραδιάς και σε κάθε στιγμή, πάνω στο μέτωπο και στα χείλη μου, πως η καρδιά μου ήταν σ' αυτά δοσμένη, πως η ευτυχία τους ήταν δική μου ευτυχία και οι χαρές τους χαρές μου.

Πρίν απ' όλα ήθελα και είχα χρέος να κερδίσω την εμπιστοσύνη και την στοργή των παιδιών.

«Πεσταλότσι»

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΕΛ:

Περίληψη Μελέτης	1
-------------------------	----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

<i>ΕΙΣΑΓΩΓΗ</i>	3
<i>ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΕΛΕΤΗΣ</i>	4
<i>ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ</i>	6
✓ <i>Στόχοι της έρευνας</i>	7
✓ <i>Υποθέσεις της έρευνας</i>	8
<i>ΟΡΙΣΜΟΙ ΕΝΝΟΙΩΝ</i>	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Ανασκόπηση άλλων μελετών και συγγραμμάτων

<i>A) Κατανοώντας την αυτοεκτίμηση</i>	13
<i>a.1 Γιατί μελετάμε την αυτοεκτίμηση</i>	13
<i>a.2 Η προσέγγιση της έννοιας αυτοεκτίμηση</i>	14
<i>a.3 Η αυτοεκτίμηση στην πυραμίδα των αναγκών (βρέφους/παιδιού σαν άτομο, 0-6 ετών)</i>	17
<i>B) Πως αναπτύσσεται η αυτοεκτίμηση</i>	19
<i>β.1 Μια αναπτυξιακή οπτική της αυτοεκτίμησης</i>	19
<i>β.2 Η συμβολή της οικογένειας και του νηπιαγωγείου στην αυτοεκτίμηση του νηπίου/ Συμπεριφορές που ενισχύουν την ανάπτυξη θετικής αυτοεκτίμησης</i>	22
<i>β.3 Η επίδραση των συνομηλίκων στην αυτοεκτίμηση του νηπίου</i>	28
<i>β.4 Η σημασία της προσκόλλησης και η σχέση της με την αυτοεκτίμηση του νηπίου</i>	30

Γ) Σχέση αυτοεκτίμησης και ψυχολογικής ωριμότητας	35
γ.1 Σύνδεση των χαρακτηριστικών των ατόμων με υψηλή αυτοεκτίμηση με τα χαρακτηριστικά της ψυχολογικής ωριμότητας	35
γ.2 Σχέση της αυτοεκτίμησης του προσώπου –τροφού με την αυτοεκτίμηση του νηπίου	39

Δ) Συναισθήματα και Συμπεριφορά	42
δ.1 Προσέγγιση των εννοιών «συναίσθημα»- «συμπεριφορά»	42
δ.2 Χαρακτηριστικά των συναισθημάτων και η σχέση τους με τα κίνητρα	45
δ.3 Ο ρόλος των συναισθημάτων στην ζωή μας	46
δ.4 Σχέσεις με τους άλλους και συναισθήματα	47
δ.5 Η συναισθηματική ανάπτυξη των νηπίων /Η συμβολή των γονέων	49
δ.6 Φόβος –Θυμός –Ντροπή-Αγάπη / Μια αναλυτική τους προσέγγιση	53
✓ Συμπεριφορές ως έκφραση φόβου	64
✓ Συμπεριφορές ως έκφραση θυμού	65
✓ Συμπεριφορές ως έκφραση ντροπής	66
✓ Συμπεριφορές ως έκφραση αγάπης	67

Ε) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ ΠΑΙΔΙ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ-ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ	68
---	-----------

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 **72**

A) ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ	72
B) ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	75
Γ) ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ	77
Δ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	80

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 _____ **81**

**A) ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ
ΕΡΕΥΝΑΣ** _____ **81**

a.1) Φάση μη συμμετοχικής παρατήρησης των
νηπίων _____ **81**

a.2) Φάση συμμετοχικής παρατήρησης των
νηπίων _____ **92**

a.3) Αναφορά των συνεντεύξεων _____ **97**

a.4) Εκτίμηση της προσωπικότητας και του έργου της
νηπιαγωγού _____ **123**

a.5) Συνολική καταγραφή των αποτελεσμάτων της
Κλίμακα Ψ.Ω _____ **127**

a.6) Περιορισμοί Μελέτης _____ **128**

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 _____ **129**

B) ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ _____ **125**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 _____ **138**

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ _____ **138**

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ _____ **143**

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ-ΛΕΞΙΚΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η εργασία αυτή είναι μια ερευνητική μελέτη η οποία έχει ως σκοπό να εξετάσει πως βιώνεται η αυτοεκτίμηση των νηπίων (2,5 έως 5,5 ετών) μέσω των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς τους, να μελετηθεί η σχέση αυτοεκτίμησης και διαφορετικότητας σε σχέση με συνομηλίκους ή άλλους και επιπλέον να ερευνηθεί η συμβολή του προσώπου-τροφού σ' όλα τα παραπάνω, ως αποτέλεσμα της ψυχολογικής του ωριμότητας.

Ειδικότερα τα επιμέρους κεφάλαια περιλαμβάνουν:

Στο κεφάλαιο 1 γίνεται μια αναφορά σ' όλους αυτούς τους προβληματισμούς που μας οδήγησαν να εξετάσουμε την δυναμική της αυτοεκτίμησης των παιδιών προσχολικής ηλικίας, εντός του σημαντικού περιβάλλοντος (οικογένεια – νηπιαγωγείο). Επιπλέον τίθενται οι ειδικότεροι στόχοι της μελέτης και οι υποθέσεις που απορρέουν απ' αυτές.

Στο κεφάλαιο 2 γίνεται μια προσπάθεια βαθύτερης κατανόησης της «αυτοεκτίμησης» μέσω διαφόρων μελετών. Το ενδιαφέρον μας επικεντρώνεται στην ανάπτυξη και εξέλιξη της αυτοεκτίμησης των νηπίων εντός του περιβάλλοντος της οικογένειας και του νηπιαγωγείου. Τονίζεται ιδιαίτερα ο ρόλος του προσώπου-τροφού στην ανάπτυξη θετικής αυτοεκτίμησης και αυτοσεβασμού του νηπίου. Επίσης γίνεται αναφορά στην συμβολή του νηπιαγωγείου και στον τρόπο που αυτό προάγει την αυτοεκτίμηση και την συνολική ψυχοπνευματική ανάπτυξη των νηπίων.

Επιπλέον σημαντική είναι η περιγραφή των χαρακτηριστικών της ψυχολογικής ωριμότητας και η σύνδεση τους με τα χαρακτηριστικά των

ατόμων με υψηλή αυτοεκτίμηση. Στην συνέχεια αναλύεται η σχέση της αυτοεκτίμησης του προσώπου-τροφού με την αυτοεκτίμηση του νηπίου, προσεγγίζοντας τους τρόπους που οι γονείς ενεργούν ως πρότυπα απέναντι στην αυτοεκτίμηση των παιδιών τους.

Η προσέγγιση των «συναισθημάτων» και της «συμπεριφοράς» τόσο ως έννοιες όσο και ως δυναμικές με σημαντικό ρόλο στην ζωή μας είναι το επόμενο υπό μελέτη θέμα. Στο σημείο αυτό αναλύεται επίσης η συναισθηματική ανάπτυξη των νηπίων και η συμβολή των γονέων σ' αυτή.

Ο ρόλος και η παρουσία του Κοινωνικού Λειτουργού στο τρίπτυχο παιδί – οικογένεια – νηπιαγωγείο και οι τρόποι με τους οποίους είναι δυνατόν να δράσει στο παραπάνω σύστημα, έρχεται να ολοκληρώσει το δεύτερο κεφάλαιο.

Κατόπιν της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, στο **κεφάλαιο 3** αναλύεται η όλη μεθοδολογία της μελέτης με έμφαση στο σχεδιασμό που ακολουθήθηκε σ' αυτήν την πιλοτική έρευνα και στα μεθοδολογικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για την επίτευξη των στόχων. Το κεφάλαιο 3 εμπεριέχει επίσης και την κατάθεση προσωπικής εμπειρίας από την επίτευξη αυτής της προσπάθειας.

Ακολουθεί το **κεφάλαιο 4 -Α** στο οποίο παρατίθενται τα αποτελέσματα έτσι όπως προέκυψαν από την παρατήρηση των νηπίων και τις συνεντεύξεις με τα πρόσωπα –τροφούς. Εν συνέχεια το **κεφάλαιο 4-Β** περιγράφει τα συνολικά ευρήματα της πιλοτικής έρευνας. Τέλος στο **κεφάλαιο 5** παρατίθενται τα συμπεράσματα και οι προτάσεις .

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η αυτοεκτίμηση θεωρείται πρωταρχικός παράγοντας για το πόσο καλά ή άσχημα λειτουργεί ένα άτομο στην κοινωνία (Περιοδικό, «Πρόσωπο», 26^ο τεύχος, σελ.10). Το μεγάλο ενδιαφέρον των ερευνητών για την αυτοεκτίμηση το οποίο εκδηλώνεται με μια σωρεία σχετικών ερευνών, δικαιολογείται από τη διαπίστωση ότι υφίσταται θετική συνάφεια ανάμεσα στην αυτοεκτίμηση και την ψυχολογική υγεία (Α.Λεονταρή, 1996, σελ.84).

Γνωρίζοντας τα παραπάνω και με εύνασμα προσωπικού ενδιαφέροντος για τα παιδιά προσχολικής ηλικίας και τα ερεθίσματα που προέκυψαν από την πραγματοποίηση εργαστηριακής πρακτικής άσκησης σε νηπιαγωγεία, αποφασίστηκε να διερευνηθούν όψεις αυτής της δυναμικής στην συγκεκριμένη ηλικιακή ομάδα.

Προβληματιστήκαμε για το πώς βιώνεται η αυτοεκτίμηση από τα νήπια μέσω των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς τους. Επιπλέον θεωρήθηκε σημαντικό να μελετηθεί αν το επίπεδο αυτοεκτίμησής τους σχετίζεται με την αποδοχή του διαφορετικού σε σχέση με συνομηλίκους ή άλλους. Συνεχίζοντας τον προβληματισμό αναρωτιθήκαμε αν η αυτοεκτίμηση είναι κάτι έμφυτο και αν όχι από τι και πως επηρεάζεται και αναπτύσσεται.

Ψάχνοντας την βιβλιογραφία είδαμε ότι η αυτοεκτίμηση αρχίζει να εξελίσσεται από τα πρώτα χρόνια της ζωής του ατόμου (Στάδιο

Πρακτικής Εξάσκησης-Mahler,1975) στο A.I. Johnson (1998, σελ.38) εντός του οικογενειακού του περιβάλλοντος αρχικά και αργότερα εντός του περιβάλλοντος του νηπιαγωγείου (Ludy Dunn, 1993). Στην συγκεκριμένη μελέτη δίνεται έμφαση στις βασικές συνθήκες που προάγουν την υψηλή αυτοεκτίμηση στο περιβάλλον της οικογένειας και την συμβολή του προσώπου –τροφού σ'όλα τα παραπάνω. Οι γονείς είναι πρότυπα απέναντι στην αυτοεκτίμηση (Virginia Satir, 1989, σελ.63). Και εδώ γεννιέται το ερώτημα, μπορούν να την διδάξουν αν οι ίδιοι δεν την έχουν για τον εαυτό τους ; Αλλά ακόμα και αν δεν την έχουν για τον εαυτό τους είναι δυνατόν να την αναπτύξουν μέσω της ανατροφής των παιδιών τους ; Κι αν η αυτοεκτίμηση τους είναι χαμηλή για τον εαυτό τους μπορούν να μεγαλώσουν τα παιδιά τους με αρκετά καλή αυτοεκτίμηση και αυτοεικόνα ;

Παράλληλα όμως στη μελέτη αυτή τονίζεται και ο ρόλος του νηπιαγωγείου στην ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των νηπίων, μέσω των σχέσεων που δοκιμάζει το παιδί, τις εμπειρίες και ενισχύσεις που λαμβάνει.

ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Ξεκινώντας με τον παραπάνω προβληματισμό για το πώς βιώνεται η αυτοεκτίμηση των νηπίων μέσω των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς η έρευνα θα επικεντρωθεί στην μελέτη τεσσάρων βασικών συναισθημάτων (φόβος, θυμός, ντροπή, αγάπη) και σε συμπεριφορές που απορρέουν απ'αυτά.

Μέσα από την μελέτη των θεωριών της ανάπτυξης του ατόμου (Mahler 1975, Stern 1985, Bowen 1978, A.I.Johnson-Τουρνά 1990) διαπιστώνουμε ότι τα πρώτα χρόνια ζωής του ατόμου είναι καθοριστικά. Οι πρώιμες εμπειρίες του νηπίου με το πρόσωπο-τροφό και η εμπειρία που βιώνει στο νηπιαγωγείο κατά επέκταση, είναι σημαντικές για το λόγο ότι ενισχύουν ή καθηλώνουν την αυτοεκτίμηση. Λαμβάνοντας υπόψη την κλίμακα της Ψ:Ω της Αμαλία Ιωαννίδου Johnson (1990, 1998) θα διερευνηθεί η συμβολή του προσώπου-τροφού στην αυτοεκτίμηση του νηπίου ως αποτέλεσμα της ψυχολογικής του ωριμότητας. Και κατ'επέκταση θα εξετασθεί κατά πόσον το επίπεδο της αυτοεκτίμησης του προσώπου-τροφού σχετίζεται με την αυτοεκτίμηση του νηπίου.

Επιπλέον στηριζόμενοι πάλι στην θέωρία της Αμαλία Ιωαννίδου Johnson (1990, 1998) που αναφέρει ότι η υψηλή αυτοεκτίμηση σχετίζεται με την αίσθηση ευελιξίας απέναντι στο διαφορετικό, στη μελέτη αυτή θα διερευνηθεί πώς η αυτοεκτίμηση των νηπίων σχετίζεται με την αποδοχή του διαφορετικού σε σχέση με τους συνομηλικούς ή άλλους.

Πώς τα συναισθήματα που βιώνουν τα νήπια αντανακλούν πλευρές της αυτοεκτίμησης τους; Πώς το πρόσωπο-τροφό και κατ'επέκταση το οικογενειακό περιβάλλον συμβάλλει στο χτίσιμο αυτής της δυναμικής;

Το ενδιαφέρον μας λοιπόν θα εστιαστεί στην εξέλιξη της αυτοεκτίμησης του νηπίου μέσω των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς του εντός του σημαντικού του περιβάλλοντος (οικογένεια – νηπιαγωγείο).

ΣΚΟΠΟΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Η μελέτη αυτή έχει ως σκοπό να διερευνήσει την σχέση της αυτοεκτίμησης με τα συναισθήματα και την συμπεριφορά του νηπίου και την συμβολή του προσώπου-τροφού στην εδραίωση της. Η ερευνητική μελέτη θα γίνει μέσω της χρήσης συγκεκριμένων μεθοδολογικών εργαλείων τα οποία και αναφέρονται στο κεφάλαιο της μεθοδολογίας.

Σκοπός της βιβλιογραφικής ανασκόπησης είναι να θέσει το θεωρητικό υπόβαθρο της πιλοτικής αυτής διερεύνησης αναφορικά με την έννοια της αυτοεκτίμησης, την εξέλιξη της κατά την βρεφική και προσχολική ηλικία, την σημαντικότητα της εδραίωσης της αυτοεκτίμησης κατά τα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού και τελικά την συμβολή του προσώπου-τροφού και του οικογενειακού περιβάλλοντος στην διαμόρφωση και εξέλιξη της.

Επίσης με την ανάλυση του ρόλου του νηπιαγωγείου στην ψυχοπνευματική ανάπτυξη του παιδιού και τη συμβολή των εκπαιδευτών στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης των νηπίων, γίνεται πιο συγκεκριμένο το αντικείμενο αυτής της μελέτης. Η προσέγγιση των χαρακτηριστικών της ψυχολογικής ωριμότητας και η σύνδεση τους με τα χαρακτηριστικά των ατόμων με υψηλή αυτοεκτίμηση είναι ένα άλλο μέρος της βιβλιογραφικής αυτής μελέτης. Η κατανόηση της συναισθηματικής ανάπτυξης των νηπίων και η ανάλυση των συγκεκριμένων συναισθημάτων (θύμος, φόβος, ντροπή, αγάπη) κρίνονται επίσης σημαντικές αναφορές της βιβλιογραφικής ανασκόπησης.

Η ανάπτυξη της αυτογνωσίας και της ενσυναίσθησης από μέρους μας έχουν αναφερθεί ως βασικές δυναμικές της επαγγελματικής προσφοράς μας (Μ.Μαλικιώση-Λοϊζου, Αθήνα, 1999). Η κατάκτηση της αυτογνωσίας είναι θεμελιώδης για μια αποτελεσματική ψυχοκοινωνική παρέμβαση (στο ίδιο). Η μελέτη αυτή προσφέρει την ευκαιρία για προσωπική εξέλιξη και ανάπτυξη.

Παράλληλος λοιπόν σκοπός μέσω της μελέτης αυτής είναι να πάμε ένα βήμα πιο κοντά στην κατανόηση του δικού μας εαυτού και κατόπιν στην κατανόηση της ανθρώπινης προσωπικότητας και συμπεριφοράς, έτσι ώστε να βοηθηθούμε στην εργασία μας ως Κοινωνικοί Λειτουργοί.

Παρακάτω παρατίθενται οι ειδικότεροι στόχοι της μελέτης και οι υποθέσεις που απορρέουν απ'αυτούς :

ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Αν και πως σχετίζεται η έκφραση φόβου, θυμού, ντροπής και αγάπης από το νήπιο με την αυτοεκτίμηση του.
2. Αν και πως σχετίζονται οι τρόποι με τους οποίους το νήπιο εκφράζει την αγάπη του με την αυτοεκτίμηση του.
3. Αν και πως σχετίζεται η συμπεριφορά των νηπίου προς τους συνομηλίκους με την αυτοεκτίμηση του.
4. Αν και πως σχετίζεται η αυτοεκτίμηση του νηπίου με την αποδοχή της διαφορετικότητας (των συνομηλίκων ή άλλων).

5. Αν και πως σχετίζονται τα συναισθήματα του νηπίου με την ψυχολογική ωριμότητα του προσώπου-τροφού.
6. Αν και πως σχετίζεται η όλη εικόνα του νηπίου (συμπεριφορά και η έκφραση της μέσω των συναισθημάτων) με τον τρόπο που το πρόσωπο-τροφό βιώνει τον ρόλο του.
7. Αν και πως μεταβάλλεται η συμπεριφορά και τα συναισθήματα του νηπίου μετά την εμπλοκή του σε ομαδική δραστηριότητα.
8. Αν και πως σχετίζεται η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης του νηπίου με την αποδοχή ή όχι της διαφορετικότητας σε σχέση με τους συνομηλίκους ή άλλους.

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Η έκφραση φόβου, θυμού, ντροπής και αγάπης από το νήπιο έχει σχέση με την αυτοεκτίμηση του.

*Όσο πιο έντονη έκφραση φόβου, θυμού και ντροπής τόσο χαμηλότερη αυτοεκτίμηση του νηπίου.

*Όσο πιο έντονη έκφραση κτητικής αγάπης τόσο χαμηλότερη αυτοεκτίμηση του νηπίου.

2. Οι τρόποι με τους οποίους το νήπιο εκφράζει την αγάπη του έχουν σχέση με την αυτοεκτίμηση του.

Όσο πιο έντονη έκφραση αγάπης με την έννοια του μοιράσματος (του χρόνου και του παιχνιδιού με τους συνομήλικους), της αποδοχής, της εμπραθητικής στάσης, της φιλικότητας και της συμπαράστασης τόσο υψηλότερη αυτοεκτίμηση του νηπίου.

3. Η συμπεριφορά του νηπίου προς τους συνομήλικους έχει σχέση με την αυτοεκτίμηση του.

Όσο πιο επιθετική και καταστροφική η συμπεριφορά του νηπίου τόσο χαμηλότερη αυτοεκτίμηση και αίσθηση ευελιξίας και άνεσης απέναντι στην διαφορετικότητα των συνομηλίκων ή των άλλων.

4. Η αυτοεκτίμηση του νηπίου έχει σχέση με την αποδοχή της διαφορετικότητας (των συνομηλίκων ή άλλων).

Όσο μεγαλύτερη η αυτοεκτίμηση του νηπίου τόσο μεγαλύτερη αποδοχή της διαφορετικότητας των συνομηλίκων ή άλλων .

5. Τα συναισθήματα του νηπίου έχουν σχέση με την ψυχολογική ωριμότητα του προσώπου-τροφού.

Όσο πιο έντονη έκφραση αγάπης του νηπίου τόσο υψηλότερο και το επίπεδο της ψυχολογικής ωριμότητας του προσώπου-τροφού.

6. Η όλη εικόνα του νηπίου (συμπεριφορά και η έκφραση της μέσω των συναισθημάτων) έχει σχέση με τον τρόπο που το πρόσωπο-τροφό βιώνει τον ρόλο του.

Όσο πιο αρνητικά (με την έννοια του άγχους, της δυσκολίας, του θυμού ή της αδιαφορίας) βιώνεται ο ρόλος του προσώπου-τροφού τόσο πιο αρνητική είναι η όλη εικόνα του νηπίου μέσω της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων του.

7. Η συμπεριφορά και τα συναισθήματα του νηπίου μεταβάλλονται μετά την εμπλοκή του σε ομαδική δραστηριότητα.

*Η επιθετική και καταστροφική συμπεριφορά μεταβάλλεται σε επιθυμία για συνεργασία και επικοινωνία.

*Ο φόβος, ο θυμός και η ντροπή υποχωρούν σε σημαντικό βαθμό και το νήπιο εκδηλώνει εκφράσεις αγάπης.

8. Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης του νηπίου σχετίζεται με την αποδοχή ή όχι της διαφορετικότητας σε σχέση με συνομηλίκους ή άλλους.

Όσο περισσότερο ενισχύεται η αυτοεκτίμηση των νηπίων τόσο πιο ευέλικτη είναι η στάση τους στην αποδοχή της διαφορετικότητας σε σχέση με τους συνομηλίκους ή άλλους.

ΟΡΙΣΜΟΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

***ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ**- η προσωπική κρίση της αξίας του ατόμου, η οποία εκφράζεται με τις στάσεις που αναπτύσσει απέναντι στον εαυτό του (ορισμός του Coopersmith, στο Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, Τόμος 2^{ος}, σελ.889).*

***ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ**-«η συνολική αποτελεσματική αποτίμηση των ψυχοπνευματικών και φυσικών χαρακτηριστικών, την οποία πραγματοποιεί το άτομο», (ορισμός του Lawrence στο Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια-Λεξικό, Τόμος 2^{ος}, σελ.889).*

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑ – μια εξελικτική διαδικασία μέσω της

οποίας τα άτομα διαφοροποιούνται – αποχωρίζονται συναισθηματικά από την αρχική τους οικογένεια, ενώ εξακολουθούν να διατηρούν κάποια συναισθηματική επαφή μαζί τους και με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνουν μια σχετική διαφοροποίηση, αυτονομία ή εξατομίκευση (A.I Johnson, 1998 σελ.17).

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑ «μια σφαιρική ιδιότητα του ατόμου και αναφέρεται στην άρτια διαμόρφωση της προσωπικότητας και την υπεύθυνη τοποθέτηση απέναντι στα προβλήματα της ατομικής και κοινωνικής ζωής. Η Ψ.Ω δεν ολοκληρώνεται σε ορισμένα χρονικά όρια, νομοτελειακά, γι' αυτό και δεν σχετίζεται με την ηλικία. Η Ψ.Ω είναι κατάκτηση, και έχει σαν υποδομή την διαμόρφωση άρτιας προσωπικότητας, που προσδιορίζεται, με την σειρά της, από παράγοντες εσωγενείς και εξωγενείς. Οι εσωγενείς παράγοντες αναφέρονται στην εξελικτική πορεία και την κατά στάδια ανάπτυξη του ατόμου. Οι εξωγενείς παράγοντες είναι το ανθρώπινο περιβάλλον (οι γονείς, το σχολείο, οι εκπαιδευτικοί, η πολιτεία). Σύμφωνα με τα δεδομένα της σύγχρονης Ψυχολογίας η εξέλιξη και η διαμόρφωση της προσωπικότητας δεν γίνεται ομαλά, μα με άλματα (*par bonds*). Μ' άλλα λόγια υπάρχουν στην ζωή κάθε ατόμου περίοδοι εξισσορόπησης και προσαρμογής στο περιβάλλον και ανάμεσα σ' αυτές περίοδοι κρίσεων και δοκιμασίας (Μ.Χουρδάκη, 1989, σελ.15,16).

ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ή ΝΗΠΙΑΚΗ ΗΛΙΚΙΑ-εκτείνεται από το 3^ο ως το 5^ο ή 6^ο έτος της ηλικίας. Αρχίζει με το τέλος της βρεφικής ηλικίας και τελειώνει με την είσοδο του παιδιού στο σχολείο. Ανάμεσα στα δυο αυτά χρονικά ορόσημα πραγματοποιείται μια πλούσια εξέλιξη στον σωματικό και ψυχοκοινωνικό τομέα (Ι.Ν. Παρασκευόπουλος, 2^{ος} Τόμος, σελ.11-12).

ΣΗΜΑΝΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ- στην μελέτη αυτή ο όρος αναφέρεται στο περιβάλλον της οικογένειας και του νηπιαγωγείου, τα οποία και διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη των νηπίων.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ «μια ομάδα ευρύτερη από το ζευγάρι που αποτελεί τη διαρκή και νόμιμη γενετήσια ένωση. Περιλαμβάνει τους συζύγους,, τα τέκνα τους και συχνά και τρίτα πρόσωπα, που συνδέονται με τους συζύγους με στενούς συγγενικούς δεσμούς» (Τσαούσης,, Αθήνα, 1991, σελ.440).

ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ «ένας σημαντικός φορέας προσχολικής αγωγής που έχει ως βασικό ρόλο να βοηθήσει τα παιδιά να διαμορφώσουν την προσωπική τους ταυτότητα, να αναπτύξουν όλες τις έμφυτες ικανότητες τους, να ομαδοποιηθούν, να ανεξαρτοποιηθούν από την οικογένεια ,να κατακτήσουν αυτοεκτίμηση-αυτοσεβασμό, να ωριμάσουν ως προσωπικότητες και να κοινωνικοποιηθούν ομαλά ώστε να επιτευχθεί η αρμονική ενσωμάτωση τους στο κοινωνικό σύνολο»(Κιτσάρας Γ., Αθήνα, 1991).

ΜΗΤΕΡΑ-ΤΡΟΦΟ - στην μελέτη αυτή ο όρος αφορά κάθε πρόσωπο(φυσικός ,θετός, ή ανάδοχος γονέας, κηδεμόνας ή οποιοδήποτε πρόσωπο ανεξαρτήτου συγγενικού ή μη δεσμού με το νήπιο) που έχει αναλάβει την φροντίδα και ανατροφή του παιδιού .

ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ - στην μελέτη αυτή ο όρος αφορά κάθε στοιχείο που κάνει ένα άτομο διαφορετικό από τους άλλους σε σχέση με την σωματική διάπλαση, την εξωτερική εμφάνιση, την εθνικότητα, το θρήσκευμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Α) ΚΑΤΑΝΟΩΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ

α.1) Γιατί μελατάμε την αυτοεκτίμηση

Η ανασκόπηση πληθώρας μελετών σχετικών με την αυτοεκτίμηση, την ανέδειξε ως παράγοντα καθοριστικό για την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του ατόμου.

Η αυτοεκτίμηση έχει στην πραγματικότητα δείξει να έχει μια διάχυτη και δυναμική επιρροή στην ανθρώπινη επίγνωση, παρακίνηση, συναίσθημα και συμπεριφορά (Campell and Lavallee, 1993). Αυτές οι επιδράσεις με την σειρά, επηρεάζουν την κοινωνική λειτουργικότητα του ατόμου και κατ'επέκταση την ικανότητα του να αντιμετωπίζει τα στρεσογόνα γεγονότα της ζωής (Delongis, Folkman & Lazarus, 1988; Wells & Marwell, 1976; Wylie, 1974).

Η αυτοεκτίμηση είναι μια βασική ανάγκη, μια ανάγκη βαθιά στις προσωπικότητες μας να αισθανόμαστε ότι είμαστε αγαπητοί και αποδεκτοί (Brander, 1994). Αυτή σχεδόν η υπαρξιακή σημαντικότητα της αυτοεκτίμησης για τον άνθρωπο την κάνει μια από τους πιο σημαντικούς ψυχολογικούς παράγοντες που επηρεάζουν ποικίλους τομείς της ζωής των ατόμων (Maarit Johnson, 1997, σελ.1).

Γεγονότα και διαδικασίες που βιώνουμε σαν υψηλά στρεσογόνα απαιτούν συχνά μερική, σημαντική, απροσδόκητη αναπροσαρμογή και αλλαγή. Πως ένα άτομο είναι εξοπλισμένο να ανταπεξέλθει σ' αυτές τις αλλαγές και αναπροσαρμογές εξαρτάται από τις προσωπικές πηγές που διαθέτει. Μια τέτοια σημαντική, εσωτερική πνευματική πηγή είναι και η αυτοεκτίμηση (Pearlin & Schooler, 1978). Η αίσθηση του εαυτού στον έλεγχο της ζωής και η αυτοεκτίμηση είναι παράγοντες που βοηθούν τον χειρισμό των καταστάσεων άγχους. Τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση είναι ανίκανα να χειριστούν ως μια λειτουργική πηγή τα θετικά αισθήματα του εαυτού, αισθάνονται παγιδευμένοι από τις δικές τους μη αποτελεσματικές προσπάθειες να προσαρμοστούν και απαντούν συχνά με καταθλιπτική διαταραχή (in Journal Young Children, July, 1986, σελ.51).

Η αποδεκτικότητα και μια στάση αγάπης προς έναν εαυτό όχι μόνο τον προστατεύει ν'αντιμετωπίσει αποτυχίες και απογοητεύσεις αλλά θα έπρεπε να δίνει και μια δυνατότερη αίσθηση του σκοπού της ζωής και μεγαλύτερη αίσθηση του εαυτού (Branden.1994) (Maarit Johnson, 1997, σελ.14).

α. 2) Η προσέγγιση της έννοιας «αυτοεκτίμηση»

Σ' αυτήν την ενότητα γίνεται μια προσπάθεια να προσεγγιστεί η έννοια της αυτοεκτίμησης μέσα από διάφορες θεωρητικές σκοπιές.

Σύμφωνα με την **Virginia Satir** (1988) «η αυτοεκτίμηση είναι η ικανότητα να δίνεις αξία στον εαυτό σου και να τον μεταχειρίζεσαι με

αξιοπρέπεια, με αγάπη και αλήθεια». Επίσης συμπληρώνει ότι «η αυτοεκτίμηση είναι ιδέα, στάση, συναίσθημα, εικόνα και εξωτερικεύεται με την συμπεριφορά» (Satir, 1988, σελ.39-41).

Στο βιβλίο της **Maarit Johnson** (1997, σελ.8) αναφέρεται ότι «η αυτοεκτίμηση μπορεί να προσδιοριστεί σαν ο βαθμός της αξίας, εκτίμησης, σεβασμού και αγάπης που το άτομο έχει για τον εαυτό του, σαν ένα ανθρώπινο ον στον κόσμο». «Είναι σημαντικό να αντιληφθούμε ότι η αυτοεκτίμηση δεν είναι κάτι που έχουμε αλλά κάτι για το οποίο αγωνιζόμαστε. Πιθανόν υπάρχουν πολλοί τρόποι να πετύχεις μια αίσθηση του εαυτού, εξαρτάται από τις αξίες και τις εμπειρίες που έχει κάποιος» (στο ίδιο, σελ.1)

Η **Briggs** αναφέρει ότι αυτοεκτίμηση είναι «το σύνολο των συναισθημάτων που κάποιος έχει για τον εαυτό του, συμπεριλαμβανόμενου του αυτοσεβασμού και της αυταξίας » (Περιοδικό «Πρόσωπο», 26^ο τεύχος, σελ.11).

Οι **Bean & Clemes** εξισώνουν την αυτοεκτίμηση με το συναίσθημα της ικανοποίησης που προκύπτει όταν οι ατομικές ανάγκες ικανοποιούνται. Αυτό εξαρτάται από τον τρόπο που οι άνθρωποι χειρίζονται τον κόσμο ή τον επηρεάζουν μέσα από τις ικανότητές τους αλλά και από τον τρόπο που επηρεάζονται από τον κόσμο ή το περιβάλλον τους (Περιοδικό «Πρόσωπο», 26^ο τεύχος, σελ.11).

Ο **Rosenberg** (1986) τονίζει ότι η αυτοεκτίμηση δεν αναφέρεται σε συναισθήματα ανωτερότητας , την πεποίθηση δηλαδή ενός ατόμου ότι υπερέχει έναντι των άλλων-ή τελειότητας –την πεποίθηση του ατόμου ότι

είναι αληθινό ή χωρίς ελαττώματα, αλλά αναφέρεται σε συναισθήματα αυτοαποδοχής και αυτοσεβασμού. Το συναίσθημα ότι είναι κάποιος αποτελεσματικός, συμβάλλει θετικά στην αυτοεκτίμηση, αλλά οι δύο έννοιες είναι διαφορετικές (Α.Λεοντάρη, 1996, σελ.82).

Ο **Coopersmith** (1967) όρισε την αυτοεκτίμηση ως «μια προσωπική εκτίμηση αυτοαξίας που κάνει το άτομο, η οποία εκφράζεται στην στάση που κρατά προς τον εαυτό του» (σελ. 5) (το ίδιο σελ. 81).

Η **Virginia Satir** (1983) αναφέρει «ότι η θετική άποψη για τον εαυτό μας αποτελεί τον θεμέλιο λίθο της διανοητικής υγείας » (Carolyn M.Ball, 1992, σελ.22).

Η **A.I Johnson** (Προσωπική επικοινωνία, 2002) ισχυρίζεται ότι κάποιος έχει τόση αυτοεκτίμηση όση είναι και η ωριμότητα του. Δηλαδή η αυτοεκτίμηση δεν είναι «στατική» όπως και η ψυχολογική ωριμότητα δεν είναι έννοια στατική, αλλά εξελισσόμενη και μεταβαλλόμενη (A.I Johnson , 1998, σελ.17).

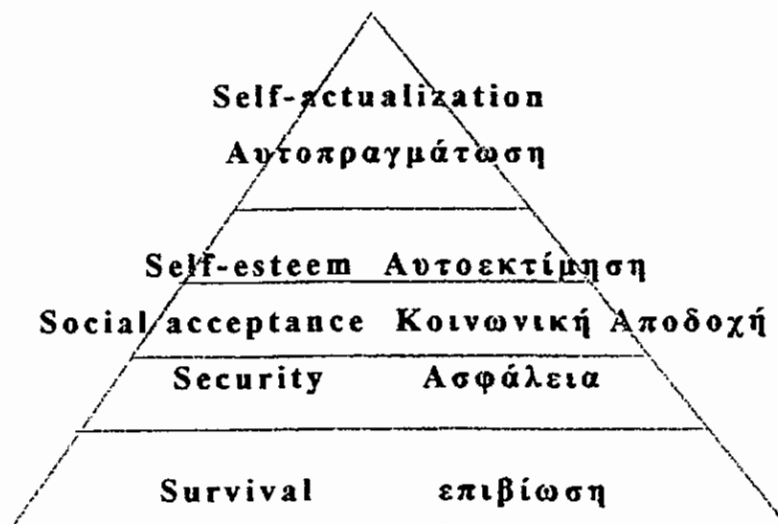
Μέσα από τους παραπάνω ορισμούς γίνεται φανερό ότι η αυτοεκτίμηση ή η εκτίμηση της αξίας του εαυτού βασίζεται σε εκείνο που νομίζουμε ή πιστεύουμε για τον εαυτό μας. Στην οικογενειακή, συναισθηματική ή σεξουαλική μας ζωή, στις φιλίες, την καριέρα ή την εμφάνιση μας, στο σωματικό, συναισθηματικό, νοητικό και πνευματικό τομέα της ζωής μας εμείς κρίνουμε τον εαυτό μας και του θέτουμε το “ταμπελάκι” «είμαι αρκετά καλός» ή «δεν είμαι αρκετά καλός» (Carolyn M.Ball, 1992, σελ.24).

Η αληθινή αυτοεκτίμηση μας δεν βασίζεται σε καταστάσεις ή επιτεύγματα. Η αληθινή αυτοεκτίμηση λέει πως «είμαι αρκετά καλός» ακόμα και όταν κάνω λάθος, ακόμα και όταν τα επιτεύγματα μου είναι μικρά. Εκτιμώ την αξία του εαυτού μου ακόμα και όταν οι άλλοι δεν κάνουν κάτι τέτοιο. Είμαι καλά με τον εαυτό μου στις όμορφες και στις άσχημες καταστάσεις της ζωής (στο ίδιο, σελ.24,25). Σημαίνει να πιστεύεις στην αξία του εαυτού σου χωρίς όρους και να νιώθεις ότι αγαπάς τον εαυτό σου χωρίς όρους (στο ίδιο, σελ.25).

α.3) Η αυτοεκτίμηση στην πυραμίδα των αναγκών (βρέφους-παιδιού σαν άτομο, 0-6 ετών)

Το άτομο από την αρχή της ζωής του καλείται να καλύψει μια σειρά αναγκών, προκειμένου να εξελιχθεί σε μια υγιή και ισορροπημένη προσωπικότητα.

Αντιπροσωπευτική είναι η παρακάτω πυραμίδα του Abraham Maslow (1954) όπου φαίνεται η ιεράρχηση των ανθρώπινων αναγκών.

Παρατηρούμε ότι στο πρώτο επίπεδο της πυραμίδας αναφέρονται οι ανάγκες επιβίωσης (οι βιολογικές ανάγκες). Το παιδί όταν γεννιέται χρειάζεται οξυγόνο, μια ορισμένη θερμοκρασία του περιβάλλοντος, τροφή και διαθέτει αντανακλαστικούς μηχανισμούς που αποσκοπούν στην ικανοποίηση αυτών των αναγκών του.

Στο δεύτερο επίπεδο αναφέρονται οι ψυχολογικές ανάγκες (επιβίωση-κοινωνική αποδοχή), οι οποίες είναι αποτέλεσμα μάθησης μέσω της αλληλεπίδρασης του ατόμου με το περιβάλλον του (Β.Σ Μουχίνα, 1990).

Τόσο οι βιολογικές όσο και οι ψυχολογικές ανάγκες του κάθε ατόμου καλύπτονται αρχικά μέσα από το περιβάλλον της οικογένειας και κατ'επέκταση από το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον.

Ιδιαίτερα σημαντική στα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού είναι η στάση του προσώπου-τροφού προς αυτό (Χαραλαμποπούλου, 1987). Ο τρόπος που το πρόσωπο-τροφό αντιδρά και ανταποκρίνεται στις ανάγκες του παιδιού (τόσο τις βιολογικές όσο και τις ψυχολογικές) επηρεάζει την μετέπειτα πορεία και εξέλιξη του (στο ίδιο).

Έχει ήδη διαπιστωθεί ότι η μητρική στοργή, το μητρικό χέδι και η ψυχική επαφή αναπτύσσει ανάμεσα στο παιδί και την μητέρα ισχυρούς συναισθηματικούς δεσμούς, που ενισχύουν την εσωτερική ασφάλεια και αυτοεμπιστοσύνη του παιδιού (Β.Σ. Μουχίνα, 1992). Η κάθε συμπεριφορά του προσώπου-τροφού είναι πηγή χαράς και ευτυχίας για το παιδί. Και μόνο κάτω από συνθήκες ενδιαφέροντος, ζεστασιάς, αποδοχής, κατανόησης, θετικής επικοινωνίας και ενθάρρυνσης των

ατομικών διαφορών από μέρους των γονέων, ευνοείται η ψυχική υγεία του παιδιού (στο ίδιο,211-217).

Παρατηρώντας την πυραμίδα βλέπουμε ότι η αυτοεκτίμηση (self-esteem) είναι μεταξύ της κοινωνικής αποδοχής (social acceptance) και της αυτοπραγμάτωσης (self actualization), η οποία και είναι το ύψιστο σημείο ανάπτυξης του ατόμου (σύμφωνα με τον Maslow, 1954). Η είσοδος του παιδιού στο νηπιαγωγείο είναι η πρώτη εμπειρία-μάθημα για το ίδιο, προκειμένου να επιτύχει κοινωνική αποδοχή (Χαραλαμποπούλου, 1987).

Οι συνομήλικοι και οι νηπιαγωγοί είναι τα νέα πρόσωπα εκτός του οικογενειακού περιβάλλοντος με τα οποία το παιδί επικοινωνεί, μοιράζεται τον χρόνο του, τις σκέψεις του, τα συναισθήματα του στο περιβάλλον του νηπιαγωγείου (Β.Σ. Μουχίνα, 1992).

Διαφαίνεται λοιπόν ότι η προσχολική ηλικία είναι καθοριστικής σημασίας και κάθε μορφή αλληλεπίδρασης του παιδιού με το οικογενειακό και ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον θέτει τις βάσεις για την εδραίωση της αυτοεκτίμησης και άλλων πτυχών της προσωπικότητας του παιδιού (στο ίδιο& Maarit Johnson, 1997).

B) ΠΩΣ ΑΝΑΠΤΥΣΣΕΤΑΙ Η ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ

β.1)Μια αναπτυξιακή οπτική της αυτοεκτίμησης

Είναι μια κοινή επικρατούσα άποψη (βλέπε π.χ Lecky, 1945) ότι το να προσπαθήσεις να κερδίσεις ή να επαυξήσεις την αξία της

αυτοεκτίμησης, να μεγιστοποιήσεις την εκτίμηση και την αγάπη για κάποιον, είναι μια κύρια παρακινούσα δύναμη στην ανθρώπινη συμπεριφορά. Οι περισσότερες θεωρίες για την καταγωγή της αυτοεκτίμησης και την διατήρηση της προέρχονται από δύο βασικές αντίθετες όψεις: η α) που αναφέρει ότι η αυτοεκτίμηση κερδίζεται από την ικανότητα κάποιου και η β) που αναφέρει ότι δίνεται από τους άλλους, με την ευγένεια και την αγάπη άνευ όρων ή ότι δίνεται από τους άλλους, με την ευγένεια και την αγάπη άνευ όρων ιδιαίτερα στα πρώτα χρόνια ζωής του ατόμου (Maarit Johnson, 1997, σελ.4,5).

Οι θεωρητικές αυτές δύο πηγές για την απόκτηση της αυτοεκτίμησης προέρχονται κυρίως από τρεις διαφορετικές παραδόσεις: α) την κοινωνική ψυχολογία, β) την ψυχοδυναμική, γ) τις υπαρξιακές ή ανθρωπιστικές παραδόσεις (στο ίδιο, σελ.4,5). Όμως υπάρχουν και άλλες σημαντικές προσεγγίσεις για την κατανόηση των ριζών της αυτοεκτίμησης στα πρώτα χρόνια ζωής του ατόμου, όπως είναι οι θεωρίες της συναισθηματικής προσκόλλησης ανάμεσα στο παιδί και το πρόσωπο-τροφό (στο ίδιο, σελ.4,5).

Ο Bowen (1978) και ο Stern (1985) τονίζουν της ζωτικής σημασίας χαρακτήρα των σχέσεων και της αλληλεπίδρασης του ανθρώπου με τον περίγυρο του από την στιγμή της γέννησης του (A.I Johnson ,1998, σελ.17). Τα παιδιά αρχίζουν να μορφοποιούν τα πρώτα συναισθήματα αυτοεκτίμησης τις πρώτες έξι εβδομάδες της ζωής τους, ανάλογα με το πώς εκτιμούν ότι ο κόσμος αντιδρά στις σωματικές και συναισθηματικές τους ανάγκες. Καθώς διέρχονται τα ποικίλα στάδια της ανάπτυξης, η αυτοεκτίμηση τους τροποποιείται ανάλογα με το πώς αντιδρούν οι σημαντικοί γι' αυτούς ενήλικες στις ανάγκες τους και το βαθμό που αυτές

ολοκληρώνονται επιτυχώς σε κάθε αναπτυξιακό στάδιο (Περιοδικό «Πρόσωπο», 26^ο τεύχος, σελ.12).

Μία όψη της Κοινωνικής Ψυχολογίας θεωρεί την αυτοεκτίμηση δοσμένη από τους άλλους. Το κεντρικό σημείο σ'αυτή την παραδοχή είναι η σχέση ανάμεσα στην αυτοεκτίμηση του παιδιού και τις γονεακές στάσεις κατά την διάρκεια ανατροφής του παιδιού (eg,Coopersmith, 1967/Litovsky & Dusek, 1985 / Openshaw, Thomas & Rollins1984/Rosenberg, 1965) (Maarit Johnson , 1997).

Οι βλέψεις των άλλων όχι μόνο βοηθούν το παιδί ν'αναγνωρίσει τον εαυτό του ως ένα πρόσωπο που το αντιμετωπίζουν με διάφορους τρόπους, αλλά επίσης προσφέρουν στην εκτίμηση του ίδιου του παιδιού για τον εαυτό του. Αυτοί που έχουν στενή σχέση με το παιδί και έχουν συναισθηματικό σύνδεσμο μαζί του είναι αυτοί που έχουν και την μεγαλύτερη επίδραση στην αυτοεκτίμηση του (Dowling, 2002, σελ.4).

Αυτοί οι παράγοντες αναφέρονται σαν σημαντικοί άλλοι και είναι η οικογένεια, άλλα πρόσωπα που αναλαμβάνουν την φροντίδα του παιδιού και οι πρώτοι δάσκαλοι του. Ένα από τα πιο σημαντικά δώρα που μπορούμε να προσφέρουμε σ'ένα παιδί είναι μια θετική αίσθηση του εαυτού (στο ίδιο, σελ.4).

β.2) Η συμβολή της οικογένειας και του νηπιαγωγείου στην αυτοεκτίμηση του νηπίου – συμπεριφορές που ενισχύουν την ανάπτυξη θετικής αυτοεκτίμησης

Η Virginia Satir (1989, σελ.55) αναφέρει ότι το ψυχολογικό απόθεμα από το οποίο το νήπιο αντλεί αυτοεκτίμηση είναι η συνισταμένη όλων των δράσεων, αντιδράσεων και αλληλεπιδράσεων μεταξύ των προσώπων που νοιάζονται γι'αυτό το παιδί. Η Χάρις Κατάκη (1997) αναφέρει ότι η οικογένεια είναι ένα από τα γνωστικά συστήματα αυτοαναφοράς, δηλαδή ένα σύνολο αντιλήψεων και πεποιθήσεων που έχει ως βασικός οργανισμός. Μέσα σ'αυτό το σύστημα οι γονείς είναι ο πρώτος και κυριότερος παράγοντας που επηρεάζει την αυτοεκτίμηση του παιδιού (Παιδαγωγική Ψυχολογία, Εγκυκλοπαίδεια –Λεξικό, τόμος 2^{ος}).

Ο Coopersmith (1967) αναγνώρισε τρεις βασικές συνθήκες που προάγουν την υψηλή αυτοεκτίμηση στο περιβάλλον της οικογένειας .

- ✓ Αγάπη και στοργή χωρίς όρους
- ✓ Σωστά καθορισμένα όρια που σταθερά εφαρμόζονται
- ✓ Σεβασμός που δίνεται στα παιδιά, φανερά, άμεσα και καθημερινά (Περιοδικό «Πρόσωπο», 26^ο τεύχος, σελ.12).

Η Virginia Satir (1992) αναφέρει ότι κατά την βρεφική και νηπιακή ηλικία η αυτοεκτίμηση του παιδιού σχηματίζεται αποκλειστικά μέσα στην οικογένεια. Οι εξωτερικές δυνάμεις τείνουν να ενδυναμώσουν τα συναισθήματα της αξίας ή της αναξιοσύνης που το παιδί έμαθε στο σπίτι. Το στάδιο που κοινά αναφέρεται σαν «τα φοβερά δυο χρόνια » είναι το πρώτο στάδιο που το παιδί αντιλαμβάνεται την ατομική του δύναμη. Οι

προσπάθειες του παιδιού να καθορίσει «τι είναι δικό μου» και «τι αφορά εμένα», οδηγούν σ'ένα αίσθημα ταυτότητας ως ένα μοναδικό άτομο, ξεχωριστό από τους άλλους (στο ίδιο).

Επίσης τονίζει την σχέση ανάμεσα στην συναίσθηση μοναδικότητας με την ανάπτυξη ανώτερης αυτοεκτίμησης . Τα νηπία όσα δεν έχουν την τύχη να τα μεταχειριστούν οι γονείς τους σαν μοναδικά από τα πρώτα τους βήματα στη ζωή, αναπτύσσουν συνήθειες που δυσκολεύουν τους άλλους ν' ανταποκριθούν σ' αυτά σαν να ήταν ξεχωριστά άτομα (στο ίδιο, σελ.285-289).

Κατά κανόνα θα αντιδρούν μάλλον σαν στερεότυπα ανθρώπων, θα καταπνίγουν τις διαφορές τους για χάρη της ομοιομορφίας και θα βασανίζονται από κάθε λογής σωματικές, ψυχικές, διανοητικές αρρώστιες και κοινωνικές εκτροπές. Όταν οι γονείς τονίζουν στο παιδί την ιδιαιτερότητα αλλά και την ομοιότητα του, του διδάσκουν επίσης μ'έναν άλλο τρόπο την αυτοεκτίμηση (στο ίδιο, σελ.285-289).

Ο A.Y Napier (1997) τονίζοντας τον ρόλο της οικογένειας στην διαμόρφωση της προσωπικότητας και της συμπεριφοράς του παιδιού, αναφέρει ότι καθώς τα παιδιά μεγαλώνουν, στην διαμόρφωση τους επενεργούν ισχυρές δυνάμεις, που κανείς δεν διέκρινε με μεγάλη σαφήνεια εκείνη την εποχή. Πολλές απ'αυτές τις δυνάμεις είναι οι μονολιθικά κοινωνικοί κανόνες που οι ίδιοι οι γονείς διδάσκουν ή άλλες εντάσεις και ταμπού που οι ίδιοι οι γονείς έχουν κληροδοτήσει από τις πατρικές τους οικογένειες.

Όλες αυτές οι δυνάμεις έρχονται να προσδιορίσουν ως ένα βαθμό τον ιδιαίτερο χώρο της νέας οικογένειας και στον οποίο ευνοείται ή καταπνίγεται η αυτοεκτίμηση του παιδιού (στο ίδιο).

Η Mahler αναφέρει ότι η αυτοεκτίμηση και ο αυτοσεβασμός του νηπίου ενισχύεται από τα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού μέσω της παρακίνησης και της ενθάρρυνσης της μάνας. Η ενθάρρυνση και η παρακίνηση της μητέρας βοηθάει το νηπίο να εξερευνήσει το περιβάλλον του, ν'αντιμετωπίσει τις διαφορές με ευελιξία και έτσι ν'αναπτύξει την αίσθηση της ικανότητας και κατά συνέπεια την αίσθηση της αυτοεκτίμησης (A.I .Johnson, 1998, σελ.38).

Ευρήματα της Κοινωνικής Ψυχολογίας έχουν επιβεβαιώσει (Rosenberg, 1965) ότι τα παιδιά με υψηλή αυτοεκτίμηση, έχουν γονείς που αποδέχονται το παιδί, του μαθαίνουν καθαρά καθορισμένα όρια που δείχνουν σεβασμό και ελευθερία για την ατομική πράξη πέρα αυτών των ορίων και οι οποίοι επιτρέπουν μεγαλύτερη παρέκκλιση από την συνηθισμένη συμπεριφορά και περισσότερη ελευθερία ατομικής έκφρασης (Maarit Johnson, 1997, σελ.6).

Οι γονείς που έχουν οι ίδιοι βιώσει υψηλή αυτοεκτίμηση προσφέρουν ένα περιβάλλον που υποστηρίζει την ανάπτυξη της (Carolyn M.Ball, 1992, σελ.82). Παρακάτω παρατίθενται συμπεριφορές γονέων που διδάσκουν την αυτοεκτίμηση (στο ίδιο).

- ✓ Έκφραση ενδιαφέροντος ,αποδοχής και κατανόησης .
- ✓ Αναγνώριση σεβασμού και ενθάρρυνσης των ατομικών διαφορών.
- ✓ Ξεκάθαρα καθορισμένα και ενισχυμένα όρια.

- ✓ Παροχή ευκαιριών για ατομική έκφραση και αποφασιστικότητα μέσα στα κατάλληλα όρια.
- ✓ Ενθάρρυνση της αυτοδυναμίας και της εξερεύνησης.
- ✓ Ανταπόκριση και υποστήριξη σε απογοητεύσεις και αποτυχίες .
- ✓ Παροχή των κατάλληλων προτύπων.

Συνεχίζουμε την θεωρητική αυτή ανασκόπηση προσεγγίζοντας τον ρόλο του νηπιαγωγείου στην αυτοεκτίμηση του νηπίου.

Η Marion Dowling (2002, σελ.14) αναφέρει ότι τα παιδιά κερδίζουν την αυτοεκτίμηση βασικά από την αναγνώριση και την αγάπη που λαμβάνουν από την οικογένεια τους, συμπεριλαμβανομένων και τους εκπαιδευτές των πρώτων χρόνων.

Το περιβάλλον του νηπιαγωγείου έχει θεωρηθεί ότι έχει συμπληρωματικό ρόλο στο οικογενειακό περιβάλλον. Παρέχει ευκαιρίες και εμπειρίες στο νήπιο για καινούργια μάθηση ευνοώντας την ψυχοσωματική και πνευματική ανάπτυξη του (Κιτσάρας, 1991).

Από την στιγμή που τα παιδιά πηγαίνουν στο νηπιαγωγείο, τα βασικά στοιχεία της αυτοεκτίμησης βρίσκονται στην θέση τους και τα παιδιά με υψηλά ή χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης μπορούν εύκολα ν'αναγνωριστούν (Περιοδικό «Πρόσωπο», 26^ο τεύχος).

Τα παιδιά με υψηλή αυτοεκτίμηση εμπλέκονται εύκολα με τους άλλους μαθητές, απολαμβάνουν νέες εμπειρίες, είναι περίεργα και κάνουν ερωτήσεις, προσφέρουν αυθόρμητα και ανταποκρίνονται στις προκλήσεις. Τα παιδιά με χαμηλή αυτοεκτίμηση δυσκολεύονται

ν'αποχωριστούν τους γονείς τους, είναι απόμακρα, εμπλέκονται σε δραστηριότητες μόνο όταν νιώθουν ασφαλή, παρακολουθούν τους άλλους για ν'αποφασίσουν τι θα κάνουν πριν δοκιμάσουν κάτι καινούργιο. Σπάνια κάνουν ερωτήσεις ή απαντούν παρορμητικά, έχουν δυσκολία στο να μοιράζονται και τείνουν να σχετίζονται στενά μ'έναν περιορισμένο αριθμό παιδιών. Επιπλέον εμφανίζουν υψηλό βαθμό άγχους, φοβούνται να ρισκάρουν και δεν σχετίζονται θετικά με άλλα παιδιά (B.Σ .Μουχίνα, 1990).

Πηγαίνοντας το παιδί στο νηπιαγωγείο έρχεται να συναντήσει καινούργιες εμπειρίες αλλά και νέα πρόσωπα, τα οποία είναι άγνωστα γι'αυτό και που το ίδιο είναι άγνωστο στους άλλους. Η μετάβαση σε μια νέα ομάδα είναι ένα σημαντικό γεγονός στη ζωή του παιδιού. Όταν τα νήπια πρωτοέρχονται στο χώρο του νηπιαγωγείου ο ενήλικας που είναι εκεί θα τα εισάγει σε νέες πολλαπλές εμπειρίες, προσεκτικά και ανεπίσημα και θα ερμηνεύσει νέες απαιτήσεις που τα ίδια θα έχουν. Η στενή εμπλοκή των γονιών σ'αυτήν την διαδικασία επιτρέπει στα παιδιά να έχουν την συναισθηματική υποστήριξη ενώ μαθαίνουν (Marion Dowling, 2002, σελ.6). Το νήπιο χρησιμοποιεί ως βάση τον γονιό στην περαιτέρω εξερεύνηση του. Κάθε φορά που θα συναντά καινούργια πρόσωπα, θ'αναφέρεται σ'αυτόν, προκειμένου να επιβεβαιώνει αν είναι ασφαλές ή όχι μαζί τους. Από νωρίς στην οικογένεια τα νήπια αναγνωρίζουν την αγάπη αυτών που τα ξέρουν και τα φροντίζουν. Αυτή η γνώση βοηθάει το παιδί να αισθάνεται ασφάλεια (στο ίδιο).

Τα νήπια κερδίζουν εμπιστοσύνη αν τα ενδιαφέροντά τους αναγνωρίζονται και ενδυναμώνονται σαν συνδυασμοί σκέψης. Τα ίδια επίσης γίνονται γνώστες των εαυτών τους, τι είναι ικανά να κάνουν και τι

σημαίνει αποδεκτή συμπεριφορά. Η αυτοεκτίμηση των παιδιών είναι στενά συνδεδεμένη με τους τρόπους με τους οποίους τα ίδια βλέπουν τους εαυτούς τους σαν μαθητευόμενους. Αυτό τους οδηγεί να δείχνουν ή τέλεια γνώση ή βοηθητικά πρότυπα της συμπεριφοράς, μέσα στο νηπιαγωγείο (Marion Dowling, 2002, σελ.14). Η επιτυχία τους σαν μαθητευόμενοι εξαρτάται από το αίσθημα ασφάλειας και από τις ευκαιρίες που έχουν να βιώσουν και να προσπαθούν πράγματα έξω από τους εαυτούς τους (στο ίδιο,σελ.14).

Η οικογένεια έχει μια δυνατή επιρροή στην αίσθηση της ατομικότητας του παιδιού και όταν το παιδί εισέρχεται στο νηπιαγωγείο, οι παιδαγωγοί του μοιράζονται αυτή την υπευθυνότητα. Όταν ένα παιδί εδραιώνει την ατομικότητα του είναι ενήμερο πως τον βλέπουν οι άλλοι. Όταν μιλάμε για αυτοεκτίμηση θέτουμε μια αξία στην ατομικότητα. Η αυτοεκτίμηση δεν είναι καθορισμένη. Μπορεί ν'αλλάξει σύμφωνα με τους ανθρώπους που είμαστε μαζί και τις καταστάσεις που εμπλέκουμε τους εαυτούς μας (Marion Dowling ,2002,σελ.4).

Ο εκπαιδευτής των νηπίων αναγνωρίζει ότι η αυτοεκτίμηση των παιδιών είναι εύθραστη. Η αυτοεκτίμηση δεν είναι σταθερή για καθέναν από μας. Σαν ενήλικες μπορεί να έχουμε μια πολύ θετική εικόνα του εαυτού μας σε κάποιες καταστάσεις και η εικόνα αυτή ν'αλλάζει σ'άλλες καταστάσεις .*

*Δες A.I. Johnson, 1998, σελ.17 (για την Ψυχολογική Ωριμότητα).

Η αυτοεκτίμηση του νηπίου είναι ολοκληρωτικά εξαρτώμενη από τους ανθρώπους που νοιάζονται γι'αυτό και τις καταστάσεις που αυτοί παρέχουν. Ένα νήπιο θα αξιολογήσει πλήρως τον εαυτό του αν ξέρει ότι έχει την άνευ – όρων αγάπη του γονέα ή του προσώπου που το φροντίζει. Αυτή η γνώση είναι απόλυτα κρίσιμη και αν για κάποιους λόγους δεν έχει αποκτηθεί ενωρίς στα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού μέσα στο περιβάλλον της οικογένειας, ο νηπιαγωγός έχει μια βαριά υπευθυνότητα να δείξει αυτήν την αγάπη και φροντίδα (Marion Dowling, 2002, σελ.6).

Γίνεται φανερό ότι το νηπιαγωγείο παίζει ρόλο κλειδί στην διατήρηση της αυτοεκτίμησης κάθε παιδιού και τα ερεθίσματα που προσφέρει καθορίζουν την εξέλιξη της. Μόνο όταν τα παιδιά μαθαίνουν να μοιράζονται και να παίζουν σ'ένα διαφορετικό περιβάλλον από το σπίτι, το νηπιαγωγείο έχει επιτύχει να επιδράσει θετικά στην αυτοεκτίμηση των παιδιών (Marion Dowling, 2002) .

β.3) Η επίδραση των συνομηλίκων στην αυτοεκτίμηση του νηπίου.

Η αξία που έχουμε για τον εαυτό μας επηρεάζεται και από το πόσο ασφαλείς νιώθουμε. Τόσο οι μεγάλοι όσο και τα νήπια αισθάνονται ασφάλεια για ανθρώπους που ξέρουν αλλά που επίσης βιώνουν παρόμοιες καταστάσεις (Marion Dowling, 2002, σελ.4).

Οι σχέσεις με συνομηλίκους αρχίζουν από το 2^ο ακόμη έτος της ηλικίας, να διαδραματίζουν έναν αυξανόμενο ρόλο στην ανάπτυξη και την κοινωνικοποίηση του παιδιού (Ι.Ν.Παρασκευόπουλος , 2^{ος} τόμος).

Η Β.Σ. Μουχίνα (1990,σελ.217-219) αναφέρει ότι η συμπάθεια προς τ'άλλα παιδιά που εμφανίζεται στην νηπιακή ηλικία, μετατρέπεται στην προσχολική ηλικία, σε ανάγκη επικοινωνίας με τους συνομηλίκους. Η ανάγκη για επικοινωνία αναπτύσσεται στη βάση της κοινής δραστηριότητας των παιδιών στα παιχνίδια, στις διάφορες εργασίες όπου το παιδί καλείται να χρησιμοποιήσει κανόνες συμπεριφοράς που έμαθε στις διάφορες καταστάσεις. Μέσω της κοινωνικής αλληλεπίδρασης με τους συνομηλίκους το νήπιο αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα που έχει για τον εαυτό του και την προσωπική του αξία. Οι επιτυχημένες φιλικές σχέσεις προωθούν τον συντονισμό των ενεργειών, καλή θέληση στις σχέσεις με τους συνομηλίκους, ικανότητα παραίτησης από τις προσωπικές επιθυμίες, αποδοχή των διαφορών, αμοιβαιότητα και επίλυση των συγκρούσεων (στο ίδιο, σελ.217-219).

Ο Damon (1983, σελ.149) αναφέρει ότι το παιδί μέσα από τις σχέσεις με τους συνομηλίκους μαθαίνει την ευγένεια και το μοίρασμα (Marion Dowling, 2002, σελ.51).

Ο Howard Gardner αναφέρει δυο βασικές διαπροσωπικές ικανότητες, που περικλείουν συναισθήματα με την έννοια της ρυθμιζόμενης συμπεριφοράς. Η πρώτη αναφέρεται στην γνώση των δικών του συναισθημάτων και η δεύτερη στην γνώση των συναισθημάτων των άλλων. Αν τα νήπια βοηθηθούν ν'αναπτύξουν αυτές τις ικανότητες αυτό θα ενδυναμώσει την αίσθηση του εαυτού τους και τις σχέσεις τους με έναν ευρύ κύκλο ανθρώπων συμπεριλαμβανομένων και των συνομηλίκων τους (Marion Dowling, 2002, σελ.51).

Τα παιδιά που αντανακλούν τα συναισθήματα τους, αναπτύσσουν μια μεγαλύτερη κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων (Hughes, Tingle & Sawin, 1981; Hill, 1983). Οι ενήλικες που ενθαρρύνουν τα παιδιά να μιλούν για τα συναισθήματα τους, τα προβλήματα και τις επιθυμίες τους βοηθούν τα παιδιά να βελτιώσουν τις ικανότητες επικοινωνίας και ευαισθησίας στους άλλους (Schacter, Kirshner, Klips, Friedrichs & Sanders, 1974) (in Journal, Young Children, March, 1986, σελ.6).

Τα στοιχεία δείχνουν ότι τα παιδιά που έχουν αναπτύξει αποτελεσματικές ρυθμίσεις στα πρώτα χρόνια της ζωής τους εντός του περιβάλλοντος των σημαντικών άλλων, δείχνουν μια ικανότητα για ευελιξία, αυτορρύθμιση κατά την προσχολική περίοδο και κατ'επέκταση έχουν συναισθήματα θετικής αυτοεκτίμησης. Λόγω των παραπάνω είναι ικανά να εκμεταλλεύονται τις ευκαιρίες και να αντιμετωπίζουν τις προκλήσεις που παρουσιάζονται στον κόσμο του νηπιαγωγείου. Αυτό αντανακλάται όχι μόνο στην περιέργεια και την αίσθηση δύναμης για δράση αλλά και στις σχέσεις με τους συνομηλίκους (L.Alan Sroufe, 1995, σελ.227).

β.4) Η σημασία της προσκόλλησης και η σχέση της με την αυτοεκτίμηση του νηπίου

Στις προηγούμενες ενότητες εξετάσαμε τον σημαντικότητα της οικογένειας και του νηπιαγωγείου στην εξέλιξη της αυτοεκτίμησης του νηπίου. Θα προσπαθήσουμε τώρα να προσεγγίσουμε την σημασία της προσκόλλησης του βρέφους στην μητέρα και την αξία της στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης του παιδιού.

Η θεωρία της προσκόλλησης, με ιδρυτή τον Bowlby (1984) είναι μια σύγχρονη εναλλακτική προσέγγιση της ψυχοδυναμικής όψης. Η έννοια της προσκόλλησης αναφέρεται στον συναισθηματικό δεσμό που αναπτύσσεται ανάμεσα στο βρέφος και στο πρόσωπο που το φροντίζει. Σύμφωνα με τον Bowlby (1995) αυτό το πρόσωπο δεν είναι απαραίτητο να είναι η βιολογική του μητέρα (Maarit Johnson, 1997, σελ.7).

Ο Kochanska (1993) αναφέρει : Μια αμοιβαία διαπροσωπική βάση μεταξύ γονιού και παιδιού, η οποία αποδίδει στο παιδί ετοιμότητα, δεκτικότητα και θετικότητα παρακινεί το παιδί ν'απαντάει στην γονεϊκή κοινωνικοποίηση και να εσωτερικεύει γονεϊκά επίπεδα και αξίες που ίσως είναι αποτέλεσμα μιας μακράς θετικής σχέσης (L.Alan Sroufe, 1995, σελ.192).

Ο Bowlby ανέφερε ότι από την αλληλεπίδραση που το σύστημα της οικογένειας εξασφαλίζει, μια σχέση προσκόλλησης αναπτύσσεται ανάμεσα στο παιδί και το πρόσωπο-τροφό, επηρεάζοντας τις μετέπειτα συναισθηματικές σχέσεις και την προσωπικότητα του παιδιού (Ludy Dunn, 1993, σελ.18).

Τρία είναι τα βασικά θέματα που τονίζονται στην θεωρία του Bowlby: 1) μια έμφαση στην διάσταση της ασφάλειας, διαφοροποιημένη από τις άλλες όψεις της σχέσης, 2) μια βαρύτητα των επιλεκτικών προσκολλήσεων σαν το κλειδί ασφάλειας της μετέπειτα κοινωνικοσυναισθηματικής ανάπτυξης, 3) η ιδέα ότι οι μετέπειτα στενές σχέσεις στηρίζονται στην βάση της πρώτης σχέσης προσκόλλησης (στο ίδιο). Σε αντίθεση με τον Freud που θεωρεί ότι κάθε προσωπικότητα

αναπτύσσεται ακολουθώντας το ίδιο «μονοπάτι» (pathway) ο Bowlby θεωρεί ότι κάθε προσωπικότητα αναπτύσσεται κατά μήκος ενός μονοπατιού που είναι μοναδικό γι' αυτήν και κάθε στιγμή καθορίζεται από την αλληλεπίδραση μεταβλητών εσωτερικής οργάνωσης του ατόμου και του περιβάλλοντος στο οποίο βρίσκεται.

Ο Bowlby υποθέτει ότι ο τύπος προσκόλλησης στα πρώτα χρόνια ζωής του βρέφους καθορίζει σε σημαντικό βαθμό το μονοπάτι που θα ακολουθήσει κάθε αναπτυσσόμενο άτομο και την ευκαμψία του στα αγχογόνα γεγονότα της ζωής (Καλαντζή Αζίζι Α, 1990).

Στο παιδί λοιπόν ο δεσμός προσκόλλησης είναι ψυχολογικό φαινόμενο το οποίο βοηθάει το παιδί να ισορροπεί μεταξύ εσωτερικών και εξωτερικών συνθηκών σε μια προσπάθεια να ικανοποιήσει βασικές ανάγκες ασφάλειας (στο ίδιο).

Η Mahler (1975) αναφέρει ότι η ασφαλής προσκόλληση στη μητέρα είναι η προϋπόθεση με την οποία το παιδί αρχίζει να διερευνά τον κόσμο γύρω του (L. Alan Sroufe, 1995).

Η Maarit Johnson αναφέρει «ότι οι συνθήκες με μια ευχάριστη μητέρα απαιτούν μια ελάχιστη συμπεριφορά προσκόλλησης από το παιδί και επιτρέπουν για περισσότερη εξερευνητική συμπεριφορά που θα δώσει στο παιδί το “ασφαλές πλαίσιο” για ανάπτυξη υψηλής αίσθησης του εαυτού. Αν το σύστημα προσκόλλησης δεν είναι ενεργοποιημένο το παιδί αποτυγχάνει να χαλαρώσει, να διασκεδάσει να εξερευνήσει και να βρει μια ασφαλή βάση για τον εαυτό του» (Eliker, England & Sroufe, 1992).

Με τον αποχωρισμό από την φιγούρα προσκόλλησης ή όταν είναι κουρασμένο, αγχωμένο ή αισθάνεται άσχημα για άλλο λόγο, το παιδί εκδηλώνει την ανάγκη για απάντηση εγγύτητας σε πρόσωπα ασφάλειας. Καταστάσεις που τερματίζουν την συμπεριφορά αναζήτησης, εγγύτητας και φροντίδας είναι η παρηγοριά και η διαβεβαίωση. Αρχικά οι εξερευνησεις στο χώρο και στο χρόνο είναι περιορισμένες αλλά όσο μεγαλώνει σε ηλικία τόσο αυξάνει η χρονική διάρκεια και η απόσταση της εξερευνητικής συμπεριφοράς. Το σύστημα λοιπόν αυτό, που διατηρεί την σχέση ενός ατόμου με το πρόσωπο προσκόλλησης σε ορισμένα όρια απόστασης και προσιτότητας, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ένα είδος «περιβαλλοντικής ομοιόστασης» (Καλαντζή Αζίζι.Α, 1992,σελ.27-28).

Από εξελικτική άποψη η συμπεριφορά προσκόλλησης προάγει την επιβίωση στο περιβάλλον που το άτομο αναπτύσσεται. Το παιδί αναπτύσσει την συμπεριφορά προσκόλλησης προς τα άτομα που πιστεύει ότι μπορούν να ανταποκριθούν, όταν τα καλέσει.

Έχει υποστηριχθεί ότι η αλτρουϊστική φροντίδα του ενήλικα προς το βρέφος εξυπηρετεί την επιβίωση των απογόνων του και συνεπώς και των δικών του γονιδίων (στο ίδιο, σελ.27).

Διάφοροι θεωρητικοί σημειώνουν την αξία της ασφαλούς προσκόλλησης στα πρώτα χρόνια ζωής του παιδιού. Ο Erikson (1950) και ο Bowlby (1964) πιστεύουν ότι η φύση της σχέσης του παιδιού και της μητέρας είναι σημαντική για την μετέπειτα ανάπτυξη. Η ποιότητα και η φύση των σχέσεων του παιδιού προσχολικής ηλικίας αντανακλούν και κατά μια αίσθηση ανακεφαλαιώνουν το υπόδειγμα της δυαδικής οργάνωσης των

πρώτων χρόνων της ζωής του. Αυτή η υπόθεση έχει επιβεβαιωθεί (Eleanor E.Maccoby, 1980, σελ.92).

Μια πρόσφατη έρευνα σε μια ομάδα νηπίων έδειξε την σχέση προσκόλλησης και της μετέπειτα ανάπτυξης. Οι Waters, Wippman & Sroufe (1979) παρακολούθησαν την προσκόλληση των παιδιών όταν αυτά ήταν 15 μηνών και μετά πάλι παρακολούθησαν τα ίδια παιδιά στο νηπιαγωγείο όταν αυτά ήταν 3,5 ετών. Τα παιδιά με ασφαλή παρελθόν βίωναν θετική ανταπόκριση φροντίδας και φροντίδας, σχέσεις αξίας με τους συνομήλικους, διασκεδάζαν να είναι μαζί τους και έδειχναν ενδιαφέρον και ρύθμιση για την ευημερία.

Επιπλέον εμπλέκονταν σε νέες εμπειρίες, ευέλικτα υπόμεναν στο πρόσωπο μιας προσκόλλησης, ήταν επίμονα, παρέμεναν δημιουργικά κατά την αντιμετώπιση μιας δύσκολης κατάστασης και ήταν ικανά να ανανεώνουν τις προσπάθειες. Έδειχναν την ικανότητα να διασκεδάζουν παρά την δύσκολη εμπειρία και κρατούσαν καλή «προσδοκία» που αντιστοιχεί με υψηλή βασική αυτοεκτίμηση. Διαχειρίζονταν καλύτερα τις ενορμήσεις και τα συναισθήματα τους, είχαν μεγαλύτερη αυτοεκτίμηση και περισσότερα θετικά παρά αρνητικά συναισθήματα για τον εαυτό τους και τους άλλους. Επίσης παρουσίαζαν περισσότερες κοινωνικές δεξιότητες και ήταν χαρακτηριστική η ικανότητα τους για ενσυναίσθηση (empathy). Αντίθετα τα παιδιά που είχαν βιώσει αχχογόνα και ανασφαλή παρελθόντα έδειχναν περισσότερη δέσμευση και συναισθηματική στενότητα. Επιπλέον αντιμετώπιζαν δυσκολίες να χειριστούν συναισθηματικές προκλήσεις στις σχέσεις τους με συνομηλικούς (Kestenbaum et al,1984) (L.Alan Sroufe, 1995) (Eleanor E.Maccoby,1980).

Η προσκόλληση οδηγεί στο φαινόμενο της ασφαλούς βάσης. Δηλαδή όταν το παιδί νιώθει ασφαλές προσκολλημένο και χρησιμοποιεί την μορφή προσκόλλησης ως ασφαλή βάση τότε μπορεί να εμπλέκεται σε συμπεριφορές εξερεύνησης του περιβάλλοντος (Καλαντζή Αζίζι Α., 1992, σελ.27).

Απ'όλα τα παραπάνω γίνεται εμφανές ότι η δημιουργία μιας ασφαλούς προσκόλλησης δίνει στο παιδί όλα εκείνα τα εφόδια που απαιτούνται για την συμπεριφορά εξερεύνησης του περιβάλλοντος και την αίσθηση του εαυτού. Θα πρέπει να σημειώσουμε ότι η A.I Johnson (Προσωπική Επικοινωνία, 1996) αναφέρει ότι όχι μόνο η μητέρα αλλά και άλλα πρόσωπα στο άμεσο περιβάλλον (πατέρας, γιαγιά, κ.α) επιτρέπουν μια πολύ καλή προσκόλληση.

Γ) ΣΧΕΣΗ ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑΣ .

γ.1) Σύνδεση των χαρακτηριστικών των ατόμων με υψηλή αυτοεκτίμηση με τα χαρακτηριστικά της ψυχολογικής ωριμότητας .

Πολλές θεωρητικές προσεγγίσεις διαπιστώνουν την στενή σχέση μεταξύ υψηλής αυτοεκτίμησης και των χαρακτηριστικών που προάγουν την ανάπτυξη και την εξέλιξη της ψυχολογικής ωριμότητας .

Η A.I Johnson (1998) υποστηρίζει ότι το άτομο που έχει κάποιο ικανοποιητικό βαθμό διαφοροποίησης και ανεξαρτησίας από την μητέρα έχει καλλιεργήσει την αίσθηση της αυτοεκτίμησης και κατά συνέπεια ένα τέτοιο άτομο θα λειτουργεί σε υψηλά επίπεδα ψυχολογικής ωριμότητας.

Οι Dunn & Brown (1990) συνδέουν την σχέση υψηλής αυτοεκτίμησης με συμπεριφορές που περιέχουν συναισθήματα ενσυναίσθησης και αλτρουιστική συμπεριφορά.

Ο Bowen (A.I Johnson, 1998) κάνει λόγο για την σχέση του βαθμού διαφοροποίησης του «εγώ» και αυθύπαρκτης ατομικότητας με τα επίπεδα ψυχολογικής ωριμότητας. Όσο μεγαλύτερος είναι ο βαθμός διαφοροποίησης τόσο μικρότερη είναι η συναισθηματική διάχυση σε έναν κοινό εαυτό με τους άλλους (αδιαφοροποίητη μαζα του εγώ). Όσο χαμηλότερο είναι το επίπεδο διαφοροποίησης τόσο πιο δύσκολη είναι η διατήρηση συναισθηματικής ισορροπίας στη ζωή του ατόμου.

Η Mahler (A.I Johnson, 1998) διαπιστώνει την σχέση μεταξύ της αίσθησης ευελιξίας και άνεσης απέναντι σε νέους ανθρώπους ή νέες καταστάσεις και την ανάπτυξη υψηλής αυτοεκτίμησης. Η αίσθηση υψηλής αυτοεκτίμησης προφυλάσσει από την ακαμψία και την ανελαστικότητα και ενθαρρύνει την αποδοχή των διαφορών από τους άλλους.

Η Alan Sroufe (1995) αναφέρει την σχέση υψηλής αυτοεκτίμησης με την ικανότητα των παιδιών ν'αντιμετωπίζουν τις συναισθηματικές προκλήσεις στις σχέσεις με τους συνομήλικους, ν'απαντούν στις προκλήσεις των άλλων με ενθουσιασμό και θετικότητα και να διατηρούν

τις σχέσεις και τις επαφές με τους συνομήλικους ακόμα και μετά την ύπαρξη σύγκρουσης .

Η Virginia Satir (1988) κάνει λόγο για την σχέση υψηλής αυτοεκτίμησης με το τι είναι εμπειρία αγάπης και τις προσδοκίες απ' αυτή. Όσο μεγαλύτερη αγάπη αισθανόμαστε τόσο λιγότερη εξάρτηση έχουμε από την ανάγκη να μας αποδείχνει αδιάκοπα ο σύντροφος μας πόσο μας λογαριάζει. Ο Κάρλ Ρ. Ρότζερς αναφέρει «ο βαθμός στον οποίο μπορώ να δημιουργώ σχέσεις που διευκολύνουν τους άλλους ν' αναπτυχθούν σαν ανεξάρτητα και ξεχωριστά άτομα, είναι ένα μέτρο της ανάπτυξης που έχω πετύχει μέσα στον εαυτό μου» (Karen Casey, 1992, σελ.38).

Η Χάρης Κατάκη (1997, σελ.154) συνδέει την ευελιξία και την συνύπαρξη στην ομάδα με την ικανότητα για μεγαλύτερη προσαρμοστικότητα. Και συμπληρώνει ότι το αλληλοκραθρέφτισμα αποτελεί το βασικό μηχανισμό να επικοινωνούμε δημιουργικά μέσα σε ποικίλες διαπροσωπικές σχέσεις (στο ίδιο, σελ.156).

Ο R.Skynper (1997, σελ.60) βλέπει την ψυχολογική ωριμότητα μέσω των αισθημάτων αγάπης και των συμπεριφορών σεβασμού και καλοσύνης προς τους συνανθρώπους μας. Χαρακτηριστικά αναφέρει «μπορούμε να ζήσουμε και να αφήσουμε και τους άλλους να ζήσουν, να αποδεχτούμε τις επιφανειακές διαφορές, ακριβώς επειδή είμαστε γνώστες αυτής της βασικής μας ταυτότητας πίσω από τις διαφορές. Μπορεί ακόμα να απορρίπτουμε την βλαπτική συμπεριφορά και να αγωνιζόμαστε απέναντι σε κακοπροαίρετες και καταστροφικές τάσεις, είτε τις εντοπίζουμε στους εαυτούς μας είτε στους άλλους. Το να ζεις μαζί με κάποιον τόσο

διαφορετικό που δεν κρύβει την διαφορετικότητα του είναι δύσκολο. Αλλά είναι αυτός που φέρνει την ανώτερη ψυχολογική ωριμότητα».

Όλες οι παραπάνω θεωρητικοί τονίζουν τον ζωτικής σημασία χαρακτήρα των σχέσεων και την αλληλεπίδραση του ανθρώπου με το περίγυρο του από την στιγμή της γέννησης του. Για τον Bowen, η ψυχολογική ωρίμανση εξαρτάται από μια διεργασία διαμέσου της οποίας τα άτομα εσωτερικεύουν σημαντικές επιρροές, όσο από εμπειρίες του παρόντος όσο και του παρελθόντος, οι οποίες περιλαμβάνουν διαγενεαλογικές, βιολογικές και ψυχολογικές σχέσεις (στο ίδιο, σελ.34). Μολονότι η ψυχολογική ωρίμανση είναι δια βίου συνεχής και δυναμική, οι πρώτες εμπειρίες του ανθρώπου παραμένουν αποφασιστικές όσον αφορά τον προσδιορισμό των στάσεων που υιοθετεί σε ολόκληρη την ζωή του (στο ίδιο, σελ.52).

Απ'όλα τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι η υψηλή αυτοεκτίμηση έρχεται να συμπληρώσει κομμάτια της ψυχολογικής ωριμότητας και το αντίστροφο. Είναι σημαντικό να κατανοήσουμε ότι η αυτοεκτίμηση και κατ'επέκταση η ψυχολογική ωριμότητα είναι ζητήματα, που απασχολούν το άτομο καθ'όλη την διάρκεια της ζωής του ειδικά με βάση την αναπτυξιακή θεωρία του Erikson για τα στάδια και τις κρίσιμες περιόδους της εξέλιξης (Μαλικιώση -Λοϊζου, 1994, σελ.126-132).

γ.2) Σχέση αυτοεκτίμησης του προσώπου-τροφού με την αυτοεκτίμηση του νηπίου.

Στα πρώτα πέντε – έξι χρόνια η αυτοεκτίμηση του παιδιού σχηματίζεται αποκλειστικά σχεδόν μέσα στην οικογένεια. Οι γονείς είναι πρότυπα απέναντι στην αυτοεκτίμηση. Δεν μπορούν όμως να την διδάξουν αν δεν την ξέρουν. Πολλοί από τους γονείς υποφέρουν από τον περιορισμένο τους αυτοσεβασμό, στον οποίο συνήθισαν καθώς μεγαλώνανε (Virginia Satir, 1989, σελ.63).

Ετσι λοιπόν γονείς με ανώτερη αυτοεκτίμηση είναι πιθανότερο να δημιουργήσουν λειτουργικές οικογένειες ενώ γονείς με χαμηλό επίπεδο αυτοεκτίμησης θα φτιάξουν πιθανότατα διαταραγμένες οικογένειες. Το σύστημα αναπαράγεται από τους αρχιτέκτονες της οικογένειας: τους γονείς. Οι γονείς με υψηλή αυτοεκτίμηση δημιουργούν μια ατμόσφαιρα στην οποία αναγνωρίζονται οι ατομικές διαφορές, οι κανόνες είναι ελαστικοί, εκφράζεται ανοιχτά η αγάπη, τα λάθη χρησιμοποιούνται για μάθηση, η επικοινωνία είναι ανοικτή και αναπτύσσεται η υπευθυνότητα.

Αντίθετα στις οικογένειες που οι γονείς βιώνουν χαμηλή αυτοεκτίμηση λειτουργούν σε μια ατμόσφαιρα με «παραμορφωμένη» επικοινωνία, άκαμπτους κανόνες, όπου τα λάθη τιμωρούνται, οι ατομικές διαφορές κατακρίνονται και τα παιδιά χάνουν την ευκαιρία να βιώσουν την εμπειρία της υπευθυνότητας (στο ίδιο, σελ.46).

Η Carolyn M.Ball (1992) αναφέρει ότι οι ενήλικες που δεν έχουν αναπτύξει την δική τους αυτοεκτίμηση και τις κατάλληλες ικανότητες για

ν'αντιμετωπίζουν τις δύσκολες καταστάσεις , δεν έχουν καμία βάση να στηριχτούν ώστε να διδάξουν κάτι τέτοιο στα παιδιά τους.

Σε μια δυσλειτουργική οικογένεια, η ανικανότητα των γονέων να εκφράσουν κατάλληλα και να χειριστούν σωστά τα συναισθήματα τους – τους φόβους, τις απογοητεύσεις, το γεγονός ότι πληγώθηκαν - θα περάσει και στα παιδιά τους. Τα παιδιά γίνονται μια επέκταση των «εγώ» των γονέων, των δικών τους ανεκπλήρωτων ονείρων και των δικών τους άλυτων προβλημάτων (στο ίδιο, σελ83).

Μια τέτοια συμπεριφορά από τους γονείς είναι αλληλένδετη με τα δικά τους βιώματα και πρότυπα που είχαν από την δική τους οικογένεια, το βαθμό της αυτοδιαφοροποίησης τους και με μια λέξη την εξέλιξη της ψυχολογικής τους ωριμότητας. Κατά την διάρκεια των παιδικών χρόνων υιοθετούν σφραγισμένες εντολές από την οικογένεια καταγωγής τους μέσω λεπτών μη λεκτικών σημάτων ή μέσω της μίμησης. Ο βαθμός αυτοδιαφοροποίησης του κάθε συζύγου θα καθορίσει την αξιολόγηση των παραπάνω σχημάτων, την συνειδητή απόρριψη κάποιων απ'αυτών και την συνειδητή αποδοχή κάποιων άλλων (R.Skynner, 1997). Μέσω της διαδικασίας αυτής οι γονείς χτίζουν την ψυχολογική τους ωριμότητα η οποία θα επιδράσει στις μεταξύ τους σχέσεις και στις αλληλεπιδράσεις τους με τον ερχομό των παιδιών (M.Bowen, 1996).

Η αποτυχία των ατόμων να εκτιμούν ή να επιτρέπουν την έκφραση της διαφορετικότητας των άλλων προέρχεται από το γεγονός ότι ποτέ δεν είχαν την ευκαιρία να γίνουν συναισθηματικά ανεξάρτητοι από τις οικογένειες τους. Αυτό αφήνει το άτομο στην θέση να προσπαθεί να χτίσει την χαμένη του αυτοεκτίμηση στο πλαίσιο της στενής σχέσης του γάμου. Κάτι τέτοιο οδηγεί στο χτίσιμο μιας σχέσης που η Satir αποκαλεί

«επιβιώσιμη συμφωνία» (1967) όπου οι σύζυγοι φτιάχνουν μια σιωπηλή συμφωνία να ζήσουν ο ένας για τον άλλο (το οποίο κατά ένα τρόπο ταιριάζει με τα δικά τους «ρομαντικά ιδανικά») (M.Bowen, 1980).

Αυτή η έννοια περιγράφει ένα σχήμα που εξελίσσεται από γενιά σε γενιά, καθώς τα παιδιά αποκτούν υψηλότερο, ίσο ή χαμηλότερο βασικό επίπεδο διαφοροποίησης από τους γονείς τους .

Όπως αναφέρει η Virginia Satir (1989) «είναι ευτύχημα ότι η αυτοεκτίμηση μπορεί να αναμορφωθεί σε οποιαδήποτε ηλικία. Αλλαγή προτύπων από το δύσκολο παρελθόν του ατόμου είναι συχνά πολύ δύσκολη .Ωστόσο εξαρτάται από το πόσο αποφασισμένος είναι κανείς να το πετύχει» .

Όσοι γίνονται γονείς, χωρίς να έχουν οι ίδιοι αυτοεκτίμηση, βρίσκουν με την καθοδήγηση των παιδιών τους, πολλές ευκαιρίες για να την αποκτήσουν. Επομένως οι γονείς έχουν πάντα την ευκαιρία να μάθουν να συμπεριφέρονται διαφορετικά. Και αυτό είναι το πρώτο σημαντικό βήμα (στο ίδιο).

Κλείνουμε την ενότητα με λόγια από το βιβλίο του A.Y.Napier (1997, σελ.392) «η οικογένεια που έχει μικρό παιδί σαρώνεται από την αλλαγή. Η όποια σταθερότητα του ζευγαριού διαταράσσεται κάτω από την αλλαγή της ανάπτυξης. Όχι μόνο απαιτεί ν'αποκτήσουμε νέες δεξιότητες και μια νέα ικανότητα να δίνουμε από τον εαυτό μας αλλά ξυπνάει μέσα μας τις έντονες αναμνήσεις των παιδικών μας χρόνων. Η γέννηση της μας εκτινάσσει πίσω στο χρόνο, στην αρχή της δικής μας ζωής και καθώς εξελίσσεται, μας παίρνει μαζί της μέσα απ'την δική μας ιστορία. Η

γονική φροντίδα είναι μια βαθιά αμοιβαία διαδικασία : διαμορφώνουμε τη ζωή των παιδιών μας, αλλά και διαμορφωνόμαστε. Καθώς αγωνιζόμαστε να είμαστε γονείς, αναγκαζόμαστε να έρθουμε αντιμέτωποι με τον εαυτό μας. Και αν είμαστε πρόθυμοι ν'αντικρίσουμε αυτό που συμβαίνει ανάμεσα σε μας και τα παιδιά μας, μπορεί να μάθουμε με ποιο τρόπο φτάσαμε να είμαστε εκεί που είμαστε».

Δ) ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

δ.1) Προσέγγιση των εννοιών «συμπεριφορά»
«συναίσθημα»

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ: 1) ενέργεια ή δράση ενός ατόμου 2) κατά μία άποψη, η έννοια της συμπεριφοράς είναι ευρύτερη από το 1 γιατί περιλαμβάνει καθετί που κάνει, λέει, σκέφτεται ή αισθάνεται ένα υποκείμενο, ανεξάρτητα αν αυτό προκαλείται από ή απευθύνεται προς ένα άλλο υποκείμενο, αν είναι συνειδητό ή όχι και αν το υποκείμενο του προσδίδει ένα ιδιαίτερο νόημα ή όχι (Δ.Γ Τσαούση, 1989).

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ: το σύνολο των εξωτερικών ψυχικών εκδηλώσεων του ανθρώπου. Η συμπεριφορά εκδηλώνεται μέσα σε ένα περιβάλλον και απέναντι σε άλλους ζωντανούς οργανισμούς, έχει κοινωνικό χαρακτήρα και αντίτυπο, είναι κοινωνική συμπεριφορά (Σωκράτης Γκίκα, 1995).

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ: το σύνολο των αντιδράσεων ενός οργανισμού που μπορούν να παρατηρηθούν, καθώς και οι λεκτικές αναφορές σε υποκειμενική εμπειρία (Λεξικό Ψυχολογικών όρων, 1989).

EMOTION : πολυσύνθετη κατάσταση που χαρακτηρίζεται από δυνατά συναισθήματα, διάχυτες διακυμάνσεις οργανικής φύσης και συνοδεύεται συνήθως από παρόρμηση για μια συγκεκριμένη συμπεριφορά (Λεξικό Ψυχολογικών όρων, 1989).

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ: ψυχική κατάσταση που κινείται ανάμεσα στη χαρά και τη δυσαρέσκεια, ψυχική συγκίνηση. Το συναίσθημα είναι βασικό στοιχείο της ψυχικής ζωής και παρουσιάζει μερικές φορές ιδιαίτερη ένταση (ας λάβουμε υπόψη τα συναισθήματα της ζήλειας, του φθόνου, του μίσους, του ενθουσιασμού κ.α) (στο ίδιο).

ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ: είναι μια σύνθετη, δυναμική ψυχική κατάσταση, θετική ή αρνητική (ευχαρίστησης ή δυσαρέσκειας) που βιώνει ο άνθρωπος, χωρίς συνειδητή προσπάθεια. Η δυναμική αυτή κατάσταση είναι το αποτέλεσμα των εξωτερικών ή εσωτερικών επιδράσεων στον ψυχοσωματικό του οργανισμό. Τα ίδια συναισθήματα μπορούν να προκαλέσουν διαφορετικού χαρακτήρα συναισθήματα από το ένα άτομο στο άλλο, ανάλογα με τα ψυχοσωματικά χαρακτηριστικά του, τις προηγούμενες εμπειρίες του (π.χ ένα τραγούδι μας θλίβει, σε αντίθεση με κάποιον άλλον που το ίδιο τραγούδι τον χαροποιεί), το κοινωνικό περιβάλλον μέσα στο οποίο ζει και αναπτύσσεται, στη συγκεκριμένη χρονική στιγμή που δέχεται το ερέθισμα (Ράνυ Κολούρη-Αντωνοπούλου, 1994, σελ.61,62).

Ο Daniel Goleman (1998,σελ.395-397) αναφέρει «Το συναίσθημα είναι ένας όρος για την ακριβή σημασία του οποίου οι ψυχολόγοι και οι φιλόσοφοι έριζαν για περισσότερο από έναν αιώνα. Στην πιο κυριολεκτική της έννοια,

ΤΟ ΑΓΓΛΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΟΞΦΟΡΔΗΣ ορίζει το συναίσθημα ως: «οποιαδήποτε αναταραχή ή αναστάτωση του νου, αίσθημα ή πάθος. Οποιαδήποτε σφοδρή ή εξημμένη ψυχική κατάσταση». Θεωρεί ότι το συναίσθημα αναφέρεται σε ένα αίσθημα και στις συγκεκριμένες σκέψεις που προκαλεί, στις ψυχολογικές και βιολογικές καταστάσεις που το συνοδεύουν και στο σύνολο των τάσεων προς δράση. Υπάρχουν εκατοντάδες συναισθήματα, μαζί με τις προσμίξεις τους, τις ποικιλίες, τις μεταλλάξεις και τις αποχρώσεις τους. Πράγματι, υπάρχουν πολύ περισσότερες αποχρώσεις συναισθημάτων από όσες λέξεις για να τα ορίσουν».

Το συναίσθημα θεωρείται σαν μια υποκειμενική αντίδραση σ'ένα προεξέχων γεγονός, χαρακτηριζόμενο από ψυχολογική, εμπειρική και φανερά συμπεριφορική αλλαγή. Αυτός ο ορισμός αφήνει ανοιχτή την ερώτηση για το αν ψυχολογικές αντιδράσεις είναι σύμφωνες με ή ακολουθούν τις εμπειρικές δυνάμεις. Επίσης σύμφωνα με τους Arnold (1960), Frijda (1988), Horowitz (1987) και άλλους το συναίσθημα σ'αυτόν τον ορισμό παρουσιάζεται σαν υποκειμενικό, συνδέοντας μια σχέση ανάμεσα στο πρόσωπο και το γεγονός. Αυτό απαιτείται ν'αναφερθεί γιατί το ίδιο γεγονός δημιουργεί διαφορετικές συναισθηματικές αντιδράσεις ή καμία σε διαφορετικά άτομα ή ακόμα και στα ίδια άτομα σε διαφορετικό χρόνο ή γεγονός. Έτσι λοιπόν δεν είναι το γεγονός αλλά η εκτίμηση του ατόμου για το γεγονός, που οδηγεί σε συγκεκριμένο συναίσθημα (L.Alan Stoufe, 1995, σελ.15).

δ.2) Χαρακτηριστικά των συναισθημάτων και η σχέση τους με τα κίνητρα

1. Η παρουσία συναισθημάτων δεν είναι αποτέλεσμα συνειδητής προσπάθειας. Θα μπορούσαμε να πούμε πως αυτά προκύπτουν - ως καταστάσεις - αυτόματα. Είναι τόσο στενή η σύνδεση του συναισθήματος με την αιτία του, ώστε, όταν υπάρξει η αιτία, θα εκδηλωθεί σίγουρα το συναίσθημα, όσο και αν προσπαθήσουμε να το εμποδίσουμε. Η ίδια αιτία μπορεί σε διαφορετικά άτομα, να προκαλέσει διαφορετικά συναισθήματα και αυτό δεν φαίνεται να είναι ανεξάρτητο από κοινωνικές και πολιτισμικές επιδράσεις. Το ίδιο διαφορετική μπορεί να είναι, όπως είναι γνωστό, και η συμπεριφορά - αντίδραση από άτομο σε άτομο.
2. Μια συναισθηματική κατάσταση συνοδεύεται συνήθως από χαρακτηριστικές σωματικές εκδηλώσεις. Από την έκφραση του προσώπου, από διάφορες κινήσεις, από την στάση του σώματος κ.α μπορούμε να συμπεράνουμε, με κάποια πιθανότητα, τι είδους συναίσθημα διακατέχει ένα άτομο. Επίσης χαρακτηριστική είναι η άμεση σχέση (σχέση αλληλεπίδρασης) ανάμεσα στα συναισθήματα και τις φυσιολογικές (σωματικές) λειτουργίες. Το συναίσθημα επηρεάζει αποφασιστικά πολλές φορές και λειτουργεί όπως η σκέψη, η μνήμη, η αντίληψη κ.α.
3. Τα συναισθήματα, ως δυναμικές καταστάσεις παίρνουν και χαρακτήρα κινήτρου. Αλλά και κάθε κίνητρο είναι συναισθηματικά «φορτισμένο». Τα κίνητρα συνοδεύονται πάντοτε από συναισθήματα - όπως κι αντίθετα,

κάθε συναισθηματική κατάσταση κινητοποιεί το άτομο προς κάποια κατεύθυνση (έστω έμμεσα ή με κάποια καθυστέρηση). «Τα συναισθήματα είναι ένα σήμα για την έκβαση ή την προοπτική της προσπάθειας να ικανοποιήσουμε μια ανάγκη μας» (Σέλγκ, Selg-1985) (Παπαδόπουλος – Ζάχος, 1985, σελ.343,344).

δ.3) Ορόλος των συναισθημάτων στην ζωή μας

Τα συναισθήματα είναι μέρος των σημαντικών μας συναλλαγών μέσα στο περιβάλλον. Αυτό οδηγεί, κατευθύνει και μερικές φορές διασπά/αναστατώνει την πράξη (Campus et al, 1989; Zard, 1991; Schore, 1994; Thompson, 1990). Και αυτό είναι που διαδίδει τις προσωπικές σχέσεις. Όλα τα συναισθήματα είναι ουσιαστικά προτροπές για δράση, στιγμιαία σχέδια για την αντιμετώπιση της ζωής που η εξέλιξη έχει σταλάξει μέσα μας. Η ίδια η ρίζα της λέξης «συναίσθημα» (όπως αντίστοιχα στα λατινικά είναι το ρήμα *motere*=κινώ) υπονοεί ότι ενυπάρχει η τάση για κίνηση, για δράση (Daniel Goleman, 1998, σελ.33).

Η Magda Ainoord έγραψε «από την καθημερινή εμπειρία ξέρουμε ότι το συναίσθημα μας μετακινεί, γεμίζει τις μέρες μας με φως και σκιά, μας κάνει ηθοποιούς παρά ακροατές στο δράμα της ζωής (1960, σελ.91)» (L.Alan Sroufe, 1995, σελ.12).

Όλοι οι ερευνητές για το συναίσθημα δίνουν έμφαση στο ότι τα συναισθήματα θα πρέπει να αντιμετωπίζονται ως κρίσιμες συναλλαγές στο περιβάλλον (βλέπε Frijda, 1988 & Schore, 1994). Πολλοί θεωρητικοί αναγνωρίζουν τον ρόλο μιας γνωστικής διαδικασίας και άλλοι τονίζουν τον

συνδυασμό ψυχολογικών αλλαγών. Πολλοί περιγράφουν την συναισθηματική συμπεριφορά σε μια σειρά γεγονότων, όπως παρακάτω:

ΕΡΕΘΙΣΜΑ (σύνολο παραστάσεων ενός γεγονότος) \longleftrightarrow **ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ** \longleftrightarrow **ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑ ΠΟΥ ΒΙΩΝΕΤΑΙ** \longleftrightarrow **ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ**

Είναι επιπλέον φυσικό το συναίσθημα και η συμπεριφορά ν'αναφέρονται στα προηγούμενα και να επηρεάζουν την γνωστική διαδικασία ή το ερέθισμα. Πολλοί θεωρητικοί μιλούν για ένα συνεχή συντονισμό ή διαμόρφωση των συναισθημάτων, παρά για μια απλή ευθεία αντίδραση (εκτίμηση, ανάλυση έννοιας, κ.α) (L.Alan Sroufe, 1995, σελ.12).

δ.4) Σχέσεις με τους άλλους και συναισθήματα

Τα συναισθήματα κατέχουν κεντρική θέση στις σχέσεις κατά δύο έννοιες: πρώτα επειδή ο πυρήνας των στενών σχέσεων είναι ο στοργικός σύνδεσμος ανάμεσα στα άτομα και τα συναισθήματα που μοιράζονται (J .Sroufe,1991) και δεύτερον, επειδή το να δίνεις και να παίρνεις, διαπραγμάτευση και κατόρθωμα διαμάχης που είναι μέρος όλων των στενών σχέσεων, βασίζονται στις ικανότητες του ατόμου για συναισθηματική ρύθμιση.

Τα συναισθήματα κατέχουν επίσης σημαντικό ρόλο στην καθημερινή επικοινωνία με τους συνανθρώπους μας (Μ.Μαλικιώση-Λοϊζου, 1999, σελ.283-287). «Επικοινωνία είναι η πολύπλευρη διαδικασία ανάπτυξης των επαφών μεταξύ των ανθρώπων, η οποία υπαγορεύεται από τις ανάγκες της κοινής δραστηριότητας» (Πετρόφσκι, 1990). Στην διαπροσωπική

επικοινωνία κάθε άτομο λειτουργεί και ως αποστολέας και ως παραλήπτης μηνυμάτων. Τόσο η αποκρυπτογράφηση όσο και η κωδικοποίηση των μηνυμάτων ξεκινά από σκέψεις, συναισθήματα και συμπεριφορά. Τα συναισθήματα επηρεάζουν τόσο το λεκτικό όσο και το μη – λεκτικό περιεχόμενο της επικοινωνίας (εκφράσεις του προσώπου, των ματιών, τις διάφορες χειρονομίες, τις στάσεις και κινήσεις του σώματος) (στο ίδιο).

Η σημαντικότητα της επικοινωνίας διαφαίνεται στο γεγονός ότι είναι το γραδόμετρο που μετράει την αυτοεκτίμηση δυο ατόμων και συνάμα το εργαλείο που έχει τη δύναμη ν'αλλάξει την στάθμη της αυτοεκτίμησης και των δύο. Η αυτοεκτίμηση μας, η εικόνα που έχουμε σχηματίσει για τον εαυτό μας, παρεμβαίνει σε κάθε είδος επικοινωνίας που έχουμε με τ'άλλα άτομα. Ανάλογα με το πόσο ασφαλείς ή απειλημένοι, αποδεκτοί ή απορριμμένοι, αυτόνομοι ή εξαρτημένοι αισθανόμαστε κάθε φορά με τον συνομηλητή μας, δίνουμε την αντίστοιχη ερμηνεία και αντιδρούμε με την ανάλογη συμπεριφορά, στα μηνύματα που δεχόμαστε (Μ.Χουρδάκη, 1989, σελ.32).

Αρκετές έρευνες δείχνουν επίσης ότι το συναίσθημα όπως και η αντίληψη είναι θεμελιώδη μέσα επικοινωνίας (Α.Ι Johnson, 1998, σελ.48).

Ο D.Goleman (1998) «αναφέρει ότι η τέχνη των διαπροσωπικών σχέσεων είναι, σε μεγάλο βαθμό, η δεξιότητα του χειρισμού των συναισθημάτων των άλλων». Ο χειρισμός των συναισθημάτων κάποιου άλλου – η τέλεια γνώση των ανθρώπινων σχέσεων-απαιτεί την ωρίμανση δύο άλλων συναισθηματικών δεξιοτήτων: της αυτορρύθμισης και της ενσυναίσθησης. Αυτές οι κοινωνικές δεξιότητες επιτρέπουν στον άνθρωπο να πετυχαίνει αποτελεσματικές διαπροσωπικές σχέσεις (στο ίδιο).

δ.5) Η συναισθηματική ανάπτυξη των νηπίων/ Η συμβολή των γονέων

Εκπαιδευτές της μικρή ηλικίας πάντοτε αναγνωρίζουν την σημαντικότητα της συναισθηματικής ζωής των παιδιών σε σχέση με την συνολική τους ανάπτυξη. Η συμπεριφορά και η σκέψη επηρεάζεται σημαντικά από τα συναισθήματα μας. Η συναισθηματική ζωή των νηπίων είναι γρήγορη και βαθυστόχαστη. Τα συναισθήματα τους επηρεάζουν την αυτοεκτίμηση τους, τον τρόπο που σχετίζονται με τους άλλους και την κατανόηση του σωστού και του λάθους (Marion Dowling, 2002, σελ.50).

Η οικογενειακή ζωή είναι το πρώτο σχολείο της συναισθηματικής μας αγωγής. Σ' αυτό το οικείο και πολύ προσωπικό καζάνι μαθαίνουμε τι αισθανόμαστε για τον εαυτό μας και πώς οι άλλοι θα αντιδράσουν στα συναισθήματα μας, πώς να σκεφτόμαστε για τα συναισθήματα αυτά, τι επιλογές έχουμε να αντιδράσουμε, και πώς να κατανοούμε και να εκφράζουμε τις ελπίδες μας και τους φόβους μας. Αυτό το συναισθηματικό σχολείο λειτουργεί όχι μόνο μέσα από τα πράγματα που λένε ή κάνουν οι γονείς άμεσα στα παιδιά, αλλά επίσης και με τα προσωπικά παραδείγματα που δίνουν χειριζόμενοι τα συναισθήματα τους τόσο ως άτομα όσο και ως ζευγάρι (Daniel Coleman, 1998, σελ.268).

Τα συναισθηματικά μαθήματα αρχίζουν από τις πρώτες κιόλας στιγμές της ζωής και συνεχίζονται σε όλη την παιδική ηλικία. Όλες οι μικρές αλληλεπιδράσεις μεταξύ γονιού και παιδιού έχουν ένα συναισθηματικό υπόβαθρο, και με την επανάληψη αυτών των μηνυμάτων καθ' όλη την διάρκεια της παιδικής ηλικίας τα παιδιά διαμορφώνουν τον πυρήνα της

συναισθηματικής τους δομής και ικανότητας (Daniel Coleman, 1998, σελ.275).

Τα συναισθηματικά μαθήματα που θα πάρει το παιδί για το πόσο ασφαλές και αποτελεσματικό νιώθει στον κόσμο και πόσο αξιόπιστοι είναι οι άλλοι γύρω του, θα εξαρτηθούν από τον βαθμό στο οποίο υπερισχύει το ένα ή το άλλο είδος αλληλεπίδρασης στην συμπεριφορά των γονέων προς τα παιδιά τους. Ο Έρικ Έρικσον περιέγραψε αυτή την κατάσταση με τους όρους «βασική εμπιστοσύνη» και «βασική δυσπιστία» που νιώθει το παιδί (στο ίδιο). Σύμφωνα με τον Erikson (1963) η εμπιστοσύνη είναι ο ιδρυτής της αυτονομίας. Κατά την βρεφική περίοδο το παιδί, χτίζει αυτή την βάση, μαθαίνοντας ότι όχι μόνο τα δυνατά συναισθήματα είναι αποδεκτά, αλλά ότι πρέπει να οριοθετούνται και ότι μπορεί να εμπεριέχονται κάτω από την καθοδήγηση του προσώπου –τροφού (L.Alan Sroufe, 1995, σελ.19).

Στις οικογένειες όπου τα συναισθήματα όχι μόνο εκφράζονται αλλά και συζητούνται ανοιχτά, το παιδί βοηθιέται να αναγνωρίζει και να αποδέχεται τα δικά του διαφορετικά συναισθήματα αλλά και αυτά που νιώθουν οι άλλοι. Σ'αυτές τις καταστάσεις τα παιδιά είναι περισσότερο πιθανό να μιλάνε γι'αυτό που αισθάνονται. Τότε σχηματίζονται σχέσεις ανάμεσα στο παιδί και τους γονείς, μοιράζονται εμπειρίες και συναισθήματα αγάπης. Πολλοί όμως γονείς δεν πράττουν με αυτό τον τρόπο είτε λόγω της πολυάσχολης ζωής, είτε λόγω της φτωχικής ζωής που δεν αφήνει περιθώρια υπομονής και ενασχόλησης με τα παιδιά τους (Marion Dowling, 2002, σελ.57-58).

Συνοψίζοντας τα παραπάνω είναι φανερό ότι η συναισθηματική ανάπτυξη των νηπίων είναι γρήγορη και στενά συνδεδεμένη με τις άλλες πλευρές της

ανάπτυξης. Προκειμένου να κατορθώσουν συναισθηματική υγεία τα νήπια χρειάζονται να νιώσουν την εμπειρία και να είναι ικανά να εκφράσουν μια ποικιλία συναισθημάτων με τον δικό τους τρόπο μέσω ενός γενικού προγράμματος. Χρειάζεται να μιλήσουν μέσω των αρνητικών συναισθημάτων ιδιαίτερα τις ώρες του άγχους (Marion Dowling, 2002, σελ.63).

Η κατανόηση των συναισθημάτων τους είναι βαθιά εξαρτώμενη από την υποστήριξη που λαμβάνουν από το οικογενειακό περιβάλλον. Δείχνοντας τους υποστήριξη αρχίζουν να δείχνουν ενσυναίσθηση (empathy) και έπειτα μαθαίνουν να καταλαβαίνουν ότι οι άλλοι μπορούν να αιστανθούν διαφορετικά απ'αυτούς (στο ίδιο). Τα συναισθήματα της ενσυναίσθησης αρχίζουν στην παιδική ηλικία, με γονείς που εναρμονίζονται με τα συναισθήματα των παιδιών τους.

Ο Gallo (1989) αναφέρει «η εμπαθητική απάντηση είναι αυτή που περιέχει μαζί την γνωστική και συγκινησιακή διάσταση», η έννοια της εμπάθειας χρησιμοποιείται τελικά κατά δυο τρόπους : σημαίνει βασικά μια γνωστική απάντηση, κατανόηση πως αισθάνεται ο άλλος ή σημαίνει μια συγκινησιακή επικοινωνία με τον άλλον (p.100). Οι Haynes & Aregys χαρακτηρίζουν την εμπάθεια ως την ικανότητα ν'αναγνωρίζεις και να καταλαβαίνεις τις αισθήσεις και τα συναισθήματα του άλλου και να μεταβιβάζεις με ακρίβεια αυτήν την κατανόηση μέσω μιας αποδεκτικής συμπεριφοράς (p.527) (SIRS, 1992). Αυτή η συμπεριφορά ίσως περιλαμβάνει λεκτική επιβεβαίωση κατανόησης ή υποστηρικτικό κοίταγμα μέσω της γλώσσας του σώματος και προκοινωνική συμπεριφορά όπως το μοίρασμα πραγμάτων ή την παροχή βοήθειας (στο ίδιο).

Επίσης το νηπιαγωγείο μπορεί να παίξει ένα σημαντικό ρόλο στην συναισθηματική ανάπτυξη των νηπίων μέσω του προγράμματος, της οργάνωσης και των τρόπων με τους οποίους οι εκπαιδευτές δουλεύουν με τα παιδιά και ενεργούν ως πρότυπα ρόλων (στο ίδιο).

Η πρώτη ευκαιρία για να διαμορφωθούν τα στοιχεία της συναισθηματικής νοημοσύνης δίδεται στα πρώτα στάδια της ζωής, παρότι αυτές οι ικανότητες συνεχίζουν να διαμορφώνονται και κατά την διάρκεια της σχολικής ηλικίας. Και αυτές οι ικανότητες αποτελούν τα θεμέλια για όλη τη μάθηση. Οι συναισθηματικές ικανότητες που αποκτούν τα παιδιά σε μεγαλύτερες ηλικίες οικοδομούνται πάνω σε αυτές τις πρώτες (Daniel Goleman, 2002, σελ.273).

Τα πρώτα τρία ή τέσσερα χρόνια της ζωής είναι η περίοδος που το παιδί κατακτά ταχύτερα και αμεσότερα τα διάφορα είδη γνώσης απ'ότι σε κατοπινές φάσεις της ζωής του - και ένα από τα σημαντικότερα είναι η γνώση των συναισθημάτων. Η επίδραση αυτής της πρώτης μάθησης είναι βαθύτατη (στο ίδιο, σελ.276).

δ.6) Φόβος –Θυμός –Ντροπή-Αγάπη

Μια αναλυτική τους προσέγγιση

Παρακάτω αναφέρονται κάποιες από τις οικογένειες συναισθημάτων (που θα είναι αντικείμενο εξερεύνησης στην έρευνα αυτή) και μερικά από τα μέλη τους (Daniel Goleman, 1998, σελ.396).

ΘΥΜΟΣ: λύσσα, οργή, πικρία, αγανάκτηση, απόγνωση, αναβρασμός, ενόχληση, εκνευρισμός, εχθρότητα, και ίσως σε ακραίες καταστάσεις, παθολογικό μίσος και βία.

ΦΟΒΟΣ: άγχος, αναστάτωση, νευρικότητα, έγνοια, κατάπληξη, τρόμος, ανησυχία, δέος, φρίκη, σκιάξιμο, τρομάρα. Στις παθολογικές του μορφές, φοβία και πανικός .

ΝΤΡΟΠΗ: ενοχή, αμηχανία, απογοήτευση, τύψεις, ταπείνωση, εξευτελισμός, καταισχύνη, συστολή και μετάνοια.

ΑΓΑΠΗ: αποδοχή, φιλικότητα, εμπιστοσύνη, τρυφερότητα, ευγένεια, ταίριασμα.

Ο θυμός είναι μια από τις πιο κοινές συναισθηματικές αντιδράσεις της παιδικής ηλικίας. Ενωρίς στην ζωή του, το άτομο αρχίζει ν'αντιδρά βίαια σε καταστάσεις που του προκαλούν δυσαρέσκεια. Το συναίσθημα αυτό και οι αντιδράσεις που το συνοδεύουν υφίστανται με την πάροδο της ηλικίας αλλαγές. Αλλαγές παρατηρούνται στις συνθήκες και τα ερεθίσματα που το προκαλούν, στο είδος των αντιδράσεων με τις οποίες εκφράζεται, στην

συχνότητα και την ένταση με την οποία εμφανίζεται, στη διάρκεια του κ.α. (Ι.Νπαρασκευόπουλος, τόμος 2, 1985, σελ.118).

Όπως είναι φυσικό, το παιδί, για να εκφράσει το θυμό του, χρησιμοποιεί τα μέσα που είναι κάθε φορά πρόσφορα. Έτσι στην αρχή χρησιμοποιεί συνήθως το κλάμα και τα ξεφωνητά. Στο τέλος του 1^{ου} έτους επιδίδεται σε τυχαίες έντονες ενέργειες αυτοκαταστροφικής κυρίως μορφής, τις λεγόμενες εκρήξεις θυμού (κλαίει έντονα, ξεφωνίζει, χτυπιέται στο δάπεδο, πηδάει πάνω-κάτω, κρατάει την αναπνοή του, κοκκαλώνει το σώμα του, τραβάει τα μαλλιά του, δαγκώνει τα δάχτυλα του κ.α). Σύντομα όμως διαπιστώνει ότι μπορεί να στρέφει τις ενέργειες του εναντίον εξωτερικών αντικειμένων και προσώπων, και κυρίως αυτών που παρεμβαίνουν και το παρεμποδίζουν στην εκπλήρωση των σχεδίων του. Έτσι εμφανίζεται η επιθετικότητα.

Η επιθετικότητα αναφέρεται σε ενέργειες που αποσκοπούν να προκαλέσουν πόνο, τραύμα, ζημιά, άγχος στους άλλους. Επιθετικές ενέργειες είναι π.χ. να σπάει αντικείμενα, να κλωτσάει, να χτυπάει γροθιές, να γκρινιάζει, να βρίζει, ν'αποδοκιμάζει τους άλλους, να αρνείται να εκτελέσει ό,τι του ζητούν κ.α. (στο ίδιο).

Κύριο χαρακτηριστικό της επιθετικής συμπεριφοράς είναι η πρόθεση, η επιθυμία να προκαλέσει ζημιά στον άλλον. Όσο καταστροφική και επικίνδυνη και αν είναι για τον άλλο μια ενέργεια δεν χαρακτηρίζεται ως επιθετική, αν γίνεται άθελα μας. Επιθετικότητα έχουμε μόνο όταν υπάρχει εχθρική διάθεση και πρόθεση να προκαλέσουμε ζημιά, όταν υπάρχει εμπρόθετη ενέργεια, σκόπιμη εχθρική πράξη. Η τάση του παιδιού για επιθετικότητα δεν είναι εξ'ολοκλήρου εξέλιξη των προηγούμενων επιθετικών συμπεριφορών αλλά είναι εξ'ολοκλήρου σημαντική. Η

επιθετικότητα είναι μέρος ενός δικτύου συμπεριφορών και σε μερικές περιπτώσεις μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα είδος δραστηριότητας που συμβαίνει επειδή άλλες πιθανές πράξεις αποτυγχάνουν να συμβούν. Η επιθετικότητα μπορεί ν' αλλάξει αυξάνοντας την πιθανότητα στο να επιλέγει το παιδί εναλλακτικές, όπως μαθαίνοντας θετικές κοινωνικές δεξιότητες, περιλαμβανόμενων και την ευαισθησία στα συναισθήματα των άλλων (L.Alan Sroufe, 1995).

Κατά την προσχολική ηλικία, έχει διαπιστωθεί ότι, η επιθετικότητα είναι κυρίως συντελεστικής μορφής (instrumental aggression) (διεκδίκηση αθυρμάτων). Η συντελεστική επιθετικότητα αποσκοπεί στην απόκτηση ή διατήρηση κάποιου αντικειμένου, στην κυριαρχία περιοχής ή στην εξασφάλιση δικαιώματος. Η μορφή αυτή επιθετικότητας είναι απρόσωπη. Διαφέρει από την εχθρική επιθετικότητα (hostile aggression) η οποία κατευθύνεται προς πρόσωπα και συνοδεύεται από αρνητικά συναισθήματα (στο ίδιο).

*Στην μελέτη αυτή ο **θυμός** χρησιμοποιείται με την έννοια της «εχθρότητας», του «εκνευρισμού», της «ενόχλησης» και της «αγανάκτησης».*

Ο φόβος χαρακτηρίζεται ως συναίσθημα ανησυχίας, ταραχής και γενικά δυσάρεστης ψυχικής κατάστασης, που προέρχεται από την παρουσία ή τη σκέψη κάποιου κινδύνου (Ράνυ Καλούρη,1994).

Ο φόβος είναι η συναισθηματική αντίδραση σε κάποιον πραγματικό ή αναμενόμενο κίνδυνο. Είναι μια σφοδρή αρνητική θυμική αντίδραση, μια αμφιθυμία, προς αντικείμενα, πρόσωπα ή καταστάσεις που αποτελούν απειλή-κίνδυνο για τη ψυχοσωματική υπόσταση του ατόμου (Ι.Ν Παρασκευόπουλος, 1985, σελ.130-131).

Χαρακτηριστική αντίδραση του φόβου είναι η τάση για φυγή, για απομάκρυνση από την πηγή του φόβου. Όπως είναι φυσικό οι μορφές έκφρασης του φόβου είναι διαφορετικές στις διάφορες ηλικίες. Αρχικά το παιδί αντιδρά με κλάμα, ξεφωνητά και με δυσκαμψία του σώματος. Αργότερα εκδηλώνει επιπλέον αντιδράσεις απόκρυψης κρύβει το πρόσωπο του με τα χέρια, στρέφει το πρόσωπο του προς άλλη κατεύθυνση για να μην βλέπει την πηγή του φόβου κ.α. Άλλοτε αντιδρά με έντονες διαμαρτυρίες : «πάρτε το από δω», «δεν το θέλω, διώξτε το αμέσως» κ.α. Άλλοτε πάλι αντιδρά με ενέργειες απομάκρυνσης και φυγής : κάνει βήματα προς τα πίσω, τρέχει μακριά από την πηγή του φόβου κ.α. Συναφείς προς τις εκδηλώσεις φόβου είναι και οι αντιδράσεις άγχους (στο ίδιο).

Άγχος : Κατάσταση αγωνίας , ανησυχίας και αβεβαιότητας. Σχετίζεται με το φόβο, αλλά το αντικείμενο του άγχους είναι λιγότερο συγκεκριμένο από αυτό του φόβου.

Το άγχος είναι ένα είδος ελεύθερα αιωρούμενου φόβου που κυριαρχεί σχεδόν σε όλες τις πλευρές της ζωής του ατόμου. Η κύρια διαφορά μεταξύ φόβου και άγχους είναι ότι ο φόβος είναι μια αμφιθυμία – σφοδρή και έντονη αντίδραση – συνδεδεμένη με συγκεκριμένο πραγματικό ερέθισμα, ενώ το άγχος είναι ένα γενικευμένο συναίσθημα και συνδέεται κυρίως με αναμενόμενο κίνδυνο που θα μπορούσε να προκύψει (Λεξικό ψυχολογικών Όρων, 1989).

Τόσο ο φόβος όσο και το άγχος θεωρούνται φυσικές αντιδράσεις σε συμβάντα που απειλούν το άτομο. Πρόκειται για αντιδράσεις προσαρμογής που έχουν εξαιρετική σπουδαιότητα για την προστασία και την αυτοσυντήρηση. Θέτουν τον ψυχοσωματικό οργανισμό σε κατάσταση

συναγερμού και προετοιμάζουν το άτομο ν'αντιμετωπίζει καταστάσεις ανάγκης ή κινδύνου (I:N.Παρασκευόπουλος, 1985).

*Στην μελέτη αυτή ο **φόβος** χρησιμοποιείται με την έννοια του «άγχους», της «ανησυχίας», της «νευρικότητας » και της «αναστάτωσης ».*

Η ντροπή είναι μια αρνητική μορφή αυτογνωσίας, όταν κάποιος έχει την τάση να το «σκάσει» και να «κρυφτεί». Είναι σαν να μας παρατηρεί ένας άπονος κριτής, ο οποίος μας κρίνει ανεπαρκείς, αξιομέμητους ή και απωθητικούς. Το πρόβλημα είναι πως ο κριτής είμαστε εμείς οι ίδιοι-δεν μπορούμε ν'ανεχθούμε τον εαυτό μας (Clenys Papp, 1993, σελ.63,64).

Ο Fromm δεν είναι ο μόνος επιστήμονας που συνδέει την ντροπή με το χωρισμό. Μία από τις πιο σημαντικές ερευνήτριες της ντροπής, Helen Block Lewis, ανέφερε ότι ο άνθρωπος είναι ουσιαστικά κοινωνικός και το νήπιο γεννιέται ως κοινωνικό. Πίστευε ότι η ντροπή (όπως και η ενοχή) είναι μηχανισμοί που δημιουργούνται από το υλικό του σώματος, καλά διαφοροποιημένα και σημαντικά ειδικά συναισθηματικά συστήματα τα οποία παρακολουθούν το μπλέξιμο με τους άλλους. Στο σύστημα της οι οδηγοί της ντροπής μας τείνουν να είμαστε ναρκισσιστές, να υιοθετούμε μια άποψη για τους εαυτούς μας που δεν ταιριάζει με αυτό που οι σημαντικοί άλλοι βλέπουν σε μας (Donald L.Nathanson, σελ.218).

Η ντροπή είναι η πιο κοινωνική από τις αρνητικές συγκινήσεις επειδή αυτή διαμορφώνει, ρυθμίζει, εμποδίζει, περιέχει το ενδιαφέρον και την διασκέδαση που ενδυναμώνει την κοινωνικότητα. Νιώθουμε ντροπή μόνο για όσο μία από θετικές συγκινήσεις παραμένουν ενεργείς, η ντροπή είναι δύναμη στο πλαίσιο της θετικής συγκίνησης. Δεν αισθανόμαστε ντροπή

όταν δεν υπάρχει κάτι που χάνουμε. Όσο πιο πολύ κάποιος νιώθει ντροπή τόσο πιο πολύ επιθυμεί την θετική συγκίνηση (στο ίδιο,σελ.251).

Η ντροπή παίζει ένα ρόλο και στη διαπροσωπική ζωή. Αν η ντροπή δημιουργεί μια αίσθηση ενός ελαττωματικού εαυτού έτσι δημιουργεί και σε μας την αίσθηση ότι οι άλλοι μας βλέπουν ως ελαττωματικό, ανεξάρτητα από τι το άτομο πραγματικά νομίζει για εμάς. Οποτεδήποτε νιώθουμε ντροπή στην παρουσία άλλου προσώπου, νιώθουμε αυτό το πρόσωπο σαν να κρατάει όλα τα πιστεύω για εμάς, τα οποία η ντροπή έχει δημιουργήσει μέσω της προσωπικής ψυχολογίας (στο ίδιο, σελ.250).

Μεταξύ των διαπροσωπικών σχέσεων η ντροπή θα μπορούσε να θεωρηθεί ως μία συγκίνηση που επιστρέφει το άτομο στην κατάσταση της πρωταρχικής απομόνωσης αλλά επίσης ως ένα πολύπλοκο συναίσθημα, διατηρώντας οποιεσδήποτε άλλες έννοιες που αυτό είχε συσσωρεύσει κατά την διάρκεια της ατομικής ανάπτυξης (στο ίδιο, σελ.234).

Χρησιμοποιώντας το σχέδιο του Stern (1990) για την ανάπτυξη του εαυτού ας δούμε πως το νήπιο βιώνει την ντροπή στα 3 πρώτα χρόνια της ζωής του. Οι συνθήκες της ντροπής προκύπτουν όταν το νήπιο έχει ήδη νιώσει θετικές καταστάσεις (ενδιαφέρον, έξαψη, διασκέδαση). Οι οποιεσδήποτε καταστάσεις που είχαν προκαλέσει θετική συγκίνηση, παραμένουν σε ισχύ και το μερικό εμπόδιο στη συνέχιση του θετικού αισθήματος συναντάται απροσδόκητα. Η ντροπή έπειτα είναι μια οδυνηρή διερεύνηση του εμποδίου για ανάπτυξη θετικής αίσθησης. Είναι ένας βοηθητικός μηχανισμός, ένα κομμάτι του στερεώματος που περιορίζει την λειτουργία άλλων συγκινήσεων. Η ντροπή παράγει ένα ξαφνικό χάσιμο της μυϊκής δύναμης, αρχικά στο λαιμό και έπειτα σ' όλο το σώμα, αυξάνει τη θερμότητα στο

δέρμα του προσώπου προκαλώντας μια σύντομη περίοδο μη συντονιστικότητας και φανερά αποδιοργάνωσης. Οποιαδήποτε συμπεριφορά είναι σε πρόοδο παύει να υπάρχει όταν η ντροπή προκαλείται. Η ντροπή διακόπτει, βάζει τρικλοποδιές, κάνει ανίκανο ότι ήταν ενδιαφέρον και διασκεδαστικό. Όταν προκαλείται εμποδίζει όλες τις δραστηριότητες που προκαλούν ευχαρίστηση στο νήπιο. Κάθε στιγμή ντροπής είναι μια στιγμή πραγματικότητας. Όσο μικρότερο το παιδί τόσο πιο εξαρτημένη η αίσθηση του εαυτού στην παρουσία αμετάβλητων δυνατοτήτων και η ικανότητα να υποκρίνεται σ' αυτές σαν μαθημένη συμπεριφορά. Και όσο μικρότερο το παιδί, τόσο πιο δυνατή θα είναι η παρεμβολή αίσθησης του εαυτού.

Η ντροπή είναι μια απραξία, σε οτιδήποτε που ήταν συναρπαστικό ή ευχάριστο (στο ίδιο, σελ.209).

Στην μελέτη αυτή η ντροπή χρησιμοποιείται με την έννοια της «συστολής», της «αμηχανίας», των «τύψεων» και της «απογοήτευσης».

Αγάπη: Υπάρχουν τόσα πολλά είδη αγάπης. Ο Erich Fromm έγραψε για τη μητρική αγάπη, την πατρική αγάπη, την αδελφική αγάπη, τη φιλοπατρία, την ερωτική αγάπη. Έχουν οι Έλληνες μια λέξη για αυτό; Όχι μόνο μια αλλά τρεις, *eros* (έρωτα) την σεξουαλική και ερωτική αγάπη μεταξύ γυναίκας και άντρα, την *philia* (φιλία) την αγάπη μεταξύ γονιού και παιδιού την *agape* (αγάπη) – την πλούσια ή βαθιά αγάπη των καλών φίλων, είναι τύπος αγάπης χωρίς σεξουαλικά ή θυγατρικά συστατικά.

Επιστήμονες και ψυχαναλυτές έγραψαν για τις ισχυρές δυνάμεις που δεσμεύουν οι άνθρωποι μαζί με την αγάπη (Donald L.Nathanson, σελ.236).

Αγάπη είναι το συναίσθημα της αφοσίωσης, της συμπάθειας, της κατανόησης, της ανθρωπιάς, της στοργής σε άλλα πρόσωπα. Οι αρχαίοι έλληνες θεωρούσαν την αγάπη σαν βασικό στοιχείο του ανθρώπινου προορισμού μέσα στην κοινωνία. Η αγάπη θεωρείται σαν βάση όλων των φιλοσοφικών συστημάτων στο νεότερο χρόνια. «Αγάπα για να ζήσεις, ζήσε για ν' αγαπάς» (Σολωμός) (Ευστράτιος Τσουρέας, σελ.157).

Αγάπη: ανθρωπιστική διάθεση, τάση για ανιδιοτελή εξυπηρέτηση του άλλου για θυσία χάρη των άλλων (στο ίδιο). Ο Απόστολος Παύλος στην Α΄ προς Κορίνθιους επιστολή του δίνει τα γνωρίσματα της πραγματικής Αγάπης. Στο βιβλίο «Ο προφήτης και ο κήπος του προφήτη» του Χαλίλ Γκιμπράν, (1997) αναφέρεται ότι «Η Αγάπη δεν δίνει παρά τον εαυτό της και παίρνει μόνο από τον εαυτό της. Η αγάπη δεν κατέχει ούτε γίνεται κτήμα. Διότι η αγάπη αρκείται στην αγάπη». Στο βιβλίο «Το βιβλίο της αγάπης» της Karen Casey (1992) αναφέρεται: «Η χωρίς όρους αγάπη είναι μια από τις βαθύτερες λαχτάρες όχι μόνο του παιδιού αλλά και κάθε ανθρώπου» (Ερν Φρομ) «Η αγάπη είναι μια έκφραση και επιβεβαίωση της αυτοεκτίμησης»(Αιν Ραντ) «Η αγάπη, η αποδοχή άλλων ανθρώπων, με κάνει εκείνο το μοναδικό άτομο που ήμουν προορισμένος να είμαι»(Πίτερ Γ. βαν Μπρέμεν, S.J).

Ο διάσημος βιολόγος Maturana (1992) συνδέει την έννοια της αγάπης με βασικές βιολογικές καταβολές του ανθρώπινου είδους : η αγάπη αποτελεί βασική δυναμική με βαθιές ρίζες. Είναι ένα συναίσθημα που καθορίζει μέσα στον οργανισμό μια δυναμική δομική διάταξη, αποτελεί την βάση για

αλληλεπιδράσεις που μπορούν να οδηγήσουν στους λειτουργικούς συσχετισμούς της κοινωνικής ζωής (Χάρις Κατάκη, 1997, σελ.125).

Η Maarit Johnson (1997, σελ.8) αναφέρει «ότι η ικανότητα ν'αγαπάς και η επιθετικότητα (στον τόπο της διεκδίκησης και της τιμότητας) θα έπρεπε να είναι αυτές που δίνουν στον άνθρωπο την πιο γνήσια αίσθηση της αυτοεκτίμησης και του αυτοσεβασμού.

Ο (Donald L.Nathanson, σελ.219) αναφέρει «Από δω και πέρα υπάρχουν μόνο μερικές απαντήσεις στο πρόβλημα της ύπαρξης. Η πλήρης απάντηση ψεύδεται στο κατόρθωμα της διαπροσωπικής, ενότητας, της συγκεντρωσης με ένα άλλο πρόσωπο στην αγάπη. Αυτή η επιθυμία για διαπροσωπική συγχώνευση είναι ο πιο δυνατός αγώνας του ανθρώπου. Αυτός είναι ο πιο θεμελιώδης πόθος, η δύναμη που κρατάει το ανθρώπινο είδος μαζί, την ψυχή, την οικογένεια, την κοινωνία. Η αποτυχία να το κατορθώσεις σημαίνει παραφρόνηση ή καταστροφή – αυτοκαταστροφή ή καταστροφή των άλλων.

«Χωρίς αγάπη η ανθρωπότητα δεν θα μπορούσε να υπάρξει ούτε μια μέρα.»

Σύμφωνα με τον ορισμό της A.I Johnson, (1998) ώριμος είναι αυτός που είναι «τέλειος». Ο Bowen (1978) αναφέρει ότι η κατάσταση της απόλυτης διαφοροποίησης που είναι το ύψιστο σημείο Ψυχολογικής ωριμότητας είναι ανέφικτη. Σύμφωνα πάλι με την A.I Johnson, (1998) η κατάκτηση της Ψ.Ω. είναι καθημερινός αγώνας του ανθρώπου.

Πολλά από τα χαρακτηριστικά του ώριμου ανθρώπου (A.I Johnson, 1998) συμπίπτουν με τα χαρακτηριστικά της αγάπης όπως εκφράζεται στην

επιστολή Α προς Κορινθίους (κεφ. ΙΓ.1-13 Υπέροχος ύμνος της αγάπης). Συγκεκριμένα αναφέρεται ότι «εκείνος που έχει την αγάπη κατέχεται με μεγαλοψυχία, ανεκτικότητα και με πλατιά καρδιά, γίνεται ευεργετικός και ωφέλιμος, η αγάπη του δεν φθονεί, η αγάπη του δεν ξιπάζεται και δεν φέρεται με αλαζονεία, δεν φουσκώνει από οίηση και υπερηφάνια, δεν πράττει τίποτε το άσχημο, δεν ζητεί τα δικά της συμφέροντα, δεν ερεθίζεται από θυμό και οργή, δεν σκέπτεται ποτέ κακό κατά του πλησίον ούτε λογαριάζει το κακό που έπαθε απ' αυτόν, δεν χαίρει με το άδικο αλλά με την αλήθεια, έχει θετική και ευμενή πεποίθηση υπέρ του πλησίον και για όλα δείχνει υπομονή, η αγάπη δεν ξεπέφτει ποτέ, μένει βέβαια και ισχυρά ακόμα και μετά το θάνατο μας».

Βλέποντας την ψυχολογική ωριμότητα και την αυτοεκτίμηση ως δυναμικές που μπορούν να προσδιοριστούν σε χαμηλά και υψηλά επίπεδα, τα άτομα που βιώνουν την αγάπη στην παραπάνω της μορφή τείνουν να είναι και σ' ένα υψηλότερο επίπεδο Ψυχολογικής ωριμότητας, γεγονός που συνδέεται με την αποφυγή στερεότυπων και λειτουργίας με άκαμπτα όρια. Αντίθετα τα άτομα που βιώνουν και εκδήλωνουν την αγάπη σε μεγάλη αντίθεση με τα χαρακτηριστικά που περιγράφηκαν τείνουν να λειτουργούν σε χαμηλά επίπεδα αυτοεκτίμησης.

Κατά την βρεφική ηλικία η αγάπη παίρνει την μορφή της προσκόλλησης και της στοργής στην μητέρα και στα άλλα πρόσωπα του συγγενικού περιβάλλοντος. Κατά την νηπιακή ηλικία διατηρεί την ίδια μορφή και εμπλουτίζεται από εκφράσεις εμπάθειας, μοιράσματος και φιλικότητας (Eleanor Emaccody, 1980).

Στην μελέτη αυτή η αγάπη χρησιμοποιείται με την έννοια της «αποδοχής», της «φιλικότητας », της «ευγένειας», της «εμπάθειας» και της «συμπαράστασης».

Η M.Ball (1992) αναφέρει ότι ο θυμός, η ενοχή, η εχθρότητα, ο πόνος, η αμηχανία, η ντροπή είναι συναισθήματα που βιώνονται όταν έχουμε χαμηλή αυτοεκτίμηση. Η αγάπη, η χαρά, η απόλαυση και η συμπόνοια είναι επίσης συναισθήματα, μόλο που βιώνονται σπάνια όταν έχουμε χαμηλή αυτοεκτίμηση.

Παρακάτω παρατίθενται μια σειρά συμπεριφορών που απορρέουν από τα παραπάνω συναισθήματα . Η καταγραφή των συμπεριφορών αυτών βασίστηκε τόσο στην μελέτη βιβλιογραφίας (Νραϊκωρς Ρ.,1989-Εργαστήριο Προσχολικής Αγωγής,του ΤΕΙ Πάτρας, 1998 - Journal Young Children, March 1986 & January 1996 & September 1996-95 & July 1985-86 - Sharman, Cross & Vennis, 1995) όσο και στην προσωπική μου εμπειρία, μέσω της ενασχόλησης μου σε νηπιαγωγεία – παιδικούς σταθμούς και της συνεργασίας μου με τους επαγγελματίες του χώρου.

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΦΟΒΟΥ

- Το νήπιο αποσύρεται στο προσωπικό του χώρο σε μεγάλη συχνότητα.
- Το νήπιο αποφεύγει την εμπλοκή στο ομαδικό παιχνίδι.
- Το νήπιο αρχίζει έντονο κλάμα σε περίπτωση σύγκρουσης με τους συνομηλίκους.
- Το νήπιο προσκολλάται σε συνομηλίκους.
- Το νήπιο είναι προσκολλημένο στην νηπιαγωγό.
- Το νήπιο εκφράζει αντίσταση ή συστολή απέναντι σε κάθε καινούργια ιδέα ή πρόταση.
- Προβάλλει κατηγορίες για τον εαυτό του ή τους άλλους είτε με συγκεκριμένη αφορμή είτε όχι.
- Αποφεύγει την επαφή των χεριών με τους συνομηλίκους .
- Σε περίπτωση σύγκρουσης με τους συνομηλίκους το νήπιο απομονώνεται.
- Όταν δεν καταφέρνει κάτι (σε σχέση με χειροτεχνία, κατασκευές ή το παιχνίδι) εγκαταλείπει τις προσπάθειες .
- Όταν τον χτυπήσει ή τον ενοχλήσει συνομήλικος ξεσπάει σε κλάματα.
- Όταν η δασκάλα του μιλήσει έντονα κατεβάζει το κεφάλι προς τα κάτω ή είναι έτοιμο να βάλει τα κλάματα.

- Δεν θέλει να παίζει με συνομηλίκους άλλης εθνικότητας .
- Προτιμάει τους συνομηλίκους του ίδιου φύλου.
- Λειτουργεί περισσότερο με βάση τις υποδείξεις των άλλων παρά μ'αυτό που θέλει το ίδιο.

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΘΥΜΟΥ

- Όταν δεν ικανοποιούνται οι απαιτήσεις του εκφράζει απόσυρση ή εκνευρισμό.
- Όταν του παίρνουν την θέση του ή το παιχνίδι λειτουργεί επιθετικά.
- Διακόπτει την ομιλία των άλλων συχνά και εκνευρίζεται όταν δεν του δίνεται ο λόγος τι στιγμή που θέλει το ίδιο.
- Όταν η νηπιαγωγός του επιβάλλει μια τιμωρία κατηγορεί τους άλλους ή αρνείται να υπακούσει.
- Στο ομαδικό παιχνίδι συχνά εκνευρίζεται ή λειτουργεί καταστροφικά ή επιθετικά.
- Θέλει να κατέχει συνήθως την θέση του αρχηγού, όταν δεν το πετυχαίνει εγκαταλείπει την προσπάθεια ή λειτουργεί καταστροφικά.
- Δημιουργεί υποομάδες και λειτουργεί καταστροφικά ή επιθετικά προς τις άλλες.
- Εκφράζει αρνητικότητα αρχικά σε νέες ιδέες –προτάσεις αλλά στη συνέχεια μπορεί να λειτουργήσει θετικότερα.
- Όταν εκνευρίζεται δημιουργεί κοροϊδευτικά ονόματα στους συνομηλίκους .
- Ξεσπάει χτυπώντας αντικείμενα που βρίσκονται στο χώρο.
- Προσπαθεί να επικεντρώσει την προσοχή των άλλων με καταστροφικές ή άλλες πράξεις .
- Δυσκολεύεται να θέσει τα όρια όταν του ζητηθούν.

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΝΤΡΟΠΗΣ

- Δεν πιστεύει στις δυνάμεις του και πολύ γρήγορα εγκαταλείπει τις προσπάθειες ή κατηγορεί τον εαυτό του.
- Κάθεται μαζεμένο στον προσωπικό του χώρο και δεν θέλει να μιλήσει
- Κοκκινίζει όταν το κοιτούν οι άλλοι ή όταν του κάνουν ερωτήσεις ή όταν το παρακινούν σε δραστηριότητα.
- Δηλώνει άρνηση όταν συνομήλικοι τον καλούν στο παιχνίδι.
- Αποφεύγει την οπτική επαφή ή κατεβάζει το κεφάλι όταν οι άλλοι επικεντρώνουν την προσοχή τους επάνω του.
- Όταν είναι στο ομαδικό παιχνίδι κάνει αμήχανες κινήσεις ή λειτουργεί αμφιθυμικά.
- Αποτραβιέται όταν συνομήλικοι τον καλούν να έρθει σε επαφή με τα χέρια.
- Είναι προσκολλημένο με προσωπικά αντικείμενα.
- Προτιμάει το ατομικό παιχνίδι ή το δυαδικό παιχνίδι.
- Πολύ συχνά απευθύνεται στην δασκάλα.
- Σε περίπτωση σύγκρουσης αμύνεται περιορισμένα και ξεσπάει σε κλάματα.
- Μπορεί να έχει κουβέντα με τον εσωτερικό του εαυτό.
- Όταν δεν τον δεχτούν σε μια ομάδα που θέλει να παίξει ,αποσύρεται και δεν προσπαθεί να ενταχθεί σε άλλη ομάδα.
- Όταν η δασκάλα του ζητήσει να μιλήσει απαντάει ελάχιστα ή δεν μιλάει καθόλου.

ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΩΣ ΕΚΦΡΑΣΗ ΑΓΑΠΗΣ

- Λειτουργεί σ' ένα κλίμα ευδιαθεσίας
- Μπορεί να έρθει σε σύγκρουση με συνομηλίκους αλλά μετά την λήξη της συνεχίζει να παίζει μαζί τους.
- Επιδιώκει την συνύπαρξη με συνομηλίκους στο παιχνίδι ή την εκτέλεση μιας εργασίας.
- Αποσύρεται στο ατομικό χώρο όταν συνήθως κουράζεται.
- Είναι πολύ επικοινωνιακό με τους περισσότερους και λιγότερο επιθετικό.
- Όταν χτυπήσει κάποιος τρέχει να βοηθήσει.
- Προσφέρεται όταν κάποιος ζητήσει βοήθεια.
- Όταν μια ομάδα παιδιών δεν το παίζει στο παιχνίδι δεν απομονώνεται αλλά εντάσσεται μόνο του σε άλλη ομάδα.
- Δεν δυσκολεύεται στην επαφή των χεριών με τους άλλους.
- Σε περίπτωση σύγκρουσης προσπαθεί να λειτουργεί διευκολυντικά ή δεν εντείνει τις καταστάσεις ή καλεί την δασκάλα.
- Δεν το πειράζει να παίζει με παιδιά άλλης εθνικότητας.
- Ακούει υπομονετικά την δασκάλα.
- Σπάνια κοροϊδεύει τ' άλλα παιδιά.
- Θέλει να εγείρει την προσοχή των άλλων με τις δεξιότητες του αλλά όχι μόνο με αποκλειστικό σκοπό την επίδειξη δύναμης.
- Δείχνει ενθουσιασμό σε νέες ιδέες ή προτείνει και το ίδιο.
- Ανταποκρίνεται στο κάλεσμα και την εμπιστοσύνη των άλλων.
- Δεν αντιμιλάει συχνά.
- Μοιράζεται το παιχνίδι, τα πράματα του, το χρόνο του μαζί σου.
- Θέτει όρια όταν του ζητηθούν.

Ε) Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΟ ΤΡΙΠΤΥΧΟ ΠΑΙΔΙ-ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ -ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ

Η οικογένεια και το σχολείο αποτελούν, και αυτό είναι γενικά παραδεκτό, τους πιο σημαντικούς παράγοντες συμβολής στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού. Η εκπαίδευση αντιπροσωπεύει τις κοινωνικές αξίες της εποχής της, ασκώντας ιδιαίτερα μεγάλη επίδραση στην κοινωνικοποίηση των παιδιών με τους γονείς και τους δασκάλους τα πιο δυνατά πρότυπα (Περιοδικό Κοινωνική Εργασία, τεύχος 39,1995).

Το σχολείο είναι μια προέκταση της οικογένειας, ένας συνδετικός κρίκος και όχι ένα απομονωμένο και εξαρτημένο υποσύστημα με κύριο χαρακτηριστικό του την «υποχρεωτικότητα » που ασκεί (Εκλογή, τεύχος 94,1992). Η σημασία του χώρου των Ινστιτούτων Προσχολικής Αγωγής (νηπιαγωγείο, παιδικός σταθμός) αναλύεται τόσο στο επίπεδο της οργάνωσης του όσο στο επίπεδο των ευκαιριών που παρέχει στο παιδί να βρεθεί σ'ένα διαφορετικό εξωοικογενειακό περιβάλλον στο οποίο συντελείται η σχετικοποίηση των γονεϊκών εικόνων και η απελευθέρωση του ατόμου από την παντοδυναμία των γονέων (Σ.Αυγητίδου, 1997, σελ. 49,36).

Η οικογένεια και το σχολείο είναι δυο διαφορετικά συστήματα, ωστόσο η συνεργασία τους και η επικοινωνία μεταξύ τους, κρίνεται απαραίτητη προκειμένου να λειτουργήσουν θετικά προς όφελος του παιδιού (στο ίδιο).

Σ' αυτό το σημείο επέρχεται ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού που λειτουργεί ως συνδετικός κρίκος για το νηπιαγωγείο, το παιδί και την οικογένεια (Εκλογή, τεύχος 94, 1992).

Ο Κοινωνικός Λειτουργός διατηρώντας τις δικές του μεθόδους εργασίας συμπληρώνει τον κοινωνικοπαιδαγωγικό σκοπό του νηπιαγωγείου. Ο Κοινωνικός Λειτουργός ανάμεσα στο τρίγωνο (οικογένεια – παιδί – νηπιαγωγείο) μπορεί να δράσει με ρόλο διαγνωστικό, προληπτικό και θεραπευτικό (στο ίδιο).

Ο Κ.Λ συνεργάτης και βοηθός στο έργο του νηπιαγωγού(Κ.Λ-Νηπιαγωγός)

- στην παρατήρηση και επισήμανση της συμπεριφοράς των νηπίων
- στην παρατήρηση και καταγραφή των προβληματικών μορφών συμπεριφοράς
- στην εφαρμογή ενός προγράμματος τροποποίησης της προβληματικής συμπεριφοράς του νηπίου
- στην σχολική προσαρμογή του νηπίου
- στην συναισθηματική έκφραση των νηπίων, στην κοινωνική τους ανάπτυξη και στην δημιουργία σταθερού περιβάλλοντος για τα παιδιά
- στην κοινή τακτική αντιμετώπισης των παιδιών

Ο Κ.Λ και η ομάδα των νηπίων

- συνεργασία του Κ.Λ με την ομάδα των νηπίων για την υιοθέτηση κάποιων μορφών συμπεριφοράς (ενθάρρυνσης, συνεργασίας, ενσυναίσθησης, ανάπτυξη πρωτοβουλίας - ενδιαφέροντος) και την απόρριψη κάποιων άλλων (επιθετικότητας, συναίσθημα κατωτερότητας, δειλίας, εξάρτησης, φοβίας, έλλειψη φιλικότητας και συνεργασίας με συνομηλίκους) μέσω της οργάνωσης διάφορων δραστηριοτήτων δημιουργικής απασχόλησης
- παροχή βοήθειας και υποστήριξης στα παιδιά που έχουν μαθησιακές δυσκολίες, προβλήματα συμπεριφοράς αλλά και δυσκολίες προσαρμογής στην ομάδα των νηπίων
- ενθάρρυνση της αυθόρμητης έκφρασης του κάθε παιδιού σε κλίμα εμπιστοσύνης, χαράς και δημιουργίας και αξιοποίηση των ικανοτήτων και δυνατοτήτων του κάθε παιδιού
- οι δραστηριότητες που θα οργανώνει αποσκοπούν στο να βοηθήσουν το παιδί: να εκφραστεί, να εκδηλωθεί, να επιβεβαιωθεί, να πάρει ορισμένες πρωτοβουλίες

Ο Κ.Λ και η οικογένεια (ως διάμεσος μεταξύ νηπιαγωγού και οικογένεια

Νηπιαγωγός –Κ.Λ-Οικογένεια

- συλλογή πληροφοριών για το περιβάλλον της οικογένειας του νηπίου
- προσέγγιση οικογένειας/ Ανάπτυξη θετικής επικοινωνίας μαζί τους
- ενθάρρυνση των γονέων να εκφράσουν τα συναισθήματα, τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες τους για το περιβάλλον του νηπιαγωγείου και την παρουσία του παιδιού τους στο χώρο αυτό

- επισήμανση προβλημάτων μέσα στην οικογένεια (γονείς αυταρχικοί, αδιάφοροι, υπερπροστατευτικοί, απαιτητικοί, κ.α – παιδιά : απείθαρχα, υπερκινητικά με διαταραγμένη συμπεριφορά κ.α)
- επισήμανση αιτιών των προβλημάτων
- συνειδητοποίηση προβλήματος από την οικογένεια
- υπόδειξη τρόπων αντιμετώπισης των προβλημάτων
- δημιουργία ομάδας γονέων, η οποία γίνεται σε εβδομαδιαία βάση, με θέματα που προκύπτουν τόσο από τον σύμβουλο όσο και από τους γονείς με στόχο την αμφίδρομη επικοινωνία (Περιοδικό Εκλογή, τεύχος 94, 1992, σελ.196-198).

Η οικογενειακή ζωή αποτελεί την ατμόσφαιρα μέσα στην οποία το παιδί αναπτύσσεται και αποκτά όχι μόνο γνώσεις αλλά συνήθειες και χαρακτήρα. Το ίδιο συμβαίνει και με το σχολικό περιβάλλον. Γι' αυτό το λόγο θα πρέπει να είναι κοινό το έργο και κοινή η μόρφωση και η αγωγή του παιδιού. Στο περιβάλλον του νηπιαγωγείου παρουσιάζεται μια ποικιλία καταστάσεων που χρήζουν την επέμβαση των Κοινωνικών Λειτουργών.

Δυναμικά είναι όλες εκείνες οι εμπειρίες που προσφέρονται και οι σχέσεις που αναπτύσσονται στο νηπιαγωγείο. Κάθε Κοινωνικός Λειτουργός που εργάζεται σ' ένα τέτοιο πλαίσιο, χρειάζεται να κατευθύνει τις προσπάθειες του και να συμβάλλει ώστε το νηπιαγωγείο να λειτουργεί σαν ένας χώρος όπου τα παιδιά αποκτούν «μια αίσθηση γενικής ικανότητας και έκφρασης των συναισθηματικών τους αναγκών κάτω από το πρίσμα των ατομικών διαφορών και μέσα σ' ένα περιβάλλον που ενθαρρύνει την εξερεύνηση και την μάθηση με όλους τους δυνατούς τρόπους» (Εκλογή, τεύχος 94, 1992).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Α) ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ

Το κεφάλαιο της μεθοδολογίας περιλαμβάνει δυο μέρη. Το πρώτο αναφέρεται στις πηγές εξεύρεσης του βιβλιογραφικού υλικού μέσω του οποίου έγινε η θεωρητική κάλυψη των υπο ερεύνηση μεταβλητών. Το δεύτερο μέρος αναφέρεται στην επιλογή του δείγματος, στην επιλογή των μεθοδολογικών εργαλείων που χρησιμοποιήθηκαν για την μελέτη των παραπάνω μεταβλητών και στον σχεδιασμό της έρευνας .

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Η συγκέντρωση του βιβλιογραφικού υλικού (ελληνική και ξένη βιβλιογραφία) έγινε αρχικά από την βιβλιοθήκη του Τ.Ε.Ι Πάτρας και του Πανεπιστημίου Πατρών (Κεντρική και του τμήματος των Νηπιαγωγών και Δασκάλων). Εν συνέχεια αντλήθηκε επιπλέον υλικό από την βιβλιοθήκη του Πάντειου Πανεπιστημίου και του τμήματος Παιδαγωγών στην Αθήνα. Επίσης χρησιμοποιήθηκε βιβλιογραφία από την βιβλιοθήκη του Norrköping University στην Σουηδία, η οποία και είχε συγκεντρωθεί κατά το χρονικό διάστημα πραγματοποίησης προγράμματος Socrates στην χώρα αυτή.

ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε σε ολόημερο νηπιαγωγείο της Πάτρας κατά την διάρκεια του απογευματινού προγράμματος. Η συγκεκριμένη έρευνα είναι πιλοτική επειδή αντιπροσωπεύει ένα μικρό αριθμό ατόμων.

Οι δύο βασικές ομάδες στόχου ήταν :

- ✓ τα νήπια (ηλικίας 4-5 ετών)
- ✓ τα πρόσωπα –τροφοί των νηπίων

Το δείγμα αφορούσε 5 νήπια (αγόρια και κορίτσια) και 5 πρόσωπα – τροφούς. Η επιλογή τόσο μικρού δείγματος ήταν σκόπιμη διότι το ενδιαφέρον μας επικεντρώθηκε περισσότερο σε μια εις βάθος μελέτη των μεταβλητών και πολύ λιγότερο στην εξαγωγή ποσοτικών αποτελεσμάτων. Επίσης σημαντική ήταν και η συμμετοχή της νηπιαγωγού, της οποίας η όλη παρουσία και συμβολή ήταν μέρος προβληματισμού στην έρευνα αυτή.

Τα μεθοδολογικά εργαλεία που επιλέχθηκαν για την επίτευξη των στόχων της έρευνας με κριτήριο την αποτελεσματικότητα τους και την δυνατότητα εφαρμογής τους ήταν:

- ✓ η παρατήρηση
 - Α) φάση μη-συμμετοχικής παρατήρησης
 - Β) φάση συμμετοχικής παρατήρησης
- ✓ η συνέντευξη
- ✓ και το ερωτηματολόγιο της A.I.Johnson (1998), «ΣΤΑΔΙΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ» ή Κλίμακα Ψυχολογικής ωριμότητας (Ψ.Ω).

Η παρατήρηση απευθυνόταν στα νήπια και αφορούσε τον εστιασμό σε τέσσερα βασικά συναισθήματα (φόβος, θυμός, ντροπή, αγάπη) και σε συμπεριφορές που απορρέουν απ'αυτά. Η παρατήρηση των νηπίων είχε ως στόχο την καταγραφή των μορφών έκφρασης των συγκεκριμένων συναισθημάτων και συμπεριφορών (τόσο σε σχέση με τους συνομήλικους όσο και με την νηπιαγωγό).

Η συνέντευξη απευθυνόταν στα πρόσωπα – τροφούς. Πρόκειται για δομημένη συνέντευξη των 20 ερωτήσεων. Οι περισσότερες ερωτήσεις είναι ανοιχτού τύπου αλλά υπάρχουν και ερωτήσεις κλειστού τύπου, κυρίως πολλαπλών επιλογών και διευθέτησης επιλογών σε τακτική σειρά και ιεράρχηση.

Η συνέντευξη είχε ως στόχο να εξετάσει τα εξής :

- ✓ Αν και πώς βίωσε το πρόσωπο-τροφό την απομάκρυνση από την οικογένεια καταγωγής και την αυτοδιαφοροποίηση του.
- ✓ Τα συναισθήματα και τις συμπεριφορές που το πρόσωπο – τροφό έχει παρατηρήσει στο νήπιο την τρέχουσα χρονική περίοδο.
- ✓ Την καταγραφή συμπεριφορών των νηπίων σε ποικίλα θέματα κατά την περίοδο ανάπτυξης τους και την στάση των γονέων απέναντι σ'αυτές .
- ✓ Τους τρόπους με τους οποίους τα πρόσωπα-τροφοί νιώθουν και βιώνουν την ανατροφή των παιδιών τους .

Οι άξονες της συνέντευξης διαμορφώθηκαν έτσι ώστε να ικανοποιούν τους παραπάνω στόχους .

Το ερωτηματολόγιο «ΣΤΑΔΙΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ» απευθυνόταν τόσο στα πρόσωπα – τροφούς όσο και στην νηπιαγωγό. **Στόχος χρήσης του ερωτηματολογίου της A.I.Johnson** ήταν να καταδείξει την ψυχολογική ωριμότητα των προσώπων – τροφών και της νηπιαγωγού και να βοηθήσει στην διατύπωση μιας πιο ολοκληρωμένης εικόνας της προσωπικότητας τους. Στην μελέτη αυτή υποστηρίζεται ότι όσο πιο ώριμα λειτουργούν οι ενήλικοι που έχουν την φροντίδα και εποπτεία των παιδιών ηλικίας 0-6 ετών, τόσο περισσότερο ενισχύουν την ομαλή και σταθερή ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης τους .

Όλα τα παραπάνω μεθοδολογικά εργαλεία εκπλήρωναν συνολικά τους βασικούς στόχους της έρευνας .

B) ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η έρευνα χωρίστηκε σε δυο μέρη. Το πρώτο μέρος περιλάμβανε δυο φάσεις παρατήρησης των νηπίων : την α) φάση μη-συμμετοχικής παρατήρησης των νηπίων (4 συναντήσεις), κατά την διάρκεια του καθημερινού προγράμματος και την β) φάση συμμετοχικής παρατήρησης των νηπίων (3 συναντήσεις) κατά την διάρκεια συγκεκριμένης ομαδικής δραστηριότητας υπό την δική μας καθοδήγηση. Στόχος της β) φάσης ήταν η προσωπική μας επαφή με τα παιδιά και η βαθύτερη κατανόηση από μέρους μας των συναισθημάτων και συμπεριφορών τους κάτω από ομαδικές μικρές δράσεις, που έδιναν στο παιδί την δυνατότητα για στενή συνύπαρξη με τους συνομήλικους, δυνατότητα προσωπικής έκφρασης και πρωτοβουλίας, την αίσθηση του «ανήκειν» και την αίσθηση να ανήκεις στο σύνολο με όλα τα όμοια και διαφορετικά στοιχεία του εαυτού σου.

Επιλέξαμε το θεατρικό παιχνίδι γιατί οξύνει στο παιδί την ικανότητα της επικοινωνίας με τους άλλους αλλά και γιατί μεταμορφώνει τις σχέσεις των παιδιών μεταξύ τους : την επίδοση σε συμμετοχή-την περιθωριοποίηση σε ενσωμάτωση - και τον ατομικό ανταγωνισμό σε ομαδικό επίτευγμα. (G. Faure-S.Lascar,1994). Θελήσαμε να διαμορφώσουμε συγκεκριμένα παιχνίδια παίρνοντας ιδέες από βιβλιογραφικό υλικό και εμπλουτίζοντας τα κατά τέτοιο τρόπο, που να ανταποκρίνονται στο στόχο που είχαμε αρχικά θέσει. Τα παιχνίδια αυτά

τόνιζαν την διαφορετικότητα σε πολλές διαστάσεις της ζωής (όπως καταγωγή, εξωτερική εμφάνιση, ατομικές δυνατότητες). Επιπλέον είχαν κίνηση και φαντασία, γεγονός που διασκεδάζει τα παιδιά και ενισχύει τον αυθορμητισμό τους.

Το δεύτερο μέρος αφορούσε την πραγματοποίηση των συνεντεύξεων με τα πρόσωπα-τροφούς, χρονικής διάρκειας 30 λεπτών περίπου. Παράλληλα τους δινόταν και το ερωτηματολόγιο της A.I Johnson (1998) το οποίο μπορούσαν να συμπληρώσουν στο σπίτι τους και να το επιστρέψουν. Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε και από την νηπιαγωγό.

Επίσης είναι σημαντικό ν'αναφερθεί ότι τα αποτελέσματα κάθε μεθοδολογικού εργαλείου μελετήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν συνδυαστικά, δίνοντας τα συνολικά ευρήματα. Δηλαδή τα στοιχεία που προέκυψαν από την παρατήρηση των νηπίων συσχετίστηκαν με τα στοιχεία που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις με τα πρόσωπα-τροφούς, το ερωτηματολόγιο της A.I Johnson συμπλήρωσε και στήριξε θέματα που αναφέρθηκαν στην συνέντευξη με τα πρόσωπα-τροφούς. Κατά αυτό τον τρόπο τα συνολικά ευρήματα ανταποκρίθηκαν στους στόχους της μελέτης.

Γ) ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ

Η απόφαση μας να πραγματοποιηθεί η συγκεκριμένη ερευνητική μελέτη επήλθε κατόπιν προσωπικού ενδιαφέροντος να εξετασθεί σε ένα βαθύτερο επίπεδο η δυναμική της αυτοεκτίμησης των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Τα ερεθίσματα και οι προβληματισμοί από προηγούμενες εργαστηριακές πρακτικές σε νηπιαγωγεία και η εμπειρία που βιώθηκε σε πλαίσια προσχολικής αγωγής κατά την διάρκεια προγράμματος Socrates στη Σουηδία ήταν επίσης ενάσματα για τη διερεύνηση και μελέτη του παραπάνω θέματος.

Η μελέτη του βιβλιογραφικού υλικού αρχικά και η καθοδήγηση που λήφθηκε από την επόπτριά βοήθησαν να καθοριστούν οι μεταβλητές που θα μελετούνταν και οι στόχοι που θα ήταν δυνατόν να επιτευχθούν. Χρειάστηκε να μεσολαβήσει κάποιο χρονικό διάστημα έως ότου να επεξεργαστούμε τους προβληματισμούς μας, τις παραπάνω μεταβλητές και να θέσουμε το συγκεκριμένο πλαίσιο μέσα στο οποίο θα ενεργούσαμε αυτή την προσπάθεια.

Όσον αφορά το κομμάτι της παρατήρησης θα πρέπει να αναφερθεί ότι αρχικά ήμασταν ιδιαίτερα ανήσυχoi για το κατά πόσο θα επιτυγχάναμε να θέσουμε σε εφαρμογή την μέθοδο αυτή, εξάγοντας αποτελέσματα που θα χαρακτηρίζονταν από εγκυρότητα. Ωστόσο καταλήξαμε στην απόφαση να επιχειρήσουμε αυτήν την προσπάθεια, θέτοντας ένα πρόγραμμα παρατήρησης που θα μας έδινε την ευκαιρία να βιώσουμε μια διαφορετική ερευνητική εμπειρία, με όλα τα θετικά και αρνητικά της

στοιχεία. Η πληροφόρηση που λήφθηκε για την μεθοδολογία της παρατήρησης, τόσο από συγκεκριμένη βιβλιογραφία όσο και από τις υποδείξεις της επόπτριας, βοήθησαν ιδιαίτερα στο να σχεδιάσουμε ένα πρόγραμμα παρατήρησης, στα πλαίσια των πρακτικών και γνωστικών δυνατοτήτων μας.

Οι συνεντεύξεις με τις μητέρες των παιδιών ήτανε το δεύτερο δυνατό κομμάτι της εμπειρίας αυτής. Η νηπιαγωγός θεωρήθηκε το πρόσωπο κλειδί στην ενημέρωσή τους για την μελέτη που γίνεται από μέρος μας και τη διάθεσή τους για συμμετοχή και συνεργασία. Ήταν θετικό ότι όλοι οι γονείς στους οποίους απευθυνθήκαμε ήτανε δεκτικοί στην πρόταση αυτή. Το γεγονός ότι είχαμε προετοιμάσει μια δομημένη συνέντευξη κρίθηκε βασικό, προκειμένου να ανταποκριθούμε στους στόχους της έρευνας. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν κάτω από κλίμα ευελιξίας αλλά με συνεχή οδηγό τα επιθυμητά όρια. Με όλες τις μητέρες πραγματοποιήθηκε μια αρκετά ικανοποιητική συνέντευξη όπου η κάθε μία «αποτύπωσε» το δικό της ξεχωριστό εαυτό και το ρόλο της ως μητέρα. Τα συναισθήματα που βιώθηκαν από την επίτευξη των συνεντεύξεων ήτανε πηγή πλούσιας γνώσης και προσωπικής ανάπτυξης.

Θεωρώ ότι όλο το χρονικό διάστημα που βρεθήκαμε στο νηπιαγωγείο ήταν μια ξεχωριστή εμπειρία και όλες οι φάσεις της έρευνας εμπλούτισαν με πολύ διαφορετικό τρόπο τους προβληματισμούς και τα συναισθήματα μας για την μελέτη αυτή.

Ξεκινώντας την έρευνα αυτή στο νηπιαγωγείο, νιώσαμε αμφιθυμικά για το πόσο θα καταφέραμε να επιτύχουμε τους στόχους μας. Γνωρίζαμε ότι η εφαρμογή και η εξαγωγή αποτελεσμάτων μέσω της χρήσης τριών μεθοδολογικών εργαλείων θα έκρυβε αρκετές δυσκολίες και περιορισμούς. Ωστόσο θελήσαμε να δοκιμάσουμε τους εαυτούς μας σ'ένα τόσο δύσκολο έργο και να μάθουμε κάτι περισσότερο από τα οποιοδήποτε αποτελέσματα προέκυπταν. Τελικά μέσα από αυτήν την βιωματική εμπειρία βοηθηθήκαμε να προσεγγίσουμε πολλούς από τους προβληματισμούς μας και να κατανοήσουμε σ'ένα βαθύτερο επίπεδο σημαντικές από τις μεταβλητές της βιβλιογραφικής ανασκόπησης .

Τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την έρευνα αυτή ήταν μια προσπάθεια από μέρους μας να δουμε, στον δυνατό βαθμό, πως βιώνεται η αυτοεκτίμηση των νηπίων (μέσω των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς τους) εντός του σημαντικού τους περιβάλλοντος (οικογένεια – νηπιαγωγείο).

Δ) ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ

Στο επόμενο κεφάλαιο ακολουθεί η καταγραφή των ερευνητικών αποτελεσμάτων.

Αρχικά γίνεται αναλυτική παρουσίαση του προγράμματος παρατήρησης των νηπίων, περιλαμβάνοντας μια συνολική εκτίμηση των συναισθημάτων και των συμπεριφορών των νηπίων, έτσι όπως προέκυψαν από το πρόγραμμα της παρατήρησης.

Εν συνέχεια αναφέρονται αναλυτικά οι συνεντεύξεις με τα πρόσωπα - τροφούς . Σε κάθε συνέντευξη συμπεριλαμβάνονται και τα στοιχεία που προέκυψαν από το ερωτηματολόγιο «ΣΤΑΔΙΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ » για τα αντίστοιχα πρόσωπα - τροφούς.

Ακολουθεί η εκτίμηση της προσωπικότητας και του έργου της νηπιαγωγού, με την οποία συνεργαστήκαμε στην ερευνητική αυτή μελέτη.

Στο τέλος της ενότητας, παρουσιάζονται συνολικά τα αποτελέσματα της Κλίμακας Ψ.Ω. Η ανάλυση των στοιχείων του ερωτηματολογίου βασίστηκε στην περιγραφική στατιστική, τα στοιχεία της οποίας κωδικοποιήθηκαν έτσι ώστε υψηλές βαθμολογίες στην κλίμακα ψυχολογικής ωριμότητας να δείχνουν υψηλό βαθμό Ψ.Ω και χαμηλές βαθμολογίες στην κλίμακα ψυχολογικής ωριμότητας να δείχνουν χαμηλό βαθμό Ψ.Ω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Α) ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΙΛΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

α.1) ΦΑΣΗ ΜΗ-ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ

Τα ονόματα των πέντε νηπίων που συμμετείχαν στο πρόγραμμα της παρατήρησης αντικαθίστανται στην μελέτη αυτή με τα πρώτα γράμματα του αλφάβητου «Α», «Β», «Γ», «Δ», «Ε».

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ :1

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:17-04-2002

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ :13:00μ.μ

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ:15:30μ.μ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ:ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:13

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (4 ΕΤΩΝ), «Β» (5 ΕΤΩΝ), «Γ» (4 ΕΤΩΝ) «Δ» (5 ΕΤΩΝ), «Ε» (4 ΕΤΩΝ).

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ –ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

**ΦΑΓΗΤΟ - ΧΑΛΑΡΩΣΗ/ΔΙΑΒΑΣΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ –
ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟ ΚΥΚΛΟ - ΚΛΕΙΣΙΜΟ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ**

Μπαίνοντας στο νηπιαγωγείο την πρώτη φορά τα παιδιά προετοιμάζονταν για την ώρα του φαγητού. Όταν με είδε ο «Β» είπε «Αυτό είναι φάντασμα». Τα άλλα παιδιά άρχισαν να γελάνε αλλά πολύ γρήγορα αποσπάστηκε η προσοχή τους από πάνω μου. Η προετοιμασία του φαγητού γίνεται εξολοκλήρου από τα παιδιά. Καθημερινά επιλέγονται δύο βοηθοί οι οποίοι είναι υπεύθυνοι να στρώσουν τα τραπέζια και να σερβίρουν το φαγητό. Η «Ε» είχε τον ρόλο αυτό

σήμερα και ήταν ιδιαίτερα προσεκτική και ευγενική με όλα τα παιδιά. Η δασκάλα επιβραβεύει καθημερινά τα παιδιά που έχουν το πιο υγιεινό φαγητό. Η «Α» ρώτησε το όνομα μου. Ο «Β» που με γνώριζε από παλιότερα με θυμήθηκε και μετέφερε στ'άλλα παιδιά ότι ήμουν εκεί και στο παρελθόν. Ο «Δ» ήταν συγκεντρωμένος στο φαγητό του και δεν επηρεαζόταν από τα καλέσματα των άλλων. Έδειχνε να προσέχει την δασκάλα του, που τους είχε πει να τελειώσουν σύντομα το φαγητό τους. Το ίδιο έκανε και ο «Γ». Τα παιδιά τέλειωσαν το φαγητό τους, μάζεψαν τα τραπεζάκια και κατευθύνθηκαν στα στρώματα τους για την ώρα της χαλάρωσης. Τα παιδιά ιδιαίτερα πειθαρχημένα στις υποδείξεις της δασκάλας υπάκουσαν. Η «Α» πριν ξαπλώσει πήρε κοντά της ένα αρκουδάκι, ένα άλλο αντικείμενο πήρε ο «Β». Ο «Γ» προτίμησε να ξαπλώσει μόνος του πιο μακριά από τα άλλα παιδιά. Η «Ε» πριν ξαπλώσει με πλησίασε και με ρώτησε τι σημειώνω στα χαρτιά μου, έδειχνε πολύ φιλική και δεκτική. Εφόσον της απάντησα έτρεξε και ξάπλωσε κοντά στις φίλες της. Ο «Γ» έδειχνε πολύ κουρασμένος. Η δασκάλα διάλεξε να τους διαβάσει δύο ιστορίες «Τον άσωτο υιό» και το «Χαμένο πρόβατο». Μετά την εξιστόρηση τους προέκυψαν πολλές ερωτήσεις από τον «Β». Η δασκάλα μίλησε για την ανάγκη να βοηθάμε τους άλλους και η «Ε» συμπλήρωσε ότι πρέπει να δείχνουμε την αγάπη μας στα φτωχά παιδιά. Ο «Δ» άκουγε προσεκτικά ενώ καθόταν με τον στενό του φίλο λίγο πιο πέρα. Ακολούθησε η ώρα της χαλάρωσης όπου τα παιδιά συγκεντρώθηκαν στον εσωτερικό τους εαυτό και μαζεύτηκαν στον προσωπικό τους χώρο. Η δασκάλα πλησίασε την «Α» προκειμένου να την ησυχάσει γιατί στριφογύριζε στο στρώμα της και αντί να συγκεντρωθεί στον εαυτό της ασχολιόταν με τους άλλους. Σύντομα όμως με την προσοχή της δασκάλας η «Α» ησύχασε. Μετά από ένα τέταρτο περίπου τα παιδιά σηκώθηκαν και απασχολήθηκαν με κάποια

άσκηση ζωγραφικής . Ο «Β» και ο «Γ» έδειχναν ευέλικτοι στις θέσεις που θα κάθονταν ενώ ο «Δ» επέμενε να καθίσει δίπλα στον φίλο του τον «Γ». Η «Α» έδειχνε να μην έχει υπομονή να τελειώσει την εργασία της και απευθύνθηκε στην δασκάλα προκειμένου να της επιτρέψει να σταματήσει. Η δασκάλα την κατανόησε και δεν την πίεσε να συνεχίσει. Μετά από λίγο προέκυψε μια σύγκρουση μεταξύ των παιδιών στο παιχνίδι. Η «Ε» μεσολάβησε και λειτούργησε διευκολυντικά στην λήξη της σύγκρουσης. Δεν επηρεάστηκε από το γεγονός και συνέχισε να παίζει. Η δασκάλα κάλεσε τα παιδιά στον κύκλο για την λήξη αυτής της συνάντησης. Η δασκάλα πρότεινε να παίξουν ένα παιχνίδι αλλά τα παιδιά έδειξαν ενδιαφέρον για ένα άλλο με περισσότερη κίνηση. Η δασκάλα ακούγοντας το ενδιαφέρον τους για το συγκεκριμένο παιχνίδι ανταποκρίθηκε. Κάτω απ' αυτό το κλίμα έληξε η 1^η συνάντηση.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ :2

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:18-04-2002

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ :13:00μ.μ

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ:15:30μ.μ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ:ΝΗΠΑΓΩΓΟΣ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:15

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ:«Α» (4 ΕΤΩΝ), «Β» (5 ΕΤΩΝ), «Γ» (4 ΕΤΩΝ) «Δ» (5 ΕΤΩΝ), «Ε» (4 ΕΤΩΝ).

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ –ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ :

ΦΑΓΗΤΟ-ΧΑΛΑΡΩΣΗ/ΔΙΑΒΑΣΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ –ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟ ΚΥΚΛΟ-ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Συνάντησα τα παιδιά την ώρα του φαγητού. Ο «Β» βλέποντας με λέει νάτο το «φάντασμα». Κατάλαβα ότι του αρέσει να κάνει αστεία και χιούμορ μαζί μου. Στα αστεία του «Β» ο «Δ» έδειχνε πιο μαζεμένος και ντροπαλός. Η «Ε» καθόταν με την παρέα της και ο «Γ» σε διαφορετική θέση από την προηγούμενη φορά. Η ώρα του φαγητού τέλειωσε και τα παιδιά ετοιμάζονταν για την ώρα της χαλάρωσης. Η δασκάλα τους είπε να

περιμένουν λίγο γιατί είχε κάποια δουλειά. Την ώρα αυτή είδα τον «Δ» να μοιράζεται τον χρόνο του με τον «Β», τον «Γ» και άλλα παιδιά. Η «Ε» μοιραζόταν το παιχνίδι με την παρέα της και έδειχνε να έχει ηγετικό ρόλο. Η «Α» δυσκολευόταν να μοιραστεί το παιχνίδι με τις ομάδες των κοριτσιών.

Σε κάποια στιγμή άφησε το παιχνίδι και με πλησίασε. Με κοίταξε και με ρώτησε τι γράφω. Μου ζήτησε να μου γράψει το όνομα της και την άφησα. Αυτήν την στιγμή η δασκάλα επέστρεψε και ζήτησε από τα παιδιά να ξαπλώσουν στα στρώματα τους. Η «Α» ζήτησε από την δασκάλα να της φέρει την κουβέρτα της και τα παιχνίδια της. Η δασκάλα της είπε ότι μπορεί να τα φέρει και μόνη της. Η «Γ» επεμβαίνει και αποκαλεί την «Α» ως «γκρινιάρα». Η δασκάλα κάνει την παρατήρηση στην «Ε» και της ζητάει να πει συγγνώμη στην «Α». Αυτή υπακούει. Ο «Β» λέει ότι η συμπεριφορά της «Ε» δείχνει αγένεια. Ο «Γ» κρατούσε στο χέρι του δύο παιχνίδια και όταν πέρασε δίπλα του η δασκάλα της είπε «καλύτερα ν' αφήσω το ένα γιατί μόνο ένα πρέπει να έχουμε», όπως μου ανέφερε η δασκάλα ο «Γ» θέλει να κάνει πάντα το δίκαιο. Ο «Δ» ήταν αποτραβηγμένος στον προσωπικό του χώρο χωρίς να αποσπάται η προσοχή του και μοιραζόταν το παιχνίδι με τον στενό του φίλο. Η δασκάλα διάβασε στα παιδιά δυο ιστορίες. Ο «Β» μετα έκανε πολλές ερωτήσεις σχετικά με τις ιστορίες που ειπώθηκαν όπου και με εντυπωσίασαν οι πλούσιες παρατηρήσεις του. Ακολούθησε η ώρα της χαλάρωσης και ελεύθερο παιχνίδι στο χώρο. Ο «Γ» έπαιζε ήρεμα με μια ομάδα παιδιών ενώ η «Α» κατηγορούσε συνομηλίκους καθώς δυσκολευόταν να πετύχει κάτι σε ομαδικό παιχνίδι. Η «Ε» κάποια στιγμή κάλεσε την δασκάλα προκειμένου να μεσολαβήσει σε κάποια σύγκρουση. Ο χρόνος πλησίαζε προς το τέλος και η δασκάλα κάλεσε τα παιδιά στον κύκλο για το κλείσιμο της 2^{ης} συνάντησης.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ :3

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:19-04-2002

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ :12:00μ.μ

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ:14:30μ.μ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ:ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:15

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ::«Α» (4 ΕΤΩΝ), «Β» (5 ΕΤΩΝ), «Γ» (4 ΕΤΩΝ) «Δ» (5 ΕΤΩΝ), «Ε» (4 ΕΤΩΝ).

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΟ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ-ΠΑΙΧΝΙΔΙ ΣΤΗΝ ΑΥΛΗ-ΦΑΓΗΤΟ-ΧΑΛΑΡΩΣΗ/ΔΙΑΒΑΣΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ.

Τα παιδιά ήταν καθισμένα στα τραπεζάκια τους και ασχολούνταν με κάποια χειροτεχνία. Παρατήρησα την «Ε» που είχε κάποιο επίδεσμο στο μάτι της. Η δασκάλα μου ανέφερε ότι έχει στραβισμό και πρέπει να το φοράει αυτό κάθε μέρα. Ο «Β» ενώ έκανε την εργασία του έκφραζε θυμό και διαμαρτυρίες για το τι κάνουν κάποια άλλα παιδιά. Ο «Δ» ήταν πολύ συνεργάσιμος στην εργασία του και μοιραζόταν τον χρόνο του με άλλα παιδιά, το ίδιο έκανε και ο «Γ». Η «Α» ολοκλήρωσε την εργασία της και προχώρησε στον εξωτερικό χώρο να παίξει. Βγαίνοντας έξω χτύπαγε με τα πόδια της αντικείμενα που έβρισκε μπροστά της χωρίς συγκεκριμένο λόγο. Όλα τα παιδιά ήταν στην αυλή και έπαιζαν κατά υποομάδες. Η «Α» προσπαθούσε να ενταχθεί σε πολλές ομάδες ταυτόχρονα, αναστατώνοντας τ'άλλα παιδιά. Ο « Β» έπαιζε πολύ συνεργάσιμα και ο «Δ» επίσης. Τα παιδιά πέρασαν στον εσωτερικό χώρο για την ώρα του φαγητού. Η δασκάλα κάλεσε τους βοηθούς για να προετοιμάσουν τα τραπέζια. Η «Ε » ζήτησε από την δασκάλα να πάρει κάτι από την τσάντα της και εν συνέχεια μοιράστηκε το χώρο στο τραπεζάκι με μια φίλη της. Ο « Β» κατά την ώρα του φαγητού περιέγραψε στην ομάδα των αγοριών ένα γεγονός που συνέβη στην αυλή με ένα κορίτσι και το οποίο τον θύμωσε. Η «Α» αυτή την φορά κάθισε

με την ομάδα των αγοριών. Η δασκάλα την επιβράβευσε για το πιο υγιεινό φαγητό που είχε. Κάποια στιγμή η «Α» έφαχνε για το πιρούνι της μέσα στην τσάντα της, και ενώ δεν το έβρισκε είπε «θα την τσακίσω την γιαγιά». Ο «Δ» καθόταν στην συνηθισμένη θέση, δεν αλλάζει την θέση του και την παρέα του συχνά. Ενώ ο «Γ» αυτήν την φορά καθόταν απομακρυσμένος από την ομάδα των αγοριών. Τα πιο πολλά παιδιά τέλειωσαν το φαγητό και πήγαν στα στρώματα για την ώρα της χαλάρωσης. Η «Α» δεν είχε τελειώσει ακόμη. Κάποια στιγμή θέλησε να καθίσει δίπλα μου, ήταν εμφανές ότι έχει την ανάγκη του αγγίγματος και της προσοχής των άλλων. Μού είπε ότι δεν ήθελε να καθίσει στην θέση που προηγουμένως καθόταν ο «Γ» γιατί αυτός είναι «αλβανικός». Την ρώτησα τότε, τι το διαφορετικό είναι αυτή από τον «Γ» και μου απάντησε ότι είναι «ελληνική». Έπειτα με ρώτησε αν εγώ είμαι από Ελλάδα. Της απάντησα ναι και έδειξε να χαίρεται ιδιαίτερα γι'αυτήν την ομοιότητα. Επιστρέψαμε και 'μεις στα στρώματα για την χαλάρωση. Η δασκάλα διάβασε την ιστορία της ελεφαντοοικογένειας και στην συνέχεια συζήτησαν θέματα για τους καλούς τρόπους συμπεριφοράς, όπου τα παιδιά κατέθεσαν τις εμπειρίες τους. Ο «Β» ανέφερε την αναγκαιότητα να λέμε «ευχαριστώ» και η «Ε» συμφώνησε.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ :4

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ:20-04-2002

ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ :12:00μ.μ

ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ:15:30μ.μ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ:ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:16

ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ:«Α» (4 ΕΤΩΝ), «Β» (5 ΕΤΩΝ), «Γ» (4 ΕΤΩΝ) «Δ» (5 ΕΤΩΝ), «Ε» (4 ΕΤΩΝ).

ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ -ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:

ΦΑΓΗΤΟ-ΧΑΛΑΡΩΣΗ/ΔΙΑΒΑΣΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ –ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ-ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΣΤΟ ΚΥΚΛΟ-ΚΛΕΙΣΙΜΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Συνάντησα τα παιδιά να παίζουν ελεύθερα στον χώρο τους. Η «Ε» φορούσε πάλι τον επίδεσμο στο μάτι της. Ο «Β» έπαιζε σε ομαδικό παιχνίδι με κάποια άλλα παιδιά. Ήταν διευκολυντικός στο παιχνίδι και δέχτηκε να συμμετέχει μια συμμαθήτρια του παρόλο που κάποια άλλα παιδιά αρνήθηκαν, συμμετείχε και ο «Δ» στο παιχνίδι αυτό. Η «Ε» έπαιζε συνεργάσιμα με την παρέα της. Η «Α» με πλησίασε, κάθισε λίγο δίπλα μου και μετά έφυγε να παίζει. Η δασκάλα κάλεσε τα παιδιά στον κύκλο και τους είπε ν'απασχοληθούν μ'ένα συγκεκριμένο παιχνίδι, μέχρι να επιστρέψει. Όταν ήρθε η σειρά της «Ε» η ίδια θέλοντας να πετύχει ζήτησε μια δεύτερη ευκαιρία παραβιάζοντας έτσι τους κανόνες. Τότε τα παιδιά άρχισαν να της φωνάζουν ενώ κάποιο απευθύνθηκε στην δασκάλα. Όταν η δασκάλα επέστρεψε η «Ε» ξέσπασε σε κλάματα. Η δασκάλα την πήρε κοντά της και είπε στα παιδιά να καθίσουν στο κύκλο. Η «Ε» δυσκολευόταν τα ηρεμήσει και η δασκάλα την ρώτησε γιατί έκλαψε τόσο πολύ. Αυτή απάντησε ότι ένιωσε φόβο από τις φωνές των άλλων παιδιών. Η δασκάλα με αφορμή το γεγονός αυτό είπε ότι πολλά πράγματα μας στενοχωρούν, μας κάνουν να κλαίμε και τότε πονάει «η καρδούλα μας ». Κάτω απ'αυτό το κλίμα κάποια παιδιά ανέφεραν φάσεις που έγιναν με τους γονείς τους και τα στενοχώρησαν. Ο «Δ» είπε ότι μια μέρα έκανε μια ζημιά και ο μπαμπάς του του είπε «ότι θα φύγει». Ο «Β» είπε ότι η μαμά του νευριάζει όταν δεν

τρώει και τον «χτυπάει » αλλά [ποτέ στο «πρόσωπο»]. Και άλλα παιδιά περιέγραψαν παρόμοια γεγονότα όπως ο «Χ» που μας είπε για τον καυγά των γονιών του και το λεκτικό ξέσπασμα του πατέρα του πάνω του. Παρατήρησα την «Α» που άκουγε τους συμμαθητές της και έδειχνε φοβισμένη (από την στάση του σώματος της). Η δασκάλα προσπάθησε να κλείσει αυτή την συζήτηση με κάποια συμπεράσματα και κάλεσε τα παιδιά να βγούν να παίξουν στην αυλή. Την ώρα που βρισκόμασταν έξω παρατήρησα την «Α» που πλησίασε την «Ε» και προσπάθησε να την αγκαλιάσει αλλά η «Ε» αρνήθηκε. Ίσως γιατί προηγουμένως η «Α» είχε θυμώσει την « Ε» με την συμπεριφορά της .Ο «Δ» προσπαθούσε μαζί με κάποια άλλα παιδιά να φυτέψουν ένα φυτό, έδειχνε να διασκεδάζει με αυτό ιδιαίτερα. Συμμετείχε και ο «Γ» αλλά λειτουργούσε περισσότερο μόνος του και κάποιες στιγμές και με τους άλλους. Η «Α» με πλησίασε κλαίγοντας και μου είπε ότι μια συμμαθήτριά της την χτύπησε. Την καλέσαμε και μας εξήγησε ότι έγινε κατά λάθος. Μετά από λίγο η «Α» σταμάτησε να κλαίει ενώ προτίμησε να συνεχίσει το παιχνίδι μόνη της. Η ώρα πέρασε και η δασκάλα κάλεσε τα παιδιά για το φαγητό. Τα παιδιά ακούγοντας πάντοτε τις υποδείξεις της δασκάλας προετοιμάστηκαν για το φαγητό. Επιβραβεύτηκαν τα παιδιά με το πιο υγιεινό φαγητό. Αργότερα τα παιδιά πήγαν στα στρώματα τους και η δασκάλα τους διάβασε μια ιστορία. Τα παιδιά συζήτησαν λίγο για την ιστορία και ο «Β» πάλι επικέντρωσε την προσοχή μου με τα συμπεράσματα του. Στην συγκεκριμένη συνάντηση τα παιδιά ήταν ιδιαίτερα ανήσυχα, έδειχναν να μην μπορούν να χαλαρώσουν και η δασκάλα πλησίασε καθένα ατομικά προκειμένου να τα μαζέψει στον προσωπικό τους χώρο. Ακολούθησε ζωγραφική με νερομπογιές όπου όλα τα παιδιά ενθουσιάστηκαν και έδωσαν τον καλύτερο τους εαυτό σ'αυτήν την εργασία. Η «Α» τέλειωσε τελευταία και έδειχνε ιδιαίτερα ευχαριστημένη από την δραστηριότητα αυτή. Είδα την ζωγραφική της «Ε»

που ήταν ιδιαίτερα προσεγμένη. Τόσο όμως και τα' άλλα παιδιά όσο και ο «Δ», ο «Β», ο «Γ», διασκέδασαν μ' αυτή την εργασία. Η δασκάλα κάλεσε τα παιδιά στον κύκλο για το κλείσιμο της ομάδας.

Ακολουθεί συνολική περιγραφή των συναισθημάτων και των συμπεριφορών των νηπίων έτσι όπως προέκυψαν από τις παρατηρήσεις των τεσσάρων συναντήσεων.

Το βασικό συναίσθημα που κυριαρχεί στην συμπεριφορά της «Ε» είναι η **αγάπη**. Οι αλληλεπιδράσεις της τόσο με τα' άλλα παιδιά όσο και με την νηπιαγωγό είναι θετικές και επικοινωνιακές. Με όλα τα παιδιά είναι ευγενική και έχει πολύ καλούς τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς. Είναι ευέλικτη, έχει δυνατή αυτοπεποίθηση και θέτει τα όρια όταν της ζητηθούν. Όταν θυμώσει από τις συμπεριφορές των συνομηλίκων τους κρατάει αρχικά σε απόσταση αλλά γρήγορα συνεχίζει να μοιράζεται το παιχνίδι και τον χρόνο της μαζί τους.

Το συναίσθημα που κυριαρχεί αυτή την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά του «Β» είναι η **αγάπη**. Είναι φιλικός και ευέλικτος τόσο με τους συνομηλίκους του άλλου φίλου όσο και με τα παιδιά διαφορετικής εθνικότητας. Ανταποκρίνεται στα καλέσματα τόσο της δασκάλας όσο και των συνομηλίκων με θετικό τρόπο. Θυμώνει μόνο όταν οι άλλοι δεν λειτουργούν δίκαια στο παιχνίδι ή λειτουργούν εναντίον του με πολύ αρνητικό τρόπο. Αναγνωρίζει το άδικο όχι μόνο προς υπεράσπιση του εαυτού του αλλά και για την προστασία των συνομηλίκων του. Γνωρίζει και επισημαίνει στους συνομηλίκους του τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς

Το συναίσθημα που κυριαρχεί αυτή την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά της «Α» είναι ο **φόβος** και ο **θυμός**. Πολλές φορές είναι ανήσυχη χωρίς να υπάρχει συγκεκριμένος λόγος. Δυσκολεύεται στις σχέσεις με τους συνομήλικους και όταν εκνευρίζεται λειτουργεί επιθετικά ή απομονώνεται ή αποστέλλει κατηγορίες εις βάρος τους. Προτιμάει να παίζει με τους συνομήλικους του ίδιου φύλου και αποφεύγει τις επαφές με τα παιδιά διαφορετικής εθνικότητας. Θέλοντας να επικεντρώσει την προσοχή της δασκάλας και των άλλων επιδεικνύει τις ικανότητες της και τα κατορθώματα της. Όταν θυμώνει με τους συνομήλικους δεν καταφεύγει συνήθως στην δασκάλα, αλλά προτιμάει να εγκαταλείπει το σύνολο και να κάθεται ως παρατηρητής. Εύκολα χάνει την υπομονή της κατά την εκτέλεση των εργασιών και εγκαταλείπει τις προσπάθειες. Υπάρχουν στιγμές που εκφράζει νευρικό γέλιο. Συνήθως δεν εκφράζει τον θυμό της με λεκτικό τρόπο αλλά τον παρατηρείς από τις μη-λεκτικές της συμπεριφορές. Έχει συμβεί να καταστρέψει αντικείμενα που κρατούσε στο χέρι της κάτω από πίεση άγχους και θυμού που ένιωθε. Ωστόσο πολλές στιγμές εκφράζει την αγάπη της. Ζητάει την συνύπαρξη με τους συνομήλικους και εκφράζει συμπάρασταση και βοήθεια σ'αυτούς τόσο με λεκτική και μη-λεκτική συμπεριφορά (πλησίασμα-άγγιγμα). Θέλει να μοιραστεί τον χρόνο και το παιχνίδι μαζί τους και θυμώνει με τον εαυτό της όταν δεν το κατορθώνει. Εκφράζει σεβασμό και προσοχή προς την δασκάλα της .

Το συναίσθημα που κυριαρχεί αυτήν την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά του «Δ» είναι η **ντροπή**. Ο «Δ» προτιμά συνήθως το δυαδικό παιχνίδι και λειτουργεί συνήθως σε διαφορετικό χώρο από το σύνολο. Επιθυμεί την συνύπαρξη με συνομήλικους του ίδιου φύλου και δεν είναι ευέλικτος στις ομαδικές δραστηριότητες. Είναι προσκολλημένος με ένα συνομήλικο του.

Αποτραβιέται από δραστηριότητες που απαιτούν τις επαφές των χεριών και κατεβάζει το κεφάλι στην άρνηση του αυτή. Δεν δημιουργεί προστριβές ούτε εμπλέκεται σε συγκρούσεις. Όταν ενοχληθεί από κάποιον καταφεύγει στην δασκάλα και της αποκαλεί την αλήθεια. Εκφράζει και συμπεριφορές αγάπης μέσω της ανταπόκρισής του στο κάλεσμα των συνομηλίκων του ίδιου φύλου για παιχνίδι, την συνεργασία αλλά και με τους τρόπους κοινωνικής συμπεριφοράς του.

Το συναίσθημα που κυριαρχεί αυτή την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά του «Γ» είναι η **αγάπη** και η **ντροπή**. Ο «Γ» δυσκολεύεται να εκφράζεται στα ελληνικά λόγω ότι είναι διαφορετικής εθνικότητας και βρίσκεται στην Ελλάδα για μικρό χρονικό διάστημα. Ωστόσο καταλαβαίνει πολύ καλά. Ο «Γ» μοιράζεται το χρόνο του και το παιχνίδι με τους άλλους συνομηλίκους. Δεν λειτουργεί σε υποομάδες και είναι ευέλικτος με όλους. Ανταποκρίνεται στα καλέσματα των άλλων και είναι ευγενικός ακόμα και με αυτούς που του συμπεριφέρονται αρνητικά. Εμπλέκεται με ενθουσιασμό σε όλες τις δραστηριότητες. Δεν δημιουργεί προστριβές και σε περίπτωση σύγκρουσης δεν επηρεάζεται και συνεχίζει το παιχνίδι. Υπάρχουν στιγμές που έχει κουβέντα με τον εσωτερικό του εαυτό και προτιμάει το ατομικό παιχνίδι. Θέλει να δοκιμάζει τον εαυτό του σε νέες εμπειρίες αλλά υπάρχουν στιγμές που κρατάει επιφυλακτική στάση, δείχνοντας ότι φοβάται την αποτυχία ή τις αντιδράσεις των συνομηλίκων του. Όταν η δασκάλα του ζητάει να μιλήσει απαντάει περιορισμένα και κάνει κάποιες αμήχανες κινήσεις. Είναι πολύ φιλόδοξος και προσπαθεί να κερδίσει την φιλία και την εμπιστοσύνη όλων των παιδιών.

α.2) ΦΑΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΙΚΗΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗΣ ΤΩΝ ΝΗΠΙΩΝ ΣΕ ΟΜΑΔΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ ΤΡΙΩΝ ΣΥΝΑΝΤΗΣΕΩΝ
ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΕΣ:22-05-2002/23-05-2002/24-05-2002
ΩΡΑ ΕΝΑΡΞΗΣ :14:30μ.μ
ΩΡΑ ΛΗΞΗΣ:15:00μ.μ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΝΗΛΙΚΩΝ: ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΣ-ΣΠΟΥΔΑΣΤΡΙΑ
ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ:16
ΝΗΠΙΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΗΛΙΚΙΕΣ: «Α» (4 ΕΤΩΝ), «Β» (5 ΕΤΩΝ), «Γ» (4 ΕΤΩΝ), «Δ» (5 ΕΤΩΝ), «Ε» (4 ΕΤΩΝ).
ΑΠΟΓΕΥΜΑΤΙΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ -ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ:
Θεατρικό παιχνίδι:1)Ταξίδι στο διάστημα 2)Το τραίνο της ειρήνης
3)Η χορωδία των μυρμηγκιών

Θελήσαμε να βρούμε και να προσαρμόσουμε τρεις ομαδικές ασκήσεις (παιχνίδια) με τέτοιο τρόπο ώστε να ενισχύεται ξεχωριστά η αυτοεκτίμηση των νήπιων. Μέσα από τις ασκήσεις αυτές θελήσαμε να παρατηρήσουμε τις πρωτοβουλίες που θα αναλάμβαναν και ποια νήπια θα ενεργούσαν σ'αυτό, τις επιλογές που θα έκαναν και τα συναισθήματα τους από την στενή συνύπαρξη με τους συνομήλικους.

Κατά την διάρκεια εκτέλεσης των ασκήσεων αυτών συμμετείχαν όλα τα παιδιά αλλά δόθηκε κάποια ιδιαίτερη προσοχή από μέρος μας σε παιδιά τα οποία είχαν χαμηλή αυτοπεποίθηση, δυσκολία συνύπαρξης με τους συνομηλικούς, δυσκολία επαφής των χεριών, περιορισμένη συμμετοχή σε ομαδικές δραστηριότητες.

Ακολουθεί αναλυτική παρουσίαση του περιεχομένου των παιχνιδιών:

1.Ταξίδι στο διάστημα : τοποθετήσαμε μια μεγάλη κορδέλα στο έδαφος σε σχήμα κύκλου. Ο κύκλος αναπαράσταται έναν πλανήτη που βρισκόταν πολύ μακριά από τον πλανήτη γη. Στον πλανήτη αυτό ζούσε

ένας πρίγκηπας και ένα από τα παιδιά έπαιζε τον ρόλο αυτό. Οι υπόλοιποι είμασταν συγκεντρωμένοι σε ένα άλλο σημείο του χώρου έχοντας μεταξύ μας πιασμένα τα χέρια. Κλείσαμε μαζί με τα παιδιά τα μάτια και κάναμε μια ευχή να βρεθούμε όλοι μαζί σ'έναν άλλο πλανήτη. Φανταστήκαμε ότι ταξιδέψαμε και σε ελάχιστο χρόνο βρεθήκαμε στον πλανήτη του πρίγκηπα. Όλα τα παιδιά έπρεπε να κρατηθούν πάνω στον πλανήτη (δηλαδή μέσα στον κύκλο). Ο πρίγκηπας έδινε την ευκαιρία στο κάθε παιδί να συζητήσει μαζί του και να του κάνει ερωτήσεις για τον πλανήτη του. Κατόπιν ο πρίγκηπας ξεναγούσε τα παιδιά στον πλανήτη και τους έδινε όποιες πληροφορίες ήθελε γι'αυτόν. Το παιχνίδι τέλειωνε με την ευχή των παιδιών (έχοντας μεταξύ τους πιασμένα τα χέρια) να επιστρέψουν στον πλανήτη γη. Το παιχνίδι επαναλήφθηκε τρεις φορές εναλλάσσοντας τον ρόλο του πρίγκηπα με διαφορετικά παιδιά.

Παρατηρήσαμε για πρώτη φορά τον «Δ» που θέλησε να κρατήσει τα χέρια των συνομηλικών του. Στην αρχή αρνήθηκε αλλά κατόπιν λειτούργησε θετικά. Δώσαμε την ευκαιρία στην «Α» να παίξει τον ρόλο του πρίγκηπα όπου και ανταποκρίθηκε με ενθουσιασμό. Τον ρόλο του πρίγκηπα υποδήθηκε και ο «Γ», στην αρχή δυσκολευόταν αλλά πολύ γρήγορα εντάχθηκε στο πνεύμα του παιχνιδιού. Σε κάποιες φάσεις ο «Γ» σάστιζε απέναντι στην ισχύ κάποιων άλλων παιδιών, ωστόσο αυτό δεν τον επηρέασε και ακολουθούσε τον ρυθμό της ομάδας

2. Το τραίνο της ειρήνης : διηγηθήκαμε αρχικά στα παιδιά την ιστορία «Το Γαϊτανάκι» της Ζώρζ Σαρή. Η ιστορία αυτή αναφέρει το όνειρο του γέρο-Νικόλα να φτιάξει ένα γαϊτανάκι γύρω από την γη, όπου όλοι οι νέοι του κόσμου, αγόρια και κορίτσια θα έδιναν τα χέρια μεταξύ τους μια ορισμένη ώρα, μια ορισμένη στιγμή και θα χόρευαν και θα

τραγουδούσαν όλοι μαζί. Προσπαθήσαμε μαζί με τα παιδιά να αναπαραστήσουμε την ιστορία αυτή με τον ίδιο ή διαφορετικό τρόπο. Κάποιο παιδί πρότεινε να φτιάξουμε όλοι μαζί ένα τραίνο που να έρχεται γύρω από την γη. Αποφασίσαμε να το ονομάσουμε το Τραίνο της Ειρήνης. Ζητήσαμε από τα παιδιά να διαλέξουν μια χώρα από την οποία θα ήθελαν να κατάγονταν. Τα παιδιά ανέφεραν χώρες απ'όλους τους ηπείρους της γης. Στην συνέχεια το τραινάκι άρχισε να κάνει βόλτες γύρω από τα παιδιά. Ανα τις χώρες που περνούσε έπαιρνε μαζί του το παιδί που είχε διαλέξει την αντίστοιχη χώρα. Όταν το κάθε παιδί γινόταν μέρος του τραίνου, κρατιόταν πίσω από τον συνομήλικό του. Σε κάποια στιγμή το τραίνο είχε πάρει μαζί του όλα τα παιδιά. Η δασκάλα που μας παρακολουθούσε πρότεινε στα παιδιά να τραγουδήσουν ένα συγκεκριμένο τραγούδι, ενώ συνέχιζαν να κρατιούνται στο τραινάκι.

Η άσκηση αυτή ενθουσίασε πάρα πολύ τόσο τα παιδιά όσο και εμάς με την εξέλιξη και την επιτυχία που είχε στο σύνολο της. Παρατηρήσαμε ότι η «Ε» ανέφερε ως χώρα καταγωγής της την Ιταλία και ο «Γ» αντίστοιχα την Αλβανία, όπου και είναι οι πραγματικές χώρες καταγωγής τους. Ο «Β» ανέφερε ως χώρα καταγωγής του την Κίνα και σε κάποιες στιγμές προσπάθησε να υποδυθεί τον κινέζο.

4.Η χορωδία των μυρμυγκιών: τα παιδιά φαντάστηκαν ότι ήταν μυρμύγκια όπου και ζούσαν στην μυρμυγκούπολη. Κάποια μέρα αποφάσισαν να φτιάξουν μια χορωδία (στόχος της άσκησης αυτής ήταν να ελευθερωθεί η δυνατότητα της φωνής και να εμπιστευτούν τα παιδιά την ομάδα). Τα παιδιά σχημάτισαν μικρές ομάδες σε διαφορετικά σημεία μέσα στον χώρο. Τα μέλη κάθε ομάδας έκπεμπε ήχους, αλλάζοντας συνέχεια την ένταση μέχρι να βρουν κάποια φωνητική αρμονία.

Καθένας έπρεπε να προσέχει αυτό που έκαναν οι άλλοι, παραμένοντας συγχρόνως συγκεντρωμένος σ' αυτό που έκανε ο ίδιος. Όταν η κάθε ομάδα επέτυχε να βρεί κάποια «μελωδία» επιχείρησαν όλοι μαζί να εναρμονιστούν και να κάνουν μια χορωδία. Παρατηρήσαμε ότι στην αρχή κάποια παιδιά δεν εκφράζονταν καθόλου ενώ κάποια άλλα εκφράζονταν ιδιαίτερα δυνατά. Στην συνέχεια όμως επέτυχαν μια καλύτερη εναρμόνιση μεταξύ τους. Κάποια από τα παιδιά δεν μπόρεσαν να εναρμονίσουν την φωνή τους με το σύνολο της ομάδας και ζήτησαν να αποσυρθούν από το παιχνίδι. Τους προτείναμε να κάνουν πρόβα κάποιο μουσικό όργανο (με φανταστικό τρόπο) το οποίο θα μπορούσε να συνοδεύει την χορωδία των άλλων μυρμυγκιών. Τα παιδιά δέχτηκαν την πρόταση αυτή επιλέγοντας ένα μουσικό όργανο της προτίμησής τους.

Η άσκηση αυτή διασκέδασε τα παιδιά δίνοντας τους την ευκαιρία να παίξουν μ' έναν διαφορετικό τρόπο τόσο με την δική τους «φωνή» όσο και με αυτήν των συνομηλίκων τους.

Χρησιμοποιώντας τις τεχνικές της ενίσχυσης, της παραδοχής, της υποστήριξης και τις εμπάθειας θελήσαμε να κινητοποιήσουμε όλα τα παιδιά. Ιδιαίτερα προσέξαμε να είμαστε ευέλικτοι στο προσχεδιασμένο πρόγραμμα, ανοιχτοί να συμπεριλάβουμε στο πρόγραμμα αυτό και τις προτεινόμενες ιδέες των παιδιών και έτοιμοι να συμβαδίσουμε με τις δυνατότητες και διαθέσεις τους.

Πράγματι πολύ γρήγορα τα παιδιά άρχισαν να ελευθερώνουν αρκετό από το δυναμικό που έκρυβαν μέσα τους και ν'απαντούν με θετικούς τρόπους τόσο προς τους εαυτού τους όσο και προς τους άλλους. Τα περισσότερα από τα παιδιά εξέφρασαν συναισθήματα αγάπης, απορροφήθηκαν από τις δυναμικές της ομάδας και έδειξαν μια πολύ διαφορετική συμπεριφορά απ'αυτή που είχαμε παρατηρήσει σε προηγούμενες συναντήσεις όπου και λειτουργούσαν ατομικά.

Θα σημειώσουμε μια πολύ θετική αλλαγή της συμπεριφοράς του «Α» ευελιξία και προσπάθεια εμπλοκής στο ομαδικό πνεύμα, αποδοχή του διαφορετικού, της «Α» ευελιξία, λιγότερο επιθετική συμπεριφορά, καλύτερη συνύπαρξη με τους συνομήλικους, και του «Γ» τόλμη, πιο έντονη συμμετοχή, δυνατότητα έκφρασης της αυτοπεποίθησης του.

α.3) ΑΝΑΦΟΡΑ ΤΩΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΩΝ ΜΕ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ- ΤΡΟΦΟΥΣ

Η δομή των συνεντεύξεων είναι ως εξής :

- ✓ Προσωπικά στοιχεία της μητέρας
- ✓ Περιγραφή του «κλίματος » κάτω από το οποίο διεξάχθηκε η συνέντευξη
- ✓ Οι απαντήσεις που έδωσαν οι μητέρες στις ερωτήσεις της συνέντευξης
- ✓ Παρατηρήσεις
- ✓ Συνολική εκτίμηση του προσώπου-τροφού / Συσχέτιση της προσωπικότητας της μητέρας με την συμπεριφορά και τα συναισθήματα του αντίστοιχου νηπίου

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ : 1

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ : «B»

ΗΛΙΚΙΑ: 40

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: παντρεμένη

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ: 2

ΚΑΤΑΓΩΓΗ: ελληνοκαναδική

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ : Β.Α Ψυχολογίας

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: Καθηγήτρια Αγγλικών

ΗΜΕΡ/ΝΙΑ: 20-05-2002

ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : Νηπιαγωγείο

ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : 14:00μ..μ

***ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑ-«M»**

Συνάντησα την μητέρα του «B» στο χώρο του νηπιαγωγείου. Ο «B» γνώριζε ότι θα έρθει η μητέρα του και μόλις την είδε έτρεξε να την αγκαλιάσει. Αυτή με πολύ θετική διάθεση ανταποκρίθηκε στο κάλεσμα του. Εξήγησα στον «B» ότι θέλω να μιλήσω λίγο με την μαμά του και αυτός επέστρεψε στην ομάδα με τ'άλλα παιδιά. Προχώρησα με την «M» στο γραφείο. Ήταν πολύ ευδιάθετη και άνετη, γεγονός που με βοήθησε και μένα να χαλαρώσω, από το άγχος που έκρυβε η πρώτη συνέντευξη. Ήταν πολύ ευγενική και συνεργάσιμη και όλη η συνέντευξη κύλησε κάτω από μια πολύ θετική ατμόσφαιρα.

Η «Μ» είναι 13 χρόνια παντρεμένη και ζει με τον σύζυγο και τα παιδιά της στο δικό τους σπιτικό. Οι γονείς της βρίσκονται στο εξωτερικό (Καναδάς) ενώ οι γονείς του άντρα της ζουν στην Αθήνα. Έφυγε από την οικογένειά της σε ηλικία 24 ετών και έζησε μόνη της στην Αθήνα για 3 χρόνια ενώ παράλληλα δούλεψε, έως ότου γνώρισε τον σύζυγο της. Στην ερώτηση του «αν τηλεφωνούσε συχνά στους δικούς της» μου ανέφερε ότι οι δικοί της επιθυμούσαν την συχνή επικοινωνία το χρονικό αυτό διάστημα. Η επιλογή της να γίνει γονέας ήταν συνειδητή και επήλθε μετά από συμφωνία με τον σύζυγο της. Την κύρια φροντίδα του παιδιού ανέλαβε η ίδια και ο σύντροφος της. Ο «Β» εκδηλώνει την αγάπη του με φιλιά και αγκαλιές. Από την εποχή που ο «Β» προσπάθησε να αποκτήσει τον έλεγχο των σφιγκτήρων θυμάται ότι όλα εξελίχθηκαν ομαλά. Οι πρώτες λέξεις που είπε ο «Β» ήταν μαμά και μπαμπάς. Ο «Β» τώρα κοιμάται με τον αδελφό του και δεν έχει σταθερό δωμάτιο λόγω κατασκευών που γίνονται στο σπίτι. Η «Μ» κουράζεται από τις ερωτήσεις του «Β» όταν αυτός επιμένει με έντονο τρόπο. Ο «Β» έχει δυσκολίες στο φαγητό γιατί θέλει να τρώει μόνο συγκεκριμένα πράγματα, και υπάρχουν στιγμές που αυτό κουράζει την «Μ». Η «Μ» δεν συνηθίζει να κρατάει τον «Β» στην διάβαση εφόσον δεν έχει έντονη κίνηση, ο «Β» στέκεται πάντα δίπλα της και δεν πετιέται στο δρόμο. Στην ερώτηση (17) «ποιο συναίσθημα κυριαρχεί αυτήν την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά του», μου ανέφερε την «ΑΓΑΠΗ» και στην ερώτηση (18) ιεράρχησε τα επίθετα που χαρακτηρίζουν το παιδί ως εξής :

- Φοβισμένο-ανήσυχο 4
- Ντροπαλό-αμήχανο 3
- Ανυπάκουο-επιθετικό 2
- Φιλικό-ευγενικό 1

Στην ερώτηση (19) το 1 αντιπροσωπεύει το πιο σημαντικό και το 14 το λιγότερο σημαντικό :

19) Αν κάποιος σας ρωτούσε «το να μεγαλώνεις ένα παιδί» τι σημαίνει για εσάς, απάντησε ως εξής :

- Καθήκον 8
- Ανάγκη 7
- ολοκλήρωση του ζευγαριού 4
- συμπλήρωση του προορισμού της οικογένειας 3
- είναι δύσκολο 6
- είναι υπέροχο, χαρά, ευτυχία 1
- σε κρατά σε συνεχή μάθηση 9
- σε κάνει να φοβάσαι /να πονάς 12
- είναι «μεγάλο μάθημα»-δυνατή εμπειρία ζωής 2
- μέσα από το παιδί καταλαβαίνω δικές μου αδυναμίες 13
- προσπαθώ να γίνω καλύτερος γονιός από τον δικό μου γονιό 14
- προσπαθώ να κάνω το ίδιο με τους δικούς μου γονείς 5
- προσπαθώ βλέποντας την συμπεριφορά του παιδιού να προβληματιστώ και να βλέπω το αρκετά καλό μέγλωμα του παιδιού ως πρόκληση ή κ στόχος να εξελίξομαι και εγώ παράλληλα ψυχολογικά 11
- είναι ευκαιρία για μένα να γνωρίσω τον εαυτό μου καλύτερα 10

Στην ερώτηση (20) « τι θα συμβουλευάτε ένα νέο ζευγάρι » απάντησε τις εξής επιλογές:

Οι απαντήσεις είναι τσεκαρισμένες με +

- Την σημερινή εποχή καλύτερα να μην κάνεις παιδιά
- Όχι παραπάνω από δύο +
 - ✓ όσα μπορείς
 - ✓ δεν θα το συνιστούσα να έχεις παιδιά
 - ✓ να αφήσουν τα πράγματα όπως έρθουν
- να είναι σύμφωνοι και οι δύο γονείς σε κάθε επιλογή +
- αν υπάρχει «αγάπη» μην φοβούνται τίποτα +
- να κάνουν αυτό που νιώθουν
- να κάνουν αυτόν που οι ίδιοι θέλουν γιατί οι συμβουλές των άλλων είναι πολλές φορές λάθος +
- το να είσαι γονιός είναι ένα διαφορετικό βίωμα για τον καθένα και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες συμβουλές +
- να αφήσουν να βιώσουν την μοναδική εμπειρία « του να είσαι γονέας » +

ΕΠΗΛΕΟΝ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΘΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ-

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Η «Μ» του «Β» συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο «ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ». Ο Μέσος Όρος Ψ.Ω είναι 2.9.

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ –ΤΡΟΦΟΥ: Όπως προέκυψε από την κλίμακα Ψ.Ω η «Μ» του «Β» έχει πετύχει ένα ικανοποιητικό βαθμό αυτοδιαφοποποίησης και αυθύπαρκτης ατομικότητας. Λειτουργεί με ευελιξία, σταθερότητα και δεκτικότητα απέναντι στην διαφορετικότητα του παιδιού της. Τα συναισθήματα που έχει η «Μ» παρατηρήσει στην συμπεριφορά του «Β»

συμπίπτουν με αυτά που προέκυψαν από το πρόγραμμα της παρατήρησης (βλέπε ερωτ.σελ.89&98). Όπως προέκυψε από την συνέντευξη η «Μ» αντιμετωπίζει με άνεση και ευελιξία τα θέματα ανάπτυξης του «Β». Θεωρεί «ότι το να μεγαλώνεις παιδί» είναι περισσότερο «υπέροχο, χαρά, ευτυχία » και λιγότερο «προσπάθεια να γίνει καλύτερος γονιός από τον δικό της » (βλέπε σελ.99).

Η «Μ» του «Β» είναι ιδιαίτερα ευαισθητοποιημένη και κινητοποιημένη στον ρόλο της ως μητέρα . Ανάμεσα στην «Μ» και τον «Β» έχει αναπτυχθεί μια πολύ δυνατή σχέση που ενισχύει την αυτοεκτίμηση του του «Β». Αυτό είναι φανερό από το συναίσθημα της «ΑΓΑΠΗΣ» που κυριαρχεί στο σύνολο της συμπεριφοράς του και εκφράζεται ως εξής: ο «Β» είναι αποδεκτός στην ομάδα των συνομηλίκων, δεν προσκολλάται σε άτομα του περιβάλλοντος του, επιδιώκει την συμμετοχή σε ομαδική δραστηριότητα, παίρνει πρωτοβουλίες και κάνει προτάσεις, δοκιμάζει τις δυνατότητες του και καταφέρνει να αυτοελέγχεται.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ : 2
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΤΗΣ : «Ε»
ΗΛΙΚΙΑ: 35
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: παντρεμένη
ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ: 2
ΚΑΤΑΓΩΓΗ: Ελληνική
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ : ΤΕΙ-Σχολή Οικονομίας και Διοίκησης
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: Λογίστρια
ΗΜΕΡ/ΝΙΑ: 21-05-2002
ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : Χώρος εργασίας
ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : 13:00μ.μ
***ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑ-«Μ»**

Συνάντησα την μητέρα της «Ε» στον χώρο εργασίας της όπου είναι ακριβώς δίπλα από το σπίτι της. Ήταν ιδιαίτερα άνετη και χαλαρή και με οδήγησε σ' ένα χώρο που θα μπορούσαμε να καθίσουμε και να μιλήσουμε. Της έδωσα μερικές πληροφορίες για το τι αφορά η μελέτη αυτή και κατόπιν ξεκίνησε η συνέντευξη κάτω από πολύ θετικό κλίμα. Η «Μ» είναι παντρεμένη 8 χρόνια. Ζεί με τον σύζυγο και τα παιδιά της στο δικό τους σπιτικό ενώ οι γονείς της μένουν σε άλλη πόλη. Στο ίδιο κτίριο αλλά σε ξεχωριστό διαμέρισμα μένουν τα πεθερικά της.

Πριν τον γάμο έζησε μακριά από την οικογένειά της κατά την διάρκεια των σπουδών της για 3 χρόνια, έως ότου και γνώρισε τον σύζυγο της. Η τηλεφωνική επικοινωνία με τους γονείς της ήταν συχνή τόσο από την πλευρά της όσο και από την πλευρά των γονιών της. Ότι έγινε γονέας ήταν μια συνειδητή επιλογή που αποφασίστηκε από την ίδια και τον σύζυγο της. Την κύρια φροντίδα της «Ε» ανάλαβε η ίδια. Στην ερώτηση «για το πώς εκδηλώνει την αγάπη της η «Ε» μου ανέφερε ότι το κάνει είτε λεκτικά είτε δίνοντας της γράμματα είτε με αγκαλιές και φιλία. Από την εποχή που η «Ε» προσπάθησε ν' αποκτήσει τον έλεγχο των σφιγκτήρων η «Μ» θυμάται ότι η «Ε» από μόνη της ζήτησε να βγάλει τις πάνες. Η «Ε» κοιμάται μόνη της στο δωμάτιο της από ηλικία 3 μηνών. Στην ερώτηση «για το αν την κουράζουν οι

ερωτήσεις» της «Ε», η «Μ» μου ανέφερε «ναι» ,ιδιαίτερα τις στιγμές που η «Ε» είναι επίμονη. Η «Ε» δεν έχει ιδιαίτερες δυσκολίες στο φαγητό. Στην ερώτηση «για το τι συμβαίνει όταν χρειάζεται να περάσουν μαζί μια διάβαση» μου ανέφερε ότι την κρατά πάντα από το χέρι της όταν φτάνουν στην διάβαση.

Στην ερώτηση (17) «ποιο συναίσθημα κυριαρχεί αυτήν την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά της «Ε» μου ανέφερε την «ΑΓΑΠΗ» και στην ερώτηση (18) ιεράρχησε τα επίθετα που χαρακτηρίζουν το παιδί της ως εξής :

- Φοβισμένο-ανήσυχο 4
- Ντροπαλό-αμήχανο 2
- Ανυπάκουο-επιθετικό 3
- Φιλικό-ευγενικό 1

Στην ερώτηση (19) το 1 αντιπροσωπεύει το πιο σημαντικό και το 14 το λιγότερο σημαντικό :

19) Αν κάποιος σας ρωτούσε «το να μεγαλώνεις ένα παιδί» τι σημαίνει για εσάς, απάντησε ως εξής :

- Καθήκον 12
- Ανάγκη 13
- ολοκλήρωση του ζευγαριού 2
- συμπλήρωση του προορισμού της οικογένειας 1
- είναι δύσκολο 10
- είναι υπέροχο, χαρά, ευτυχία 3
- σε κρατά σε συνεχή μάθηση 4

- σε κάνει να φοβάσαι /να πονάς 14
- είναι «μεγάλο μάθημα»-δυνατή εμπειρία ζωής 5
- μέσα από το παιδί καταλαβαίνω δικές μου αδυναμίες 7
- προσπαθώ να γίνω καλύτερος γονιός από τον δικό μου γονιό 8
- προσπαθώ να κάνω το ίδιο με τους δικούς μου γονείς 11
- προσπαθώ βλέποντας την συμπεριφορά του παιδιού να προβληματιστώ και να βλέπω το αρκετά καλό μέγλωμα του παιδιού ως πρόκληση ή κ στόχος να εξελίσομαι και εγώ παράλληλα ψυχολογικά 6
- είναι ευκαιρία για μένα να γνωρίσω τον εαυτό μου καλύτερα 9

Στην ερώτηση (20) «τι θα συμβουλευάτε ένα νέο ζευγάρι» απάντησε τις εξής επιλογές:

Οι απαντήσεις είναι τσεκαρισμένες με +

- Την σημερινή εποχή καλύτερα να μην κάνεις παιδιά
 - ✓ Όχι παραπάνω από δύο
 - ✓ όσα μπορείς +
 - ✓ δεν θα το συνιστούσα να έχεις παιδιά
 - ✓ να αφήσουν τα πράγματα όπως έρθουν
- να είναι σύμφωνοι και οι δύο γονείς σε κάθε επιλογή +
- αν υπάρχει «αγάπη» μην φοβούνται τίποτα +
- να κάνουν αυτό που νιώθουν +
- να κάνουν αυτόν που οι ίδιοι θέλουν γιατί οι συμβουλές των άλλων είναι πολλές φορές λάθος

- το να είσαι γονιός είναι ένα διαφορετικό βίωμα για τον καθένα και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες συμβουλές
- να αφήσουν να βιώσουν την μοναδική εμπειρία « του να είσαι γονέας» +

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΘΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ-ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Η «Μ» της «Ε» μου τόνισε την σημαντικότητα της σχέσης με τον σύζυγο της η οποία και αποτελεί την βάση επιτυχίας του γάμου τους. Θεωρεί ότι τα παιδιά δεν μπορούν να ενώσουν το ζευγάρι αν μεταξύ τους υπάρχουν προβλήματα και δεν έχουν βρεθεί οι «κώδικες» και τα «κλειδιά» της επικοινωνίας. Επιπλέον μου ανέφερε ότι αποφεύγει με τον σύζυγο της να έχει λογομαχίες μπροστά στα παιδιά ή να τους περνάει αντίθετα μηνύματα από τις δικές τους συγκρούσεις και διαφωνίες. Ο άντρας της έχει ιταλικές ρίζες. Συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο «ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ». Ο Μέσος Όρος Ψ.Ω είναι 3

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ –ΤΡΟΦΟΥ: Όπως προέκυψε από την κλίμακα Ψ.Ω η «Μ» της «Ε» έχει πετύχει ένα ικανοποιητικό βαθμό αυτοδιαφοροποίησης και αυθύπαρκτης ατομικότητας . Λειτουργεί με ευελιξία, σταθερότητα και δεκτικότητα απέναντι στην διαφορετικότητα του παιδιού της. Τα συναισθήματα που έχει η «Μ» παρατηρήσει στην συμπεριφορά του «Ε» συμπίπτουν με αυτά που προέκυψαν από το πρόγραμμα της παρατήρησης (βλέπε σελ.89&103). Όπως προέκυψε από την συνέντευξη η «Μ» αντιμετωπίζει με άνεση και ευελιξία τα θέματα ανάπτυξης της «Ε».

Αν και να ανησυχεί και θέλει να «απαντά» όσον το δυνατόν πιο σωστά στις αντιδράσεις της «Ε» προσπαθεί να μην μεταφέρει την ανησυχία της στο παιδί .. Θεωρεί «ότι το να μεγαλώνεις παιδί» είναι περισσότερο «συμπλήρωση του

προορισμού της οικογένειας» και λιγότερο «κάτι που σε κάνει να φοβάσαι και να πονάς» (βλέπε σελ.103,104). Η «Μ» της «Ε» εκπέμπει την υπευθυνότητα που έχει απέναντι στον ρόλο της ως μητέρα. Διακρίνεις από την στάση της έναν εύελικτο και «αληθινό» άνθρωπο. Αντιμετωπίζει θετικά την διαφορετικότητα του συζύγου της , γεγονός που αντανακλάται και στην συμπεριφορά της «Ε». Η «Ε» ανισχύεται θετικά από το όνομα της που είναι ιταλικό και γενικά από το σύνολο της διαφορετικής της καταγωγής. Η αυτοπεποίθηση και η υψηλή αυτοεκτίμηση της «Μ» αντανακλάται στην αυτοεκτίμηση και τον αυτοσεβασμό του παιδιού. Αυτό είναι φανερό και από το συναίσθημα της «ΑΓΑΠΗΣ» που κυριαρχεί την τρέχουσα χρονική στιγμή στην συμπεριφορά της «Ε» και εκφράζεται ως εξής : η «Ε» παίρνει πρωτοβουλίες, δεν ντρέπεται και δεν φοβάται να διεκδικεί, επιδιώκει την συνύπαρξη με τους συνομηλίκους, εκφράζει εμπραθητική στάση , ενεργεί αυτόβουλα και γενικά είναι ένα χαρούμενο και ξέγνοιαστο παιδί.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ : 3
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ : «Γ»
ΗΛΙΚΙΑ: 29
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: παντρεμένη
ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ: 2
ΚΑΤΑΓΩΓΗ: Αλβανική
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ : Δασκάλα
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: Υπάλληλος σε εστιατόριο
ΗΜΕΡ/ΝΙΑ: 22-05-2002
ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : Οικία
ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : 13:30μ.μ
***ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑ-«Μ»**

Η συνέντευξη αυτή πραγματοποιήθηκε στο σπίτι του «Γ». Βρέθηκα στο σπίτι κατά τις μεσημεριανές ώρες. Η «Μ» με περίμενε ενώ βρισκόταν εκεί τόσο ο «Γ» όσο και ο μεγαλύτερος αδελφός του. Το σπίτι ήταν πολύ μικρό αλλά ιδιαίτερα προσεγμένο και καθαρό. Η «Μ» προσπαθούσε να ετοιμάσει το φαγητό διότι αργότερα θα έφευγε για την δουλεία της. Έδειχνε να είναι λίγο αγχωμένη, γιατί δεν μιλούσε πολύ καλά ελληνικά και ανησυχούσε μήπως δεν θα μπορούσε ν'απαντήσει στις ερωτήσεις. Θέλησε να με κεράσει και δέχτηκα προκειμένου να την κάνω να αιστανθεί πιο άνετα μαζί μου. Άφησα να περάσουν λίγα λεπτά, μιλώντας λίγο με τα παιδιά προκειμένου να διαμορφωθεί μια πιο φιλική ατμόσφαιρα. Αρχικά της εξήγησα τον σκοπό της μελέτης αυτής και της είπα να με ρωτάει οτιδήποτε δεν καταλαβαίνει. Η «Μ» είναι παντρεμένη 12 χρόνια και ήρθε στην Ελλάδα περίπου πριν ένα χρόνο. Ζει στο σπίτι αυτό με τον σύζυγο και τα παιδιά της ενώ οι γονείς της είναι στην Αλβανία. Πριν το γαμο δεν έτυχε να ζήσει καθόλου μακριά από την οικογένειά της .

Το ότι έγινε γονέας ήταν μια συνειδητή επιλογή και επήλθε κατόπιν συμφωνίας με τον σύζυγο της. Η ίδια ανέλαβε την κύρια φροντίδα του παιδιού της. Στην ερώτησή μου «πως εκδηλώνει ο «Γ» την αγάπη του» μου ανέφερε ότι συνήθως το κάνει με λεκτικό τρόπο. Από την εποχή που ο «Γ»

προσπάθησε ν'αποκτήσει τον έλεγχο των σφικκτῆρων θυμάται ότι όλα έγιναν πολύ εύκολα σε ηλικία 2 ετών. Η πρώτη λέξη που είπε ο «Γ» ήταν μπαμπάς. Αυτήν την χρονική στιγμή ο «Γ» κοιμάται μαζί με τον αδελφό του στο σαλόνι λόγω του μικρού χώρου στο σπίτι. Στο φαγητό ο «Γ» είναι αρκετά δύσκολος, έχει προτιμήσεις σε συγκεκριμένα φαγητά που πολλές φορές δεν είναι και υγιεινά. Ωστόσο η «Μ» προσπαθεί να τον μάθει να τρώει και άλλα βασικά φαγητά. Στην ερώτηση για το τι κάνει όταν πρέπει να περάσουν μια διάβαση μου ανέφερε ότι πάντα κρατάει το χέρι του «Γ».

Στην ερώτηση (17) ποιο συναίσθημα κυριαρχεί αυτήν την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά του «Γ» μου ανέφερε την «ΝΤΡΟΠΗ» και στην ερώτηση (18) ιεράρχησε τα επίθετα που χαρακτηρίζουν το παιδί ως εξής :

- Φοβισμένο-ανήσυχο 3
- Ντροπαλό-αμήχανο 1
- Ανυπάκουο-επιθετικό 4
- Φιλικό-ευγενικό 2

Στην ερώτηση (19) το 1 αντιπροσωπεύει το πιο σημαντικό και το 14 το λιγότερο σημαντικό:

19) Αν κάποιος σας ρωτούσε «το να μεγαλώνεις ένα παιδί» τι σημαίνει για εσάς, απάντησε ως εξής :

- Καθήκον 14
- Ανάγκη 5
- ολοκλήρωση του ζευγαριού 13
- συμπλήρωση του προορισμού της οικογένειας 4
- είναι δύσκολο 3

- είναι υπέροχο, χαρά, ευτυχία 2
- σε κρατά σε συνεχή μάθηση 10
- σε κάνει να φοβάσαι /να πονάς 12
- είναι «μεγάλο μάθημα»-δυνατή εμπειρία ζωής 1
- μέσα από το παιδί καταλαβαίνω δικές μου αδυναμίες 6
- προσπαθώ να γίνω καλύτερος γονιός από τον δικό μου γονιό 11
- προσπαθώ να κάνω το ίδιο με τους δικούς μου γονείς 7
- προσπαθώ βλέποντας την συμπεριφορά του παιδιού να προβληματιστώ και να βλέπω το αρκετά καλό μέγλωμα του παιδιού ως πρόκληση 'κ στόχος να εξελίσομαι και εγώ παράλληλα ψυχολογικά 4
- είναι ευκαιρία για μένα να γνωρίσω τον εαυτό μου καλύτερα 9

Στην ερώτηση (20) «τι θα συμβουλευάτε ένα νέο ζευγάρι» απάντησε τις εξής επιλογές:

Οι απαντήσεις είναι τσεκαρισμένες με +

- Την σημερινή εποχή καλύτερα να μην κάνεις παιδιά
- Όχι παραπάνω από δύο+
 - ✓ όσα μπορείς
 - ✓ δεν θα το συνιστούσα να έχεις παιδιά
 - ✓ να αφήσουν τα πράγματα όπως έρθουν+
- να είναι σύμφωνοι και οι δύο γονείς σε κάθε επιλογή
- αν υπάρχει «αγάπη» μην φοβούνται τίποτα +
- να κάνουν αυτό που νιώθουν +

- να κάνουν αυτόν που οι ίδιοι θέλουν γιατί οι συμβουλές των άλλων είναι πολλές φορές λάθος +
- το να είσαι γονιός είναι ένα διαφορετικό βίωμα για τον καθένα και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες συμβουλές
- να αφήσουν να βιώσουν την μοναδική εμπειρία « του να είσαι γονέας» +

ΕΠΗΛΕΟΝ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΘΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ- ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Η «Μ» του «Γ» δεν συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο «ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ» λόγω της δυσκολίας κατανόησης της ελληνικής γλώσσας. Έτσι λοιπόν στηρίχτηκα στα στοιχεία που προέκυψαν από την συνέντευξη.

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ –ΤΡΟΦΟΥ: Η «Μ» μου ανέφερε ότι ο γάμος της ήταν το πρώτο γεγονός μέσω του οποίου έκανε το δικό της σπιτικό μακριά από την οικογένεια καταγωγή της. Το στοιχείο αυτό δεν είναι αρκετό για την διατύπωση του βαθμού της Ψ.Ω και τον βαθμό αυτοδιαφοροποίησης της. Τα συναισθήματα που η «Μ» έχει παρατηρήσει στην συμπεριφορά του «Γ» συμπίπτουν με αυτά που προέκυψαν από το πρόγραμμα της παρατήρησης (βλέπε σελ.91&108). Θεωρεί ότι τα θέματα ανατροφής των παιδιών είναι ένα από τα πιο σημαντικά πράγματα στην ζωής της και προσπαθεί να το κάνει όσο το δυνατόν καλύτερα. Θεωρεί ότι «το να μεγαλώνεις ένα παιδί» είναι περισσότερο «μεγάλο μάθημα – δυνατή εμπειρία ζωής» και λιγότερο «καθήκον» (βλέπε σελ.108,109). Σύμφωνα με την A.I. Johnson (1998) η αυτοεκτίμηση σε περιόδους κρίσης κλονίζεται. Η «Μ» την τρέχουσα χρονική περίοδο αμφιταλαντεύεται γιατί ακόμα βρίσκεται στο στάδιο προσαρμογής στο καινούργιο πολιτισμικό περιβάλλον. Κατά συνέπεια και η αυτοεκτίμηση της δοκιμάζεται κάτω από την νέα της προσαρμογή. Αναγνωρίζει ότι δεν είναι

«τέλεια» ως γονιός ωστόσο προσπαθεί να είναι όσο το δυνατότερο προσεκτική. Είναι ιδιαίτερα αισιόδοξη και πιστεύει ότι με την «αγάπη» θα γίνουν όλα κατορθωτά. Ο «Γ» ταυτίζεται με την «Μ» και αντανakλά την εικόνα της αισιοδοξίας και της μεγαλοψυχίας της. Η αυτοεκτίμηση του «Γ» βρίσκεται σε λεπτά όρια, αλλά ενισχύεται και χτίζεται καθημερινά με πολύ θετικό τρόπο παράλληλα με αυτήν της «Μ». Αυτό είναι φανερό και από τα συναισθήματα της «ΝΤΡΟΠΗΣ » και «ΑΓΑΠΗΣ » που κυριαρχούν αυτήν την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά του «Γ» και εκφράζονται ως εξής : ο «Γ» δοκιμάζει τις δυνατότητες του, προσπαθεί να ολοκληρώσει την εργασία που αναλαμβάνει ακόμα και όταν δεν τα καταφέρνει. Υπάρχουν στιγμές που κατεβάζει το κεφάλι, εκφράζει συστολή και αναζητά την συγκέντρωση στον εσωτερικό του εαυτό. Επιζητά να συμμετέχει στο ομαδικό παιχνίδι, μιλάει ή συμμετέχει περιορισμένα όταν φοβάται ότι θα κάνει λάθος και πολύ σπάνια εμπλέκεται σε συγκρούσεις με τους συνομήλικους. Γενικά όμως είναι χαρούμενος και ικανός για την ανάπτυξη σχέσεων με τους συνομήλικους .

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ : 4
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑΤΗΣ : «Α»
ΗΛΙΚΙΑ: 27
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: Διαζευγμένη
ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ: 1
ΚΑΤΑΓΩΓΗ: Ελληνική
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ : Μέση Εκπαίδευση
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: Πωλήτρια
ΗΜΕΡ/ΝΙΑ: 23-04-2002
ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : Νηπιαγωγείο
ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : 14:30μ.μ
***ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑ-«Μ»**

Η νηπιαγωγός με είχε πληροφορήσει ότι η «Α» είναι παιδί χωρισμένων γονιών και την βασική της φροντίδα την έχει αναλάβει η γιαγιά της. Πρέπει ν'αναφέρω ότι η συγκεκριμένη συνέντευξη ήταν ιδιαίτερα «δύσκολη» από την άποψη της συναισθηματικής φόρτισης που ένιωσα αλλά από την άλλη μεριά ήταν μια πολύ «δυνατή εμπειρία για μένα». Πραγματοποίησα την συνέντευξη με την «Μ» της «Α». Είχαμε κανονίσει να συναντηθούμε γύρω στις 14:30μ.μ αλλά η «Μ» καθυστέρησε. Αρχικά αυτό με ανησύχησε και σκέφτηκα ότι ίσως να μην έρθει. Μετά από λίγο άκουσα την κεντρική πόρτα ν'ανοίγει. Κατάλαβα ότι ήταν αυτή και πήγα να την υποδεκτώ. Όταν τα βλέμματα μας συναντήθηκαν ένιωσα πολύ παράξενα, «σαν να στήθηκε ένας τεράστιος τοίχος ανάμεσα μας». Προχωρήσαμε στο γραφείο και έκλεψα λίγο χρόνο ν'ανοίξω το παράθυρο και να τακτοποιήσω τις καρέκλες όπου και θα καθόμασταν. Ήμουν πράγματι πολύ αγχωμένη και όσο την κοίταζα τόσο πιο πολύ δυσκολευόμουν για το πώς θ'άρχιζα. Ήταν φανερό ότι με την στάση της μου έβαζε από την αρχή τα ορια της. Πήρα μια βαθιά ανάσα και ξεκίνησα. Γνωρίζοντας την οικογενειακή της κατάσταση θέλησα ν'αρχίσω μ'έναν πιο έμμεσο τρόπο. Μου ανέφερε ότι είναι χωρισμένη και ζεί μαζί με την «Α» στο σπίτι των γονιών της, όπου και μένει και ο αδελφός της. Της μιλούσα στον πληθυντικό και μου είπε ότι θα ήταν

καλύτερα να της μιλάω στον ενικό μιας και δεν έχουμε μεγάλη διαφορά ηλικίας. Το προσπάθησα αλλά πολλές φορές επαναλάμβανα τον πληθυντικό, ένιωθα πραγματικά κάποια πίεση...δεν μπορώ να το εξηγήσω...με προκαλούσε με την αμυντική της στάση ...θέλησα να της πω ότι είμαι λίγο αγχωμένη γιατί οι συνεντεύξεις είναι μια διαδικασία που τώρα μαθαίνω. Μου απάντησε «ότι δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα». Συνεχίσαμε τις ερωτήσεις. Η «Μ» έχει ζήσει μακριά από την οικογένεια της για 2 χρόνια στην Θεσσαλονίκη όπου και έμενε η αδελφή της. Δεν συνήθιζε να τηλεφωνεί συχνά στους γονείς της. Το ότι έγινε γονέας ήταν τυχαίο. Την κύρια φροντίδα του παιδιού ανάλαβε τόσο η ίδια όσο και η μητέρα της. Η «Α» εκφράζει την αγάπη της με αγκαλιές και φιλιά αλλά πιο πολύ ζητάει και ρωτάει αν έχει την αγάπη όλων αυτών που είναι στο σπίτι. Η περίοδος που η «Α» απέκτησε τον έλεγχο των σφιγκτήρων ήταν πολύ εύκολη. Η πρώτη λέξη της «Α» ήταν μπαμπάς. Οι ερωτήσεις της «Α» δεν κουράζουν ιδιαίτερα την «Μ». Η «Α» δεν έχει δυσκολίες στο φαγητό (τρώει απ'όλα αλλά πολύ λίγο). Στην ερώτηση «για το π συμβαίνει όταν πλησιάζουν μια διάβαση» μου ανέφερε ότι πάντα κρατάει την «Α» από το χέρι.

Στην **ερώτηση 17** ποιο το συναίσθημα που κυριαρχεί αυτή την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά της «Α» μου ανέφερε την «**ΛΥΠΗ**» και στην **ερώτηση (18)** ιεράρχησε τα επίθετα που χαρακτηρίζουν το παιδί ως εξής:

- Φοβισμένο-ανήσυχο 2
- Ντροπαλό-αμήχανο 4
- Ανυπάκουο-επιθετικό 1
- Φιλικό-ευγενικό 3

Στην ερώτηση (19) το 1 αντιπροσωπεύει το πιο σημαντικό και το 14 το λιγότερο σημαντικό

!9. Αν κάποιος σας ρωτούσε «το να μεγαλώνεις ένα παιδί» τι σημαίνει για εσάς, απάντησε ως εξής :

- Καθήκον 7
- Ανάγκη 6
- ολοκλήρωση του ζευγαριού
- συμπλήρωση του προορισμού της οικογένειας
- είναι δύσκολο 5
- είναι υπέροχο, χαρά, ευτυχία 1
- σε κρατά σε συνεχή μάθηση
- σε κάνει να φοβάσαι /να πονάς 2
- είναι «μεγάλο μάθημα»-δυνατή εμπειρία ζωής 3
- μέσα από το παιδί καταλαβαίνω δικές μου αδυναμίες
- προσπαθώ να γίνω καλύτερος γονιός από τον δικό μου γονιό 4
- προσπαθώ να κάνω το ίδιο με τους δικούς μου γονείς
- προσπαθώ βλέποντας την συμπεριφορά του παιδιού να προβληματιστώ και να βλέπω το αρκετά καλό μέγαλωμα του παιδιού ως πρόκληση 'κ στόχος να εξελίξομαι και εγώ παράλληλα ψυχολογικά 8
- είναι ευκαιρία για μένα να γνωρίσω τον εαυτό μου καλύτερα

Στην ερώτηση (20) « τι θα συμβουλευάτε ένα νέο ζευγάρι» απάντησε τις εξής επιλογές:

Οι απαντήσεις είναι τσεκαρισμένες με +

- Την σημερινή εποχή καλύτερα να μην κάνεις παιδιά
 - ✓ Όχι παραπάνω από δύο
 - ✓ όσα μπορείς
 - ✓ δεν θα το συνιστούσα να έχεις παιδιά
 - ✓ να αφήσουν τα πράγματα όπως έρθουν
- να είναι σύμφωνοι και οι δύο γονείς σε κάθε επιλογή
- αν υπάρχει «αγάπη» μην φοβούνται τίποτα
- να κάνουν αυτό που νιώθουν
- να κάνουν αυτόν που οι ίδιοι θέλουν γιατί οι συμβουλές των άλλων είναι πολλές φορές λάθος +
- το να είσαι γονιός είναι ένα διαφορετικό βίωμα για τον καθένα και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες συμβουλές
- να αφήσουν να βιώσουν την μοναδική εμπειρία « του να είσαι γονέας»

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΘΗΚΑΝ ΣΤΗΝ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ-

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Η «Μ» επικεντρώθηκε στο συναίσθημα της λύπης της «Α» και στην έκφραση αυτού μέσω της απομόνωσης της. Θεωρεί ότι ο κύριος λόγος γι' αυτό είναι η έλλειψη του πατέρα. Κατάλαβα ότι η «Μ» δεν έχει καθόλου καλές σχέσεις με τον πατέρα και όπως η «Μ» μου ανέφερε η «Α» τον βλέπει γύρω στις δυο φορές το χρόνο. Επιπλέον η «Μ» μου ανέφερε ότι δεν έχει εξηγήσει ακόμα στην «Α» τους πραγματικούς λόγους για τους οποίους χώρισε και θα το κάνει όταν νιώσει ότι είναι η κατάλληλη στιγμή. Ωστόσο η «Α» συνεχίζει να έχει πολύ δύσκολη συμπεριφορά με κύριο χαρακτηριστικό τις επιβεβαιώσεις αγάπης που θέλει να λαμβάνει απ' όλη την οικογένεια. Ρώτησα

την «Μ» αν η «Α» παίζει με τα παιδιά της γειτονίας. Μου ανέφερε ότι συνήθως δεν την αφήνει γιατί τα συγκεκριμένα παιδιά λένε άσχημες κουβέντες και είναι διαφορετικής καταγωγής. Παρατήρησα στο σημείο αυτό την προκατάληψη της στην διαφορετικότητα των άλλων. Την ημέρα της συνέντευξης η «Α» γνώριζε ότι θα έρθει η μητέρα της. Έτσι λοιπόν ρωτούσε συνεχόμενα την δασκάλα πότε θα έρθει η «Μ» της. Καθώς περνούσε ο χρόνος και δεν έβλεπε την μητέρα της θύμωνε όλο και περισσότερο χωρίς όμως να το εκφράζει λεκτικά. Στην ώρα της χαλάρωσης η δασκάλα την παρατήρησε που σε κάποια χρονική στιγμή κοκκίνισε έντονα και κατάφερε να σπάσει ένα βιβλίο βάζοντας το ανάμεσα στα πόδια και την κοιλιά της. Η δασκάλα την ρώτησε τι ακριβώς της συμβαίνει, αλλά αυτή δεν εκφράστηκε πραγματικά.

Η «Μ» της «Α» δεν συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο «ΣΤΑΔΙΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ» διότι με την στάση της μου έδειξε ότι δεν ήθελε να απασχοληθεί με κάτι περισσότερο εκτός αυτής της συνάντησης μαζί μου. Επιπλέον και εγώ δεν ήθελα να την φέρω σε δύσκολη θέση, γεγονός που ίσως την έκανε να μετανιώσει και για την απόφαση της να παραβρεθεί στην συνέντευξη αυτή. Επίσης η «Μ» μου εμπιστεύθηκε και θέματα που δεν περιλαμβάνονταν στην συνέντευξη και σε καμιά περίπτωση δεν ήθελα να την κάνω να νιώσει ότι το μόνο ενδιαφέρον μόνο ήταν η επίτευξη των ερευνητικών αποτελεσμάτων αγνοώντας την δική της συναισθηματική κατάσταση.

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ –ΤΡΟΦΟΥ: Η «Μ» της «Α» δεν συμπλήρωσε το «ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ ΣΤΑΔΙΑ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ» και επομένως δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία για τον προσδιορισμό της Ψ.Ω. Ωστόσο από την συνέντευξη προέκυψαν πολλά στοιχεία μέσω των οποίων μπορούν να εξαχθούν κάποια γενικά αποτελέσματα. Τα συναισθήματα που η «Μ» έχει παρατηρήσει στην συμπεριφορά της «Α»

συμπίπτουν με αυτά που προέκυψαν από το πρόγραμμα της παρατήρησης (βλέπε σελ.90&113). Επιπλέον η «Μ» συμπλήρωσε το συναίσθημα της ΛΥΠΗΣ. Θεωρεί ότι «το να μεγαλώνεις παιδί» είναι περισσότερο «υπέροχο, χαρά, ευτυχία» και λιγότερο «πρόκληση και στόχος να εξελίσσεται η ίδια ψυχολογικά» (βλέπε σελ.114). Στην ερώτηση «τι θα συμβουλευάτε ένα νέο ζευγάρι» απάντησε μόνο «να κάνουν αυτό που οι ίδιοι θέλουν γιατί οι συμβουλές των άλλων είναι πολλές φορές λάθος» (βλέπε σελ.115). Η «Μ» μου ανέφερε «ότι το γεγονός ότι έγινε γονιός» ήταν τυχαίο. Τα περισσότερα θέματα ανατροφής του παιδιού έχει αναλάβει η γιαγιά της «Α». Η «Μ» δείχνει να επεξεργάζεται ακόμα τον χωρισμό της αλλά και πολλές άλλες προσωπικές δυσκολίες. Κατάλαβα ότι το περιβάλλον της δεν της δίνει και πολλά περιθώρια για να εκφράσει τα πραγματικά της συναισθήματα. Δείχνει να προσπαθεί να «πνίξει» όλα αυτά που νιώθει αλλά αυτό αντανακλάται με ένα ψεύτικο προσωπείο στις συμπεριφορές της. Δεν είναι «αληθινή» και η συμπεριφορά της αυτή πρέπει να πληγώνει την «Α». Επιπλέον η αρνητική στάση της «Μ» απέναντι στην διαφορετικότητα των άλλων έχει περάσει και στην συμπεριφορά της «Α». Είναι φανερό ότι η αυτοεκτίμηση της «Μ» είναι σε πολύ χαμηλά επίπεδα και αυτό αντανακλάται στην επιφανειακή αυτοεκτίμηση της «Α». Αυτό είναι φανερό και από το συναίσθημα της «ΛΥΠΗΣ» που κυριαρχεί αυτήν την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά της «Α» και εκφράζεται ως εξής : η «Α» ζητάει συνεχώς την επιβεβαίωση από την νηπιαγωγό για ότι κάνει. Εμπλέκεται στο ομαδικό παιχνίδι αλλά εκνευρίζεται πολύ εύκολα και μπορεί να λειτουργεί επιθετικά. Όταν δεν ικανοποιούνται οι απαιτήσεις της αποσύρεται και αρνείται να συμμετέχει. Δεν θέλει να παίζει με συνομήλικους άλλης εθνικότητας. Η «Α» είναι προσκολλημένη σε συνομήλικους και δεν παίρνει πρωτοβουλίες για τον εαυτό της. Όταν θυμώνει επιζητά την απόσυρση στον προσωπικό της χώρο.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ : 5
ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ ΑΠΟ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ ΤΟΥ : «Δ»
ΗΛΙΚΙΑ: 28
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ: παντρεμένη
ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ: 1
ΚΑΤΑΓΩΓΗ: Ελληνική
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ : Σχολή -τέχνη
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ: Ιδιωτική υπάλληλος
ΗΜΕΡ/ΝΙΑ: 24-05-2002
ΤΟΠΟΣ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : Νηπιαγωγείο
ΩΡΑ ΣΥΝΑΝΤΗΣΗΣ : 14:45μ.μ
***ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΑ ΤΗΣ ΛΕΞΗΣ ΜΗΤΕΡΑ-«Μ»**

Η συνάντηση αυτή πραγματοποιήθηκε στο χώρο του νηπιαγωγείου. Η «Μ» με είχε βρεί από την προηγούμενη μέρα και μου είχε πει ότι δεν θα ήθελε να καταλάβει ο «Δ» ότι θα βρίσκεται στον χώρο. Την επόμενη μέρα την περίμενα και ήρθε ακριβώς στην ώρα της. Περάσαμε στο γραφείο και μου εξήγησε ότι την προηγούμενη ημέρα είχε προηγηθεί ένα σκηνικό με τον «Δ» όπου του είπε ότι θα το έλεγε στην δασκάλα του. Έπειτα ο «Δ» ζήτησε συγγνώμη και του υποσχέθηκε να μην μιλήσει στην δασκάλα. Γι'αυτό λοιπόν φοβόταν μην την έβλεπε ο «Δ» και νόμιζε ότι τον διέψευσε. Η «Μ» ήταν ιδιαίτερα ευγενική και συνεργάσιμη και όλη η συνέντευξη κύλησε κάτω από πολύ θετική ατμόσφαιρα.

Η «Μ» είναι παντρεμένη εδώ και 8 χρόνια και ζει μαζί με τον σύζυγο της, τον «Δ» και την πεθερά της. Οι γονείς της μένουν σε άλλη πόλη. Η ίδια πριν το γάμο έζησε μακριά από την οικογένεια της για 3 χρόνια, όπου έμενε μαζί με τα αδέλφια της και παράλληλα δούλευε. Υπήρχε σχεδόν καθημερινή επικοινωνία με τους δικούς της. Το ότι έγινε γονέας ήταν μια συνειδητή επιλογή και την κύρια φροντίδα του «Δ» ανέλαβε η ίδια. Ο «Δ» εκφράζει την αγάπη του τόσο λεκτικά όσο και με άλλες συμπεριφορές όπως δίνοντας της λουλούδια και ζωγραφιές. Ο «Δ» απέκτησε τον έλεγχο των

σφιγκτήρων σε ηλικία 18 μηνών και από την στιγμή που κατανόησε την υγιεινή ήταν πολύ προσεκτικός Η πρώτη λέξη του «Δ» ήταν μπαμπάς. Ο «Δ» ρωτάει πολύ συχνά και η «Μ» του κάποιες στιγμές κουράζεται. Ο «Δ» δεν έχει δυσκολίες στο φαγητό. Μόνο που αντιμετωπίζει κάποιες αλλεργίες και πρέπει να είναι γενικά προσεκτικός με την διατροφή του. Στην ερώτηση μου «για το τι συμβαίνει όταν πρόκειται να περάσουν μια διάβαση» μου ανέφερε ότι άλλοτε του κρατάει το χέρι και άλλοτε όχι.

Στην ερώτηση (17) ποιο το συναίσθημα που κυριαρχεί αυτή την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά του «Δ» μου ανέφερε την **ΝΤΡΟΠΗ**, την **ΑΓΑΠΗ** την **ΖΗΛΕΙΑ** και στην ερώτηση (18) ιεράρχησε τα επίθετα που χαρακτηρίζουν το παιδί ως εξής :

- Φοβισμένο-ανήσυχο 3
- Ντροπαλό-αμήχανο 2
- Ανυπάκουο-επιθετικό 4
- Φιλικό-ευγενικό 1

Στην ερώτηση (19) το 1 αντιπροσωπεύει το πιο σημαντικό και το 14 το λιγότερο σημαντικό :

19) Αν κάποιος σας ρωτούσε «το να μεγαλώνεις ένα παιδί» τι σημαίνει για εσάς απάντησε ως εξής :

- Καθήκον 12
- Ανάγκη 14
- ολοκλήρωση του ζευγαριού 6
- συμπλήρωση του προορισμού της οικογένειας 7
- είναι δύσκολο 13
- είναι υπέροχο, χαρά, ευτυχία 1

- σε κρατά σε συνεχή μάθηση 2
- σε κάνει να φοβάσαι /να πονάς 5
- είναι «μεγάλο μάθημα»-δυνατή εμπειρία ζωής 3
- μέσα από το παιδί καταλαβαίνω δικές μου αδυναμίες 11
- προσπαθώ να γίνω καλύτερος γονιός από τον δικό μου γονιό 4
- προσπαθώ να κάνω το ίδιο με τους δικούς μου γονείς 10
- προσπαθώ βλέποντας την συμπεριφορά του παιδιού να προβληματιστώ και να βλέπω το αρκετά καλό μέγλωμα του παιδιού ως πρόκληση ή στόχος να εξελίσομαι και εγώ παράλληλα ψυχολογικά 8
- είναι ευκαιρία για μένα να γνωρίσω τον εαυτό μου καλύτερα 9

Στην ερώτηση (20) «τι θα συμβουλευάτε ένα νέο ζευγάρι» απάντησε τις εξής επιλογές:

Οι απαντήσεις είναι τσεκαρισμένες με +

- Την σημερινή εποχή καλύτερα να μην κάνεις παιδιά
 - ✓ Όχι παραπάνω από δύο
 - ✓ όσα μπορείς
 - ✓ δεν θα το συνιστούσα να έχεις παιδιά
 - ✓ να αφήσουν τα πράγματα όπως έρθουν
- να είναι σύμφωνοι και οι δύο γονείς σε κάθε επιλογή+
- αν υπάρχει «αγάπη» μην φοβούνται τίποτα
- να κάνουν αυτό που νιώθουν
- να κάνουν αυτόν που οι ίδιοι θέλουν γιατί οι συμβουλές των άλλων είναι πολλές φορές λάθος +

- το να είσαι γονιός είναι ένα διαφορετικό βίωμα για τον καθένα και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες συμβουλές+
- να αφήσουν να βιώσουν την μοναδική εμπειρία « του να είσαι γονέας»+

ΕΠΙΠΛΕΟΝ ΓΙΑ ΘΕΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΝΑΦΕΡΘΗΚΑΝ ΣΤΗΝ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ-ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ: Η «Μ» του «Δ» μου ανέφερε το άγχος της και την ανησυχία της για τις αλλεργίες που έχει ο «Δ» αλλά και το πρόβλημα του άσματος. Το γεγονός αυτό απαιτεί να προσέχει ιδιαίτερα την διατροφή του, το οποίο ο ίδιος προσπαθεί να κάνει. Η «Μ» τον έχει μάθει να τρώει και τα φαγητά που δεν του αρέσουν, λέγοντας του ότι πρέπει να τα φάει γιατί είναι υγιεινά. Η «Μ» μου ανέφερε ότι ο «Δ» γνωρίζει ότι πρέπει να είναι προσεχτικός στο φαγητό του γι'αυτό όταν η ίδια απουσιάζει την παίρνει στο τηλέφωνο για να την ρωτήσει αν επιτρέπεται να φάει το «Χ» φαγητό. Επιπλέον μου ανέφερε ότι προσπαθεί να μην περνάει στον «Δ» προκαταλήψεις και ρατσιστικά μηνύματα. Τόνισε πολλές φορές την ανάγκη να υπάρχει θετική επικοινωνία ανάμεσα στο ζευγάρι. Συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο «ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ». Ο Μέσος Όρος Ψ.Ω είναι 2,46.

ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ –ΤΡΟΦΟΥ:

Όπως προέκυψε από την κλίμακα Ψ.Ω η μητέρα έχει πετύχει γενικά καλό βαθμό αυτοδιαφοροποίησης και αυθύπαρκτης ατομικότητας. Τα συναισθήματα που η «Μ» έχει παρατηρήσει στην συμπεριφορά του «Δ» συμπίπτουν με αυτά που προέκυψαν από το πρόγραμμα της παρατήρησης (βλέπε ερωτ.90,91&119). Όπως προέκυψε από την συνέντευξη η «Μ» αντιμετωπίζει με άγχος πολλά από τα θέματα ανατροφής του παιδιού. Θεωρεί ότι το να μεγαλώνεις παιδί

είναι περισσότερο «υπέροχο, χαρά, ευτυχία» και λιγότερο «ανάγκη» (βλέπε σελ.119,120).

Η «Μ» του «Δ» δείχνει να είναι συνειδητοποιημένη στον ρόλο της ως μητέρα και προσπαθεί να κάνει το καλύτερο για το παιδί της και την οικογένειά της. Ωστόσο κατάλαβα ότι έχει περιορισμένη βοήθεια καθημερινά από τους δικούς της στο σπίτι, γεγονός που την επιφορτίζει ιδιαίτερα με το θέμα υγείας του «Δ». Τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο «Δ» έχουν απορροφήσει όλη την προσοχή της και αυτή αντιδρά με έντονο άγχος ανησυχία. Στην προσπάθειά της να βοηθήσει τον «Δ» γίνεται υπερπροστατευτική, αφήνοντας του περιορισμένο χώρο προσωπικής επιλογής και πρωτοβουλίας. Αίσθάνεται και η ίδια ότι ο «Δ» είναι έντονα προσκολλημένος πάνω της και ότι δυσκολεύεται στην ανάληψη πρωτοβουλιών. Όλη η παραπάνω συμπεριφορά της μητέρας αντανακλάται στα συναισθήματα του «Δ» τα οποία δείχνουν την χαμηλή αυτοπεποίθηση και αυτοσεβασμό του. Αυτό είναι φανερό και στο συναίσθημα της «ΝΤΡΟΠΗΣ» που κυριαρχεί αυτή την χρονική στιγμή στην συμπεριφορά του «Δ» και εκφράζεται ως εξής : ο «Δ» συνήθως συμμορφώνεται στο πρόγραμμα των άλλων και δεν κάνει τις δικές του προτάσεις. Επιθυμεί να παίζει με μικρό αριθμό συνομήλικων και συνήθως του ίδιου φύλου και αποφεύγει τις σχέσεις με τους συνομήλικους άλλης εθνικότητας. Όταν νιώσει πως αδικείται δεν σιωπά και καταφεύγει στην δασκάλα προκειμένου να της το αναφέρει. Τις περισσότερες φορές καταφέρνει να ολοκληρώσει την εργασία που αναλαμβάνει και είναι αρκετά δημιουργικός. Πολλές φορές αποσύρεται στον προσωπικό του χώρο. Δείχνει να γνωρίζει πολλά πράγματα αλλά πολλές φορές διστάζει να μιλήσει. Δεν είναι ιδιαίτερα υπάκουος στις υποδείξεις της δασκάλας.

α.4) ΕΚΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΝΗΠΙΑΓΩΓΟΥ

Η βιβλιογραφία αναφέρει ότι η προσωπικότητα του νηπιαγωγού είναι ένας από τους σημαντικούς παράγοντες που ασκεί καθοριστική επίδραση στην αυτοεκτίμηση του παιδιού (in Journal, Young Children, page 16, March, 1986).

Η νηπιαγωγός με την οποία συνεργαστήκαμε στην έρευνα αυτή είναι ένας πολύ αξιόλογος άνθρωπος και επαγγελματίας. Η αγάπη που τρέφει για την εργασία της οι γνώσεις που διαθέτει, η επαγγελματική της εμπειρία και η ωριμότητα της θεωρούμε ότι είναι οι παράγοντες που συντελούν στην διαμόρφωση μιας τέτοιας προσωπικότητας. Όπως προέκυψε από την κλίμακα Ψ.Ω (βλέπε σελ.124) η νηπιαγωγός έχει επιτύχει έναν ικανοποιητικό βαθμό αυτοδιαφοροποίησης.

Παρατηρήσαμε την συμπεριφορά της και τους χειρισμούς της προς τα παιδιά και σημειώσαμε την υπομονή της και τον τρόπο που αντιμετωπίζει το κάθε παιδί κάτω από το πρίσμα της διαφορετικότητας και των δυνατοτήτων του, ενθαρρύνοντας την προσωπική έκφραση και επιλογή. Επιπλέον σημαντικό ήταν να παρατηρήσουμε τους τρόπους με τους οποίους ευαισθητοποιεί τα παιδιά για την έκφραση αισθημάτων αγάπης και κατανόησης προς τους συνομηλίκους, την έκφραση εμπάθειας και την υπεράσπιση του δικαίου.

Κατά την διάρκεια της συνεργασίας μας, η νηπιαγωγός μας ανέφερε τον σημαντικό ρόλο της επίδρασης των γονέων στην προσωπικότητα των παιδιών. Τόνισε ιδιαίτερα την αναγκαιότητα της συνεργασίας που πρέπει να υπάρχει μεταξύ νηπιαγωγού και γονέα και η οποία άλλοτε υφίσταται και άλλοτε όχι. Αυτό γιατί τα προβλήματα που απασχολούν τις οικογένειες, ιδιαίτερα ψυχολογικής φύσεως, και επηρεάζουν την συμπεριφορά και την λειτουργικότητα του παιδιού στο σχολείο, δεν αποκαλύπτονται εύκολα στο κοινωνικό τους περίγυρο. Άλλοτε θεωρούνται σαν ένα είδος στίγματος, ντροπής για την οικογένεια και φυλάσσονται προσεκτικά και επίμονα πίσω από τις γρίλιες του σπιτιού τους με καταστρεπτικές όμως συνέπειες στην διαμόρφωση της προσωπικότητας των νηπίων. Και άλλοτε οι γονείς θεωρούν ότι τέτοια θέματα δεν έχουν σχέση με το σχολείο του παιδιού και την διαδικασία εκπαίδευσης .

Αλλά και στις περιπτώσεις που ο νηπιαγωγός ενημερώνεται πάνω σε παρόμοια θέματα, τα περιθώρια της παρέμβασης του είναι ελάχιστα και αναποτελεσματικά στην πλειονότητα τους γιατί δεν συμπεριλαμβάνονται στο κύριο έργο του, αλλά ούτε έχει τις κατάλληλες γνώσεις και κυρίως δυνατότητες, για να προσφέρει ουσιαστική βοήθεια. Επίσης μας ανέφερε την ανάπτυξη ανταγωνιστικών σχέσεων μεταξύ του διδακτικού προσωπικού και το μειωμένο ενδιαφέρον πολλών νηπιαγωγών να αναπτύξουν μια βαθύτερη σχέση με την οικογένεια .

Τις ημέρες που βρεθήκαμε στο νηπιαγωγείο παρατηρήσαμε κάποιους γονείς που ήρθαν να συμβουλευτούν την νηπιαγωγό σε διάφορες συμπεριφορές των παιδιών τους. Η ίδια μας ανέφερε ότι οι γονείς την εμπιστεύονται, γεγονός που νιώσαμε και εμείς . Την παρατηρήσαμε που λειτουργούσε ενθαρρυντικά, υποστηρικτικά και συμβουλευτικά προς τους γονείς. Ενθάρρυνε το έργο τους ενώ παράλληλα σημείωνε συμπεριφορές των παιδιών που οι γονείς χρειάζεται να προσέξουν (θα πρέπει ν'αναφερθεί ότι η νηπιαγωγός μας μιλούσε και μας εμπιστευόταν όλα εκείνα τα θέματα που συζητούσε με τους γονείς).

Μέσα από τις συνεντεύξεις με τους γονείς προέκυψαν διάφορες πληροφορίες για τα παιδιά και τις οικογένειες τους, κάποιες από τις οποίες η νηπιαγωγός γνώριζε και κάποιες όχι. Ήταν ιδιαίτερα σημαντικό να μοιραστούμε με την νηπιαγωγό όλα αυτά που ειπώθηκαν στις συνεντεύξεις. Παρατηρήσαμε ότι οι συζητήσεις που αναπτύχθηκαν με την νηπιαγωγό ήταν πολύ βοηθητικές τόσο για εμάς όσο και για εκείνη. Μέσω της δικής μας «μικρής» παρέμβασης η νηπιαγωγός επιβεβαίωσε πολλά από τα στοιχεία που ήδη είχε παρατηρήσει αλλά πληροφορήθηκε και για πολλά νέα που ποτέ δεν είχε τύχει να συζητήσει με τους γονείς.

Η νηπιαγωγός θέλησε να τονίσει την σημαντικότητα του έργου μας ως Κοινωνικοί Λειτουργοί και την ευαισθησία μας απέναντι στα θέματα αυτά. Σε κάποιες περιπτώσεις η νηπιαγωγός ζήτησε την γνώμη μας σχετικά με τις κατάλληλες κατευθύνσεις που θα πρέπει να λάβουν κάποιοι γονείς για το δικό τους όφελος και κατά συνέπεια και των παιδιών τους. Θελήσαμε να θέσουμε τις απόψεις και τις προτάσεις μας

αλλά πάντοτε κάτω από τις οδηγίες και τις κατευθύνσεις της επόπτριας και την συνεχή υποστήριξη της στο έργο μας . Η παρουσία μας στο χώρο είχε ένα συγκεκριμένο σκοπό και σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσαμε να διαπεράσουμε τα όρια που από την αρχή είχαμε θέσει.

Θα κλείσουμε την ενότητα αυτή με την ερώτηση που θέσαμε στην νηπιαγωγό για το **«πώς ενισχύεται η αυτοεκτίμηση του παιδιού στο περιβάλλον του νηπιαγωγείου.»**

Μας ανέφερε τα παρακάτω:

«Αυτοεκτίμηση που προέρχεται από το περιβάλλον του σχολείου στηρίζεται στο γεγονός ότι το παιδί νιώθει : α)ότι ανήκει – ότι έχει ρίζες β) είναι αποδεκτό όπως είναι – ότι έχει βλαστό γ) ότι ανθεί και καρποφορεί όταν οι δάσκαλοι του δημιουργούν κλίμα παραδοχής, διαφορετικότητας και αξίες όπως το αίσθημα δικαίου, αλήθειας και σωστού, στο δυνατό πιθανό - για όλα τα παιδιά».

α.5) ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ Ψ.Ω

Μέσω χρήσης της κλίμακας Ψυχολογικής Ωριμότητας της A.I Johnson (1998) μετρήθηκαν οι εξής παράγοντες:

- η σχέση του ατόμου με τον εαυτό του
- η σχέση του ατόμου με την μητέρα
- η σχέση του ατόμου με τον πατέρα
- η σχέση του ατόμου με το άμεσο σημαντικό περιβάλλον(φίλοι, οικογένεια, σύντροφοι)
- οι απώλειες και οι αποχωρισμοί

Οι παραπάνω παράγοντες μετρήθηκαν μέσω των υποκλιμάκων της ψυχολογικής ωριμότητας. Σε κάθε μια από τις ερωτήσεις στις υποκλίμακες δόθηκε το ίδιο βάρος στο αθροιστικό πρότυπο των υποκλιμάκων. Οι μετρήσεις της αξίας των ερωτήσεων υπολογίστηκαν με την συγκέντρωση των απαντήσεων και με τη διαίρεση με το σύνολο των ερωτήσεων. Μια γενική εκτίμηση Ψυχολογικής Ωριμότητας ήταν ο μέσος όρος των 150 ερωτήσεων της κλίμακας.

Τα συνολικά αποτελέσματα των συμμετεχόντων στις υποκλίμακες ωριμότητας παρουσιάζονται στον Πίνακα 1(βλέπε σελ.129).

α.6) ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΜΕΛΕΤΗΣ

Στην συγκεκριμένη μελέτη, η κλίμακα ψυχολογική ωριμότητας χρησιμοποιήθηκε βοηθητικά, δίνοντας στοιχεία των προσώπων-τροφών και της νηπιαγωγού προκειμένου να εκπληρωθούν οι βασικοί στόχοι αυτής της ερευνητικής μελέτης. Τα αποτελέσματα της έρευνας δεν μπορούν να γενικευτούν για το σύνολο των προσώπων - τροφών και των νηπιαγωγών, αφού ο αριθμός του δείγματος είναι μικρός και μη αντιπροσωπευτικός .

Το ενδιαφέρον στην μελέτη αυτή εστιάστηκε στην ποιοτική ανάλυση των αποτελεσμάτων που προέκυψαν.

Λόγω της ποιοτικής ανάλυσης των δεδομένων υπάρχουν σημεία που δεν φαίνεται ξεκάθαρα η συσχέτιση των συναισθημάτων (και συμπεριφορών) των νηπίων με το πρόγραμμα της παρατήρησης.

Ένας επίσης σημαντικός περιορισμός που αφορά το εργαλείο της «παρατήρησης» είναι η υποκειμενική και ιδιοσυγκρασιακή φύση της μελέτης παρατήρησης.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΕΣ	ΜΕΣΟΙ ΟΡΟΙ			ΝΗΠΙΑ-ΓΩΓΟΣ	ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ
	«Μ» ΤΟΥ «Γ»	«Μ» ΤΗΣ «Ε»	«Μ» ΤΟΥ «Β»		
ΜΗΤΕΡΑ	Μ.2,6	Μ. 3,3	Μ. 3,3	Μ. 3,2	30
ΠΑΤΕΡΑΣ	Μ. 2,7	Μ. 3	Μ. 3	Μ. 2,4	30
ΦΙΛΟΙ	Μ. 2,5	Μ. 3,3	Μ. 3,3	Μ. 2,9	13
ΕΑΥΤΟΣ	Μ. 3	Μ. 3,1	Μ. 3,6	Μ. 3,3	43
ΑΠΩΛΕΙΕΣ-ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΟΙ	Μ.1	Μ.1	Μ. 1,5	Μ. 1,2	10
ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ	Μ. 1,3	Μ.3,4	Μ.1,3	Μ. 2,3	18
ΣΥΝΤΡΟΦΟΣ	Μ. 2,3	Μ.2	Μ. 3,1	Μ. 3,6	6
ΓΕΝΙΚΗ ΚΛΙΜΑΚΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗΣ ΩΡΙΜΟΤΗΤΑΣ	Μ. 2,46	Μ.3	Μ.2,9	Μ. 2,84	150

- Όπου «Μ», ΜΗΤΕΡΑ
- Όπου «Γ», «Ε», «Β» τα ονόματα των αντίστοιχων νηπίων
- Το ερωτηματολόγιο συμπληρώθηκε από τα τρία πρόσωπα-τροφούς

B) ΣΥΝΟΛΙΚΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Τα ευρήματα της έρευνας έρχονται να υποστηρίξουν ή να διαψεύσουν τους αρχικούς στόχους και τις υποθέσεις που τέθηκαν. Αναφέρεται ότι η επιβεβαίωση των παραπάνω υποθέσεων ήταν αποτέλεσμα σύνθεσης των ευρημάτων που προέκυψαν από:

- Τις δυο φάσεις παρατήρησης των νηπίων
- Τις συνεντεύξεις με τα πρόσωπα-τροφούς
- Και την συμπλήρωση από τα πρόσωπα –τροφούς του ερωτηματολογίου της A.I Johnson «ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ»

Παρακάτω παρατίθενται οι επιβεβαιώσεις των υποθέσεων τόσο σε σχέση με τα ευρήματα που προέκυψαν από την πιλοτική έρευνα όσο και σε σχέση με το θεωρητικό υλικό.

1. Η έκφραση φόβου, θυμού, ντροπής και αγάπης από το νήπιο έχει σχέση με την αυτοεκτίμηση του.

*Όσο πιο έντονη έκφραση φόβου, θυμού και ντροπής τόσο χαμηλότερη αυτοεκτίμηση του νηπίου.

*Όσο πιο έντονη έκφραση κτητικής αγάπης τόσο χαμηλότερη αυτοεκτίμηση του νηπίου.

Ο φόβος, ο θυμός και η ντροπή είναι από τις πιο κοινές συναισθηματικές αντιδράσεις όταν η αυτοεκτίμηση μας κλονίζεται (M.Ball 1992). Ο εκνευρισμός, η πικρία και η ενόχληση είναι κάποιες από τις αποχρώσεις του θυμού απέναντι σε ότι εμποδίζει ή ματαιώνει την προσπάθεια επίτευξης σε

κάτι. Εκδηλώνεται συνήθως με μεταβολές στο πρόσωπο (συσπάσεις, ωχρότητα ή ερυθρότητα), σωματικές μεταβολές (διαστολή κόρης του οφθαλμού, τρεμούλιασμα) και επίσης μεταβολές στο ψυχισμό του ατόμου (Ράνυ Κολούρη, 1992). Μια παραλλαγή του θυμού είναι η ζήλια που εμπεριέχει επίσης λύπη και φόβο (Goleman Daniel, 1998, σελ.396). Το άτομο που κυριεύεται από φόβο είναι γενικά σε μια δυσάρεστη ψυχική κατάσταση και το χαρακτηρίζει μια έντονη ανησυχία και ταραχή. Ο φόβος είναι μια αρνητική θυμική αντίδραση υπό την επιρροή της οποίας το άτομο συμπεριφέρεται με αμφιθυμία (I.N. Παρασκευόπουλος, 1985). Αναφέρουμε την περίπτωση της «Α», (βλέπε αναλυτικά, σελ.90). Η ντροπή θα μπορούσε να θεωρηθεί η συγκίνηση που δημιουργεί την αίσθηση του ελαττωματικού εαυτού (Patty Clenys,1993). Κάτω απ'αυτήν την αίσθηση το νήπιο απομονώνεται και εμποδίζεται να εκτελέσει όλες εκείνες τις δραστηριότητες που του προκαλούν ευχαρίστηση και ενδιαφέρον (Donald L.Nathanson, σελ.209). Οι οδηγοί της ντροπής τείνουν το άτομο να είναι ναρκισσιστής, να υιοθετεί μια άποψη για τον εαυτό του που δεν ταιριάζει με αυτό που οι σημαντικοί άλλοι βλέπουν σ'αυτόν (στο ίδιο, σελ.218). Είναι το ίδιο το άτομο που κρίνει τον εαυτό του ανεπαρκή, αξιόμημπο ή και απωθητικό (Clenys Patty, 1993, σελ.63, 64). Αναφέρουμε την περίπτωση του «Δ» και του «Γ», (βλέπε αναλυτικά σελ.90,91).

Αγάπη είναι η προθυμία να επιτρέψουμε σε εκείνους για τους οποίους νοιαζόμαστε να είναι αυτό που θέλουν, χωρίς να απαιτούμε και να επιμένουμε να μας ικανοποιήσουν (Casey Karen, 1992). «Η αγάπη δεν κατέχει, ούτε γίνεται κτήμα» (Γκιμπράν Χαλίλ,1997). Η αγάπη χωρίς όρους είναι ένδειξη της αυτοεκτίμησης μας (A.I. Johnson, 1998). Τα στοιχεία δεν είναι επαρκή προκειμένου ν'αναφερθεί συγκεκριμένο παράδειγμα από την έρευνα.

2. Οι τρόποι με τους οποίους το νήπιο εκφράζει την αγάπη του έχουν σχέση με την αυτοεκτίμηση του.

Όσο πιο έντονη έκφραση αγάπης με την έννοια του μοιράσματος (του χρόνου και του παιχνιδιού με τους συνομήλικους), της εμπραθητικής στάσης, της φιλικότητας, της αποδοχής και της συμπαράστασης τόσο υψηλότερη αυτοεκτίμηση του νηπίου.

Η αγάπη είναι μια έκφραση και επιβεβαίωση της αυτοεκτίμησης μας (Careen Kasey, 1992). Ο R. Skynner (1977) βλέπει την αυτοεκτίμηση μέσω των αισθημάτων αγάπης και των συμπεριφορών καλοσύνης και αυτοσεβασμού προς τους συνανθρώπους μας. Χαρακτηριστικά της αγάπης όπως η ανεκτικότητα και η μεγαλοψυχία που αναφέρονται στην Α Προς Κορινθίους Επιστολή στην Καινή Διαθήκη, συμπίπτουν με αυτά που η A.I. Johnson (1998) αναφέρει ότι χαρακτηρίζουν τα άτομα με υψηλή αυτοεκτίμηση. Ο Damon (1983, σελ.199) αναφέρει το μοίρασμα και την ευγένεια ως δύο βασικές δυναμικές στις σχέσεις μεταξύ των συνομηλίκων (Marion Dowling, 2002, σελ.51). Ο Howard Gardner αναφέρει ότι η ικανότητα εμπάθειας από μέρους των νηπίων ενδυναμώνει την αίσθηση του εαυτού τους με έναν ευρύ κύκλο ανθρώπων, συμπεριλαμβανόμενων και των συνομηλίκων (στο ίδιο). Αναφέρουμε την περίπτωση του «Β» και της «Ε», (βλέπε αναλυτικά σελ.89).

3. Η συμπεριφορά του νηπίου προς τους συνομηλικούς έχει σχέση με την αυτοεκτίμηση του.

Όσο πιο επιθετική και καταστροφική η συμπεριφορά του νηπίου τόσο χαμηλότερη αυτοεκτίμηση του και αίσθηση ευελιξίας και άνεσης απέναντι στην διαφορετικότητα των συνομηλικών ή των άλλων.

Μέσω τις κοινωνικές αλληλεπιδράσεις με τους συνομηλικούς το νήπιο αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα που έχει για τον εαυτό του (Β.Σ. Μουχίνα, 1990). Οι μη επιτυχημένες σχέσεις των νηπίων με τους συνομηλικούς (μέσω της έκφρασης επιθετικής ή καταστροφικής συμπεριφοράς) είναι ένδειξη της χαμηλής αυτοεκτίμησης τους (στο ίδιο). Σύμφωνα με την A.I.Johnson (1998) τα άτομα με χαμηλή αυτοεκτίμηση αντιμετωπίζουν με ακαμψία την διαφορετικότητα και αισθάνονται άνεση μόνο με άτομα και καταστάσεις που πλησιάζουν την δική τους ομοιότητα. Αναφέρουμε την περίπτωση της «Α», (βλέπε αναλυτικά σελ.90).

5. Η αυτοεκτίμηση του νηπίου έχει σχέση με την αποδοχή της διαφορετικότητας (των συνομηλικών ή άλλων).

Όσο μεγαλύτερη η αυτοεκτίμηση του νηπίου τόσο μεγαλύτερη αποδοχή της διαφορετικότητας των συνομηλικών ή των άλλων.

Η αυτοεκτίμηση του παιδιού ενισχύεται από τα πρώτα χρόνια της ζωής του μέσω των ευκαιριών που του δίνονται για εξερεύνηση του περιβάλλοντος του. Η παρακίνηση και η υποστήριξη που θα λάβει από το σημαντικό του περιβάλλον στην εξερεύνηση αυτή, είναι σημαντικές δυναμικές ώστε να μάθει να αντιμετωπίζει με ευελιξία τις διαφορές και ν'αναπτύξει την αίσθηση της ικανότητας (A.I Johnson, 1998). Η Virginia Satir (1992) τονίζει

την σχέση ανάμεσα στην συναίσθηση μοναδικότητας με την ανάπτυξη ανώτερης αυτοεκτίμησης. Τα νήπια που έχουν την ευκαιρία να τα μεταχειριστούν σαν μοναδικά από τα πρώτα τους βήματα στην ζωή θα διευκολύνουν τους άλλους να ανταποκριθούν σαν ξεχωριστά άτομα. Θα ενθαρρύνονται από την ιδιαιτερότητα τους και κατά συνέπεια θα σέβονται και αυτήν των συνομηλίκων τους (στο ίδιο). Όσο τα νήπια θα ενθαρρύνονται και θα τους δίνονται ευκαιρίες να βιώνουν και να προσπαθούν πράγματα έξω από τους εαυτούς τους, θα αναπτύσσουν την ικανότητα για ευελιξία, αυτορρύθμιση και κατά συνέπεια θα θέτουν τη αξία στην ατομικότητα τους (Sroufe L.Alan, 1995). Αναφέρουμε την περίπτωση του «Β», της «Ε» και του «Γ», (βλέπε αναλυτικά σελ.89, 91).

5. Τα συναισθήματα του νηπίου έχουν σχέση με την ψυχολογική ωριμότητα του προσώπου-τροφού.

Όσο πιο έντονη έκφραση αγάπης του νηπίου τόσο υψηλότερο και το επίπεδο της ψυχολογικής ωριμότητας του προσώπου-τροφού.

Οι γονείς που έχουν επιτύχει υψηλή αυτοεκτίμηση και ένα ικανοποιητικό επίπεδο ψυχολογικής ωριμότητας δημιουργούν μια ατμόσφαιρα στην οποία αναγνωρίζονται οι ατομικές διαφορές, οι κανόνες είναι ελαστικοί, η αγάπη εκφράζεται ανοιχτά , τα λάθη χρησιμοποιούνται για μάθηση και ενισχύεται η υπευθυνότητα (Virginia Satir, 1992). Η M.Ball (1992) αναφέρει ότι οι ενήλικες που έχουν αναπτύξει την δική τους αυτοεκτίμηση και έχουν επιτύχει έναν ικανοποιητικό επίπεδο αυτοδιαφοροποίησης από την οικογένεια καταγωγή τους, έχουν τις σωστές βάσεις ώστε να λειτουργήσουν ως πρότυπα απέναντι στην αυτοεκτίμηση των παιδιών τους . Αναφέρουμε την περίπτωση του «Β», της «Ε» και του «Γ», (βλέπε αναλυτικά σελ.89,91&100,105,110).

6. Η όλη εικόνα του νηπίου (συμπεριφορά και η έκφραση της μέσω των συναισθημάτων) έχει σχέση με τον τρόπο που το πρόσωπο-τροφό βιώνει τον ρόλο του.

Όσο πιο αρνητικά (με την έννοια του άγχους, της δυσκολίας, του θυμού ή της αδιαφορίας) βιώνεται ο ρόλος του προσώπου-τροφού τόσο πιο αρνητική είναι η όλη εικόνα του νηπίου μέσω της συμπεριφοράς και των συναισθημάτων του.

Η M.Ball (1992) αναφέρει ότι η ανικανότητα των γονέων να εκφράσουν και να χειριστούν σωστά τα δικά τους συναισθήματα θα περάσει και στα παιδιά τους . Τα παιδιά γίνονται μια επέκταση των «εγών» των γονέων, των δικών τους ανεκπλήρωτων ονείρων και των δικών τους άλυτων προβλημάτων(στο ίδιο). Στο νέο χώρο της οικογένειας η ψυχολογική ωριμότητα των γονέων θα επιδράσει στις μεταξύ τους σχέσεις και στις αλληλεπιδράσεις τους με τον ερχομό των παιδιών (R.Skynner, 1977). Η αυτοεκτίμηση των νηπίων θα ευνοείται ή θα καταπνίγεται ανάλογα με το κατά πόσο οι γονείς θα ελέγχουν όλες αυτές τις δυνάμεις που φέρουν από την οικογένεια καταγωγής τους και ως ένα βαθμό προσδιορίζουν τον ιδιαίτερο χώρο της νέας οικογένειας (στο ίδιο) . Αναφέρουμε την περίπτωση του της «Α» και του «Δ», (βλέπε αναλυτικά σελ.90,91&116,121).

7. Η συμπεριφορά και τα συναισθήματα του νηπίου μεταβάλλονται μετά την εμπλοκή του σε ομαδική δραστηριότητα.

*Η επιθετική και καταστροφική συμπεριφορά μεταβάλλεται σε επιθυμία για συνεργασία και επικοινωνία.

*Ο φόβος , ο θυμός και η ντροπή υποχωρούν σε σημαντικό βαθμό και το νήπιο εκδηλώνει εκφράσεις αγάπης.

Θεωρήσαμε ενδιαφέρον να χρησιμοποιήσουμε το θεατρικό παιχνίδι προκειμένου να εμπλέξουμε τα παιδιά σε ομαδική δραστηριότητα. Το παιχνίδι είναι μια δραστηριότητα στην οποία ενυπάρχει η δημιουργικότητα. Το παιχνίδι είναι ο φυσικός τρόπος έκφρασης του παιδιού και το μέσο με το οποίο το παιδί μεταδίδει τις σκέψεις και τα συναισθήματα του. Το παιχνίδι είναι τρόπος εξερεύνησης και κατάκτησης του εξωτερικού κόσμου, όπως το παιδί εκφράζει και δουλεύει μέσω φαντασιώσεων, το παιχνίδι γίνεται μέσο εξερεύνησης και ελέγχου του άγχους (Caroline Case, 1987).

Με την εμπλοκή των παιδιών στο ομαδικό παιχνίδι αναπτύχθηκε μια ικανοποιητική επικοινωνία και αισθήματα ενσυναίσθησης, τα οποία και βοήθησαν τις μεταξύ τους αλληλεπιδράσεις. Χρειάστηκε ιδιαίτερη προσπάθεια και επιμονή από μέρους μας, ώστε να εμπνεύσουμε τα παιδιά στο κλίμα της ομαδικότητας, δίνοντας τους την ευκαιρία να δουλέψουν σ' ένα πολύ διαφορετικό επίπεδο από το ατομικό. Ενθαρρύνουμε κάθε μορφή έκφρασης των παιδιών και τους επιτρέψαμε να βιώσουν τα συναισθήματα απόλαυσης και χαράς με του πιο δυνατού τρόπου. Ήταν σημαντικό να παρατηρήσουμε βασικές εναλλαγές στην συμπεριφορά τους και τα συναισθήματα τους, τόσο προς τον εαυτό τους όσο και προς τους συνομηλίκους τους. Αναφέρουμε την β.φάση παρατήρησης των νηπίων, (βλέπε αναλυτικά σελ.92-96).

8. Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης του νηπίου σχετίζεται με την αποδοχή ή όχι της διαφορετικότητας σε σχέση με συνομηλίκους ή άλλους.

Όσο περισσότερο ενισχύεται η αυτοεκτίμηση των νηπίων τόσο πιο ευέλικτη είναι η στάση τους στην αποδοχή της διαφορετικότητας σε σχέση με τους συνομηλίκους ή άλλους.

Η M.Ball (1992) αναφέρει συμπεριφορές γονέων που διδάσκουν την αυτοεκτίμηση (έκφραση ενδιαφέροντος, αποδοχής, κατανόησης -

ενθάρρυνση των ατομικών διαφορών-ενθάρρυνση της αυτοδυναμίας και της εξερεύνησης κ.α). Η Marion Dowling (2002) αναφέρει ότι η αυτοεκτίμηση του νηπίου είναι ολοκληρωτικά εξαρτώμενη από τους ανθρώπους που νοιάζονται γι'αυτό και τις καταστάσεις που αυτοί παρέχουν. Οι ενήλικες που ενθαρρύνουν τα παιδιά να μιλούν για τα συναισθήματα τους, τα προβλήματα και τις επιθυμίες τους βοηθούν τα παιδιά να βελτιώσουν τις ικανότητες για ευελιξία, ενσυναίσθηση και να ενδυναμώσουν την αίσθηση του εαυτού τους (in Journal-Young Children, 1986).

Η ενίσχυση της αυτοεκτίμησης των νηπίων κατά τον χρόνο της εμπλοκής τους στην ομαδική δραστηριότητα ήταν το βασικό μας έργο.

Αναφέρουμε την β. φάση παρατήρησης των νηπίων, (βλέπε αναλυτικά σελ.92-96).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Μέσα από την μελέτη αυτή γίνεται φανερό ότι τα πρώτα χρόνια ζωής του ατόμου και οι αλληλεπιδράσεις του εντός του σημαντικού του περιβάλλοντος (οικογένεια –νηπιαγωγείο) παίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη θετικής αυτοεκτίμησης. (Περιοδικό Πρόσωπο, 26^ο τεύχος). Οι σχέσεις που αναπτύσσει το παιδί με την μητέρα του, τ'άλλα μέλη της οικογένειας του, με την νηπιαγωγό και τους συνομηλίκους, επιδρούν στα συναισθήματα και τις ιδέες που διαμορφώνει το άτομο για τον εαυτό του (στο ίδιο).

Μία βασική διαπίστωση είναι ότι η εδραίωση θετικής αυτοεκτίμησης ενθαρρύνει την αποδοχή των διαφορών από τους άλλους προφυλάσσοντας από την ακαμψία και αναπτύσσοντας την αίσθηση της ευελιξίας απέναντι σε νέους ανθρώπους και νέες καταστάσεις (A.I Johnson,1998).

Γίνεται φανερό ότι η οικογένεια που προσφέρει ένα περιβάλλον υγιούς ζεστασιάς, μιας ζεστασιάς που περικλείει σεβασμό για αυτονομία και απόσταση, δημιουργεί ένα κλίμα για το παιδί στο οποίο μπορεί να αναπτύξει το δυνατό αίσθημα ταυτότητας που είναι βασικό για να μπορεί να αναπτύξει την δική του ικανότητα για πλησίασμα. Μια τέτοια

θερμότητα ικανοποιεί τόσο τους γονείς όσο και τα παιδιά, γιατί δίνει στους γονείς την δυνατότητα να μετέχουν στον πλούτο της εσωτερικής ζωής των παιδιών (Φ.Φάρος, Σ.Κοφίνας, 1986). Αναφέρουμε την περίπτωση του «Β», της «Ε» και του «Γ», (βλέπε αναλυτικά σελ.89,91&100,105,110).

Επιπλέον συμπεραίνουμε ότι η αυτοεκτίμηση ενισχύεται θετικά όταν ακολουθούνται από την οικογένεια δημοκρατικοί τρόποι ανατροφής. Η ενθάρρυνση του παιδιού ν'ανακαλύψει το περιβάλλον του και τον εαυτό του «το ποιος είναι», η ειλικρίνεια του γονέα που εμπνέει εμπιστοσύνη στο παιδί, η καθοδήγηση και υποστήριξη του παιδιού στα πρώτα του βήματα και προσπάθειες, η αντιμετώπιση του παιδιού με αξιοπρέπεια, αγάπη και αλήθεια, η έμπνευση εμπάθειας και η ενίσχυση της μοναδικότητας του παιδιού από τα πρώτα του βήματα στη ζωή είναι συμπεριφορές που ενισχύουν ή όχι στο παιδί την αυτοεκτίμηση του (V.Satir 1989, P.Νραϊκωρς, 1989).

Η αντιμετώπιση του παιδιού από τους γονείς επηρεάζει την δυνατότητα της αυτονομίας, αυτοκυβέρνησης και αυτοπλήρωσης. Η υγιής σχέση γονέα –παιδιού σε κάθε στάδιο του οικογενειακού κύκλου, μέσα από ένα κλίμα ασφάλειας, αποδοχής και αγάπης, ελευθερώνει το παιδί και το καθιστά αυτόνομο. Όταν αυτό συμβαίνει, το παιδί μαθαίνει ότι, αν και τα πράγματα στον έξω κόσμο αλλάζουν, «αν μάθουμε να χρησιμοποιούμε σωστά τις εσωτερικές μας δυνάμεις φέρνουμε την ασφάλεια μας μαζί μας». Οι γονείς και τα παιδιά μαζί μπορούν να δημιουργήσουν την ποιότητα της σχέσεως που απαιτείται για μια τέτοια ανάπτυξη (Φ.Φάρος, Σ.Κοφίνας, 1986, σελ.139).

Επίσης μέσα από την μελέτη αυτή γίνεται κατανοητό πως ο η θετική αυτοεκτίμηση των γονέων και το επίπεδο της ψυχολογικής τους ωριμότητας επηρεάζει και διαμορφώνει την αυτοεκτίμηση των παιδιών τους. Αναφέρουμε την περίπτωση του «Β», της «Ε» και του «Γ», (βλέπε αναλυτικά σελ.89,91&100,105,110).

Οι γονείς μάθανε να είναι αυτό που είναι από τον καιρό που ήταν παιδιά. Η αυτοεκτίμηση θα είναι σε ανώτερα επίπεδα γι'αυτούς που είχαν την τύχη να μεγαλώσουν σε υγιείς οικογένειες. Αναφέρουμε την περίπτωση του «Β», της «Ε» και του «Γ», (βλέπε αναλυτικά σελ89,90&100,105,110).

Αντίθετα η αυτοεκτίμηση θα είναι σε χαμηλότερα επίπεδα γι'αυτούς τους γονείς που είχαν την τύχη να μεγαλώσουν σε διαταραγμένες οικογένειες. Έτσι διαμέσου των χρόνων οι γονείς επαναλαμβάνουν τις αρνητικές εμπειρίες γεγονότων που μάθανε όταν ήταν πολύ μικροί. Αναφέρουμε την περίπτωση της «Α», (βλέπε αναλυτικά σελ.90,&116).

Διαπιστώνουμε δηλαδή ότι οι γονείς είναι ισχυρά πρότυπα στην αυτοεκτίμηση των παιδιών τους και η δική τους αυτοεκτίμηση αντανακλάται μέσω των συναισθημάτων και της συμπεριφοράς στα παιδιά τους (M.Ball, 1992) (βλέπε Β ΜΕΡΟΣ-Συνεντεύξεις με τα πρόσωπα-τροφούς, σελ.97). Ωστόσο στην μελέτη αυτή τονίζεται ότι η αυτοεκτίμηση είναι μια δυναμική που μπορεί ν'αλλάξει και ν'αποκτηθεί σε κάθε στιγμή της ζωής. Το συναίσθημα να μην δίνεις μεγάλη αξία στον εαυτό σου «μαθαίνεται» άρα και ξεμαθαίνεται και κάτι καινούργιο μπορεί να το αντικαταστήσει. Σε οποιαδήποτε στιγμή της ζωής του ο

άνθρωπος μπορεί ν' αρχίσει να βελτιώνει την αυτοεκτίμηση του (V.Satir, 1989).

Η ψυχολογική ωριμότητα είναι κατάκτηση. Είναι κάτι που δεν γίνεται στο άτομο έτοιμο αλλά που πρέπει να το προσπαθήσει. Είναι ένα από τα θέματα της ζωής μας που δημιουργεί ψυχικές δυσκολίες, μέσα στις οποίες ζούμε όλοι μας λίγο πολύ. Είναι ανάγκη λοιπόν να κάνουμε έναν έλεγχο, να δούμε τι μας συμβαίνει και να κάνουμε κάποια ουσιαστικά βήματα. Βλέπουμε δηλαδή ότι η ολοκλήρωση της προσωπικότητας και κατά επέκταση η κατάκτηση της ψυχολογικής ωριμότητας, είναι κατάκτηση συνειδητή (Μ.Χουρδάκη δ.φ, 1982, σελ.227). Όπως είναι δυνατόν να βαθιάει διαρκώς η συζυγική σχέση, έτσι και στη σχέση γονέας – παιδί υπάρχουν πάντοτε δυνατότητες περαιτέρω αναπτύξεως .

Το σχολικό περιβάλλον έχει επίσης καθοριστική σημασία στην ενίσχυση ανάπτυξης της αυτοεκτίμησης. Το νηπιαγωγείο συντελεί στην ανάπτυξη της ατομικής συμπεριφοράς διαμέσου πολλών και παρατεταμένων εμπειριών. Ο Νηπιαγωγός αποτελεί για τους μικρούς το σημείο αναφοράς μέσα στον καινούργιο κόσμο, στον οποίο εισέρχεται και είναι η πηγή της ασφάλειας και της ενθάρρυνσης προς στο καινούργιο περιβάλλον (Περιοδικό Εκλογή, τεύχος 49).

Η σημασία των κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των συνομηλίκων στην προσχολική ηλικία είναι επίσης πολύ σημαντικός παράγοντας για την εδραίωση της αυτοεκτίμησης. Η σημασία τους έχει αποδειχτεί σε σχέση με την αυτοεκτίμηση του παιδιού, την ακαδημαϊκή του επίδοση και την μετέπειτα προσαρμοστικότητα του

στη ζωή (Hartup 1994, Peplau & Perlman 1983, Gottman & Putallaz 1983). Οι συνεχές επαφές των παιδιών με τους συνομήλικους τους σ'ένα σταθερό και οικείο περιβάλλον δημιουργούν πιθανότητες για την ανάπτυξη στενών διαπροσωπικών σχέσεων και την έκφραση εμπάθειας (με την έννοια της συναισθηματικής ανακούφισης του άλλου καθώς και συνεργασίας μέσω του μοιράσματος).

Το νηπιαγωγείο λοιπόν, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα σημαντικό περιβάλλον ανάπτυξης των κοινωνικών σχέσεων, το οποίο προσφέρει γνώσεις για τις κοινωνικές συνθήκες και για τους κοινωνικούς ρόλους των αναπτυσσόμενων ατόμων (Σ.Αυγητίδου, 1997).

Συμπεραίνουμε τέλος ότι ο ρόλος του Κοινωνικού Λειτουργού στο τρίπτυχο οικογένεια –παιδί –νηπιαγωγείο είναι καθοριστικός. Ο Κ.Λ έρχεται με το ρόλο του να καλύψει εκείνο το «κενό» μεταξύ νηπιαγωγείου και οικογένειας, και το οποίο πολλές φορές έχει καταστρεπτικές και μη αναστρέψιμες επιπτώσεις στην ψυχοκοινωνική ανάπτυξη των παιδιών.

Τα ευρήματα που προέκυψαν από την πιλοτική έρευνα ήταν σημαντικές αναφορές, οι οποίες όμως θα μπορούσαν να έχουν μια πλήρη και πιο ικανοποιητική εικόνα κάτω από τον σχεδιασμό μιας διαφορετικής μεθοδολογικής προσέγγισης κάποιων πτυχών της πιλοτικής έρευνας.

Ωστόσο η έρευνα αυτή επιβεβαίωσε και στήριξε αρκετά σημεία της βιβλιογραφικής ανασκόπησης και ταυτόχρονα έγινε μέσο κατάκτησης βαθύτερης γνώσης και εμπειρίας.

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ-ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ

Μέσα από τις διαπιστώσεις που αναφέρθηκαν παραπάνω, γίνεται προσπάθεια παράθεσης ορισμένων προτάσεων που θα βοηθήσουν το περιβάλλον της οικογένειας και του νηπιαγωγείου να ανταποκριθούν στις ανάγκες των παιδιών προσχολικής ηλικίας. Η αυτοεκτίμηση σ' αυτήν την εύθραυστη ηλικία χτίζεται καθημερινά και ο ρόλος των γονέων και των εκπαιδευτικών είναι καθοριστικός (Κιτσάρας 1991).

- ✓ Οι μεταβολές που σημειώθηκαν τον τελευταίο αιώνα στην κοινωνία μας, κάνουν αναγκαία την παρουσία των Κοινωνικών Λειτουργών στον χώρο των νηπιαγωγείων. Η θεσμοθετημένη αναγνώριση του ρόλου του Κοινωνικού Λειτουργού στο χώρο αυτό είναι προϋπόθεση για την επιτυχία του έργου του.
- ✓ Προτείνεται η επίσημη καθιέρωση οργανικών Κοινωνικών Λειτουργών ως μέλη της διεπαγγελματικής συνεργασίας στο νηπιαγωγείο. Η συνεργασία αυτή αναφέρεται και στην επαγγελματική επικοινωνία και συνεργασία μεταξύ των νηπιαγωγών για την συζήτηση θεμάτων που αφορούν την ολική ανάπτυξη των νηπίων. Για να είναι εφικτή και αποτελεσματική η συνεργασία αυτή πρέπει να έχει θεσμική στήριξη.
- ✓ Εμπλοκή και ευαισθητοποίηση των γονέων σε θέματα και συμπεριφορές αγωγής των παιδιών, μέσα από την σύσταση ομάδων-γονέων, που θα λειτουργούν σε διάφορα επίπεδα (προληπτικό, διαγνωστικό, θεραπευτικό) ανάλογα με τις ανάγκες και τα ενδιαφέροντα των γονέων.

- ✓ Εμπλοκή των γονέων σε υποστηρικτικά προγράμματα τα οποία θα έχουν ως κύριο στόχο την υποστήριξη του γονεϊκού ρόλου και λιγότερο την εκπαίδευση σε συγκεκριμένες δεξιότητες.
- ✓ Ευαισθητοποίηση και ενημέρωση κοινωνικών φορέων και οργανώσεων παιδικής προστασίας- όπως το Υπουργείο Υγείας Πρόνοιας και Κοινωνικών Ασφαλίσεων, Συμβουλευτικούς Σταθμούς, Ιατροπαιδαγωγικά Κέντρα -για την ανάληψη ανάλογης δράσης στον τομέα των Κέντρων λήψεων αποφάσεων και του ευρύτερου κοινού γύρω από την λειτουργία προγραμμάτων Σχολικής Κοινωνικής Εργασίας στα Νηπιαγωγεία και τις ανάγκες που αυτά εξυπηρετούν.
- ✓ Ευαισθητοποίηση των εκπροσώπων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης για την δημιουργία δομών (όπως Κέντρα Δημιουργικής Απασχόλησης, παιδότοπους, παιδικές χαρές) που θα δίνουν την δυνατότητα στους γονείς να αξιοποιούν μέρος του ελεύθερου χρόνου τους μαζί με τα παιδιά τους σ'ένα ευχάριστο, διασκεδαστικό και ειδικά διαμορφωμένο περιβάλλον για την ομαλή ανάπτυξη της προσωπικότητας των παιδιών .
- ✓ Ευαισθητοποίηση των Ιδρυμάτων Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης για κατάρτιση των σπουδαστών και μετεκπαίδευση των επαγγελματιών σε δομές Προσχολικής Αγωγής σε άλλες χώρες του εξωτερικού .
- ✓ Επιμορφωτικά και βιωματικά σεμινάρια για τους επαγγελματίες που ασχολούνται με τα παιδιά Προσχολικής ηλικίας με στόχο την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση τους για τις ανάγκες των παιδιών σε αυτή την εύθραυστη ηλικία.

- ✓ Ανανέωση και εμπλουτισμός του θεσμικού πλαισίου επαγγελματικής δράσης των Κοινωνικού Λειτουργού στο νηπιαγωγείο. Πειραματική εφαρμογή σε σχολεία.
- ✓ Ένταξη στα εκπαιδευτικά προγράμματα της Κοινωνικής Εργασίας μαθημάτων και βιωματικών εργαστηρίων αναφορικά με θέματα οικογενειακής συμβουλευτικής και θεραπείας
- ✓ Θεσμοθέτηση προπτυχιακής ή μεταπτυχιακής κατεύθυνσης στην Σχολική Κοινωνική Εργασία στα Εκπαιδευτικά Προγράμματα σπουδών των Κοινωνικών Λειτουργών.
- ✓ Μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση και κινητοποίηση των ίδιων των Κοινωνικών Λειτουργών και των σπουδαστών, ώστε να στελεχωθούν τα νηπιαγωγεία με Κοινωνικούς Λειτουργούς. Ανάδειξη της κοινωνικής αναγκαιότητας μέσω διοργάνωσης επιστημονικών συνεδρίων και ημερίδων.

Τέλος η επίτευξη υψηλής αυτοεκτίμησης και αυτογνωσίας από μέρους όλων των επαγγελματιών (Κοινωνικών Λειτουργών, Νηπιαγωγών) είναι βασική προϋπόθεση για την προσωπική και κατά συνέπεια επαγγελματική τους εξέλιξη και ανάπτυξη.

Ένα τέτοιο επίτευγμα θα τους βοηθήσει και στην μεταξύ τους συνεργασία και προώθηση του κοινού στόχου που είναι η εξέλιξη των νηπίων σε υγιείς προσωπικότητες με αίσθημα αυτοεκτίμησης και αυτοσεβασμού.

Επίσης η συνειδητή επιλογή των επαγγελματιών να ενασχοληθούν με παιδιά και τα αισθήματα βαθιάς αγάπης προς αυτά είναι επίσης σημαντική αναφορά.

Οι γονείς και οι εκπαιδευτές είναι οι καθρέφτες που αντανακλούν την προσωπική αξία του κάθε παιδιού (Briggs,1970) (in Journal, Young Children, July, 1986, σελ.55). Η ενθάρρυνση, η φροντίδα, η προσοχή και ένα βλέμμα ζεστού ενδιαφέροντος προς το παιδί είναι «κοινές εκφράσεις» όλων μας. Πόσοι όμως από εμάς τις γνωρίζουν, πόσοι κανανοούν το βαθύ τους νόημα και πόσοι τις κάνουν πράξη στην καθημερινή ζωή των παιδιών.

Είναι υποχρέωση όλων μας τόσο ως γονείς όσο και ως επαγγελματίες να ακούσουμε τις «φωνές» και τα καλέσματα των παιδιών και να μοιραστούμε τα συναισθήματα τους, τα θετικά και τα αρνητικά.

Ιδιαίτερα οι επαγγελματίες όλων των Κοινωνικών επιστημών φέρουν μια βαριά ευθύνη να μεταφέρουν και να ευαισθητοποιήσουν όλους εκείνους που ασχολούνται με την φροντίδα των παιδιών, για την καθοριστική και δυναμική τους επίδραση στο χτίσιμο της αυτοεκτίμηση των παιδιών τους με έμφαση στην νηπιακή ηλικία.

Θεωρούμε ότι τα ευρήματα που προέκυψαν από την πιλοτική έρευνα θα ήταν πιο ικανοποιητικά εφόσον ακολουθούνταν κάποιες διαφορετικές προσεγγίσεις στην μεθοδολογία της έρευνας. Αναφέρουμε τις εξής: Θα ήταν ενδιαφέρον να γίνει μια αναλυτική καταγραφή ενός συγκεκριμένου συναισθήματος (π.χ της αγάπης) και για μικρότερο δείγμα νηπίων (π.χ.2 παιδιά). Επιπλέον θα ήταν σημαντικό η δομημένη

συνέντευξη να έχει λιγότερες ερωτήσεις και πιο αντιπροσωπευτικές της αυτοεκτίμησης. Επίσης οι ερωτήσεις διευθέτησης επιλογών σε τακτική σειρά και ιεράρχηση θα ήταν καλύτερο να έχουν λιγότερες επιλογές. Τέλος θα διευκόλυνε ιδιαίτερα, η επίτευξη αυτής της προσπάθειας από δύο ερευνητές περιορίζοντας έτσι, στον δυνατό βαθμό, την υποκειμενική φύση της παρατήρησης.

Ευχόμαστε λοιπόν η δική μας εμπείρια να αποτελέσει ερέθισμα για μια διαφορετική προσέγγιση ενός τόσο σημαντικού θέματος.

Ελπίζουμε η ερευνητική αυτή μελέτη να αποτελέσει μια σημαντική πηγή πληροφόρησης για επαγγελματίες και σπουδαστές τόσο της Κοινωνικής Εργασίας όσο και των άλλων Κοινωνικών Επιστημών. Θεωρούμε ότι η μελέτη αυτή ήταν μια πρώτη προσπάθεια προσέγγισης από μέρος μας της δυναμικής της αυτοεκτίμησης των παιδιών προσχολικής ηλικίας, εντός του σημαντικού τους περιβάλλοντος (οικογένεια-νηπιαγωγείο).

Στο σημείο αυτό αφήνουμε τον αναγνώστη να θέσει τους δικούς του προβληματισμούς και ιδέες που εκφράζουν τα δικά του συναισθήματα και γεννούν το κίνητρο για μια διαφορετική κατανόηση του δικού του εαυτού.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΟΜΗΜΕΝΗ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

1. Πόσο χρονικό διάστημα είστε παντρεμένη-ος/διαζευγμένη-ος;
2. Ζείτε με τον/την σύντροφο και τα παιδιά (ή μόνο τα παιδιά) στο δικό σας σπιτικό (όπου εκεί μαγειρεύετε και τρώτε);
3. Ζείτε με τον/την σύντροφο και τα παιδιά (ή μόνο τα παιδιά) στο δικό σας σπιτικό αλλά τρώτε τακτικά με τους γονείς σας;
4. Μένετε με τους γονείς σας
 - στο ίδιο κτίριο
 - στην ίδια γειτονιά
 - στην ίδια πόλη
 - σε άλλη πόλη (και πόσο μακριά)
5. Ζήσατε πριν τον γάμο σε δικό σας σπιτικό μακριά από την οικογένεια σας ; Αν ναι πότε και που; (αν όχι συνεχίζουμε στην 7^η ερώτηση)
6. Τηλεφωνούσατε στους δικούς σας συχνά; Αν ναι, γιατί εκείνοι το ήθελαν ή γιατί εσείς νιώθατε την ανάγκη;
7. Ήταν μια συνειδητή επιλογή να γίνετε γονέας ή έτυχε;
8. Κάνατε παιδί επειδή υπήρχε πίεση από την οικογένεια καταγωγής, γιατί θέλατε εσείς και ο/η σύντροφος σας ή ήταν συνδυασμός όλων των παραπάνω ;
9. Αφού γεννήθηκε το παιδί, ποιος ανέλαβε την κύρια φροντίδα του; (μητέρα, πατέρας, γιαγιά, παππούς, θεία, θείος, μπέϊμπι σίτερ, παιδικός σταθμός)
10. Πώς εκδηλώνει την αγάπη του το παιδί σας ; -Αναφέρατε παράδειγμα
11. Τι θυμάστε συγκεκριμένα από την εποχή που το παιδί προσπάθησε να αποκτήσει τον έλεγχο των σφιγκτήρων;
12. Θυμάστε τις πρώτες λέξεις που μίλησε το παιδί σας; Αν ναι ποιες ήταν αυτές;

13. Που κοιμάται το νήπιο και με ποιόν;

14. Σας κουράζουν οι ερωτήσεις του παιδιού σας;

15. Έχει δυσκολίες στο φαγητό; Αν ναι πώς τις χειρίζεστε ;

16. Υποθέστε ότι περπατάτε σ'ένα πεζοδρόμιο μαζί με το παιδί και πλησιάζετε μια διάβαση, τι συμβαίνει από τα παρακάτω:

- του κρατάτε το χέρι όταν φτάσετε στην διάβαση
- πάντοτε του κρατάτε το χέρι
- συμβαίνει είτε το ένα είτε το άλλο ή τρέχετε γιατί το παιδί πετιέται στο δρόμο
- κάτι άλλο

17. Ποιο συναίσθημα κυριαρχεί αυτή την χρονική στιγμή στη συμπεριφορά του νηπίου;

- Φόβος
- θυμός
- ντροπή
- αγάπη
- κάτι άλλο

18. Αν θέλαμε να δώσουμε ένα επίθετο για να χαρακτηρίσουμε το παιδί σας ποιο θα ήταν αυτό: (ιεραρχήστε τα παρακάτω χρησιμοποιώντας τους αριθμούς 1-4 με το 1 να αντιπροσωπεύει το πιο συχνό και το 4 το λιγότερο συχνό)

- Φοβισμένο-ανήσυχο
- Ντροπαλό-αμήχανο
- Ανυπάκουο-επιθετικό
- Φιλικό-ευγενικό

Απαντήστε στην παρακάτω ερώτηση με ιεράρχηση, χρησιμοποιώντας τους αριθμούς 1 έως 14, με το 1 να αντιπροσωπεύει το πιο σημαντικό και το 14 το λιγότερο σημαντικό για εσάς.

19. Αν κάποιος σας ρωτούσε το να μεγαλώνεις ένα παιδί είναι

- Καθήκον
- Ανάγκη
- ολοκλήρωση του ζευγαριού
- συμπλήρωση του προορισμού της οικογένειας
- είναι δύσκολο
- είναι υπέροχο, χαρά, ευτυχία
- σε κρατά σε συνεχή μάθηση
- σε κάνει να φοβάσαι /να πονάς
- είναι «μεγάλο μάθημα»-δυνατή εμπειρία ζωής
- μέσα από το παιδί καταλαβαίνω δικές μου αδυναμίες
- προσπαθώ να γίνω καλύτερος γονιός από τον δικό μου γονιό
- προσπαθώ να κάνω το ίδιο με τους δικούς μου γονείς
- προσπαθώ βλέποντας την συμπεριφορά του παιδιού να προβληματιστώ και να βλέπω το αρκετά καλό μέγλωμα του παιδιού ως πρόκληση ή στόχος να εξελίξομαι και εγώ παράλληλα ψυχολογικά
- είναι ευκαιρία για μένα να γνωρίσω τον εαυτό μου καλύτερα

20. Τι θα συμβουλευάτε σένα νέο ζευγάρι (μπορείτε ν'απαντήσετε σε περισσότερες από μια επιλογές)

- Την σημερινή εποχή καλύτερα να μην κάνεις παιδιά
- Όχι παραπάνω από δύο
- όσα μπορείς
- δεν θα το συνιστούσα να έχεις παιδιά
- να αφήσουν τα πράγματα όπως έρθουν
- να είναι σύμφωνοι και οι δύο γονείς σε κάθε επιλογή
- αν υπάρχει «αγάπη» μην φοβούνται τίποτα
- να κάνουν αυτό που νιώθουν
- να κάνουν αυτόν που οι ίδιοι θέλουν γιατί οι συμβουλές των άλλων είναι πολλές φορές λάθος
- το να είσαι γονιός είναι ένα διαφορετικό βίωμα για τον καθένα και δεν υπάρχουν συγκεκριμένες συμβουλές
- να αφήσουν να βιώσουν την μοναδική εμπειρία «του να είσαι γονέας»

Θα θέλατε να βοηθήσετε σ'αυτήν την σημαντική και συγχρόνως ενδιαφέρουσα έρευνα ;

Αυτή η διαδικασία θα σας απασχολήσει περίπου 30 λεπτά.

ΣΤΑΔΙΑ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ

Αμαλία Ιωαννίδου Johnson, Ph.D.

Οδηγίες για το ερωτηματολόγιο

ΑΜΑΛΙΑ ΙΟΑΝΝΙΔΟΥ –JOHNSON

Σ' αυτό το ερωτηματολόγιο σας παρακαλώ μην γράψετε τίποτε άλλο εκτός απ' ότι σας ζητώ.

Θα δείτε πολλές από τις ερωτήσεις ,αναφέρονται σε γονείς ,μητέρα και πατέρα .Σ' αυτόν τον ορισμό συμπεριλαμβάνονται και οι θετοί γονείς (stepparents ,adoptive parents),γιαγιά και παππούς ,ή όποια άλλα σημαντικά πρόσωπα έπαιξαν ρόλο «γονέων » στην ζωή σας .Απλώς να το αναφέρετε αυτό στην αρχή του κάθε τμήματος που αφορά αυτές τις σχέσεις . Προσέξτε να σκεφτείτε την απάντηση σας ξεχωριστά για τον κάθε ένα απ' αυτούς .Αυτό γιατί η απάντηση που θα δώσετε θα μπορούσε να είναι η ίδια ,ή διαφορετική για τον κάθε ένα από τους δύο «γονείς ».

Σας παρακαλώ να βάλετε έναν κύκλο γύρω από την απάντηση που είναι πιο κοντά στην δική σας εμπειρία .

Μην πάρετε πολύ ώρα για να απαντήσετε .Το πιο καλό θα είναι αν γράψετε την πρώτη απάντηση που έρχεται στο νου σας . Θέλω να ξέρετε ότι αυτό το ερωτηματολόγιο είναι τελείως ανώνυμο .Σας παρακαλώ μην γράψετε το όνομα σας πουθενά σ' αυτό το ερωτηματολόγιο.

Σας ευχαριστώ πολύ!

Δεν επιτρέπεται η αντιγραφή ερωτήσεων ή ολόκληρου του ερωτηματολογίου χωρίς την έγκριση της της ΑΜΑΛΙΑΣ Ι. JOHNSON, 21/4/02.

Τμήμα 1.

Παρακάτω θα δείτε μια σειρά εκδηλώσεων. Δεν υπάρχουν «σωστές» ή «λανθασμένες» απαντήσεις. Διαβάστε με προσοχή την κάθε δήλωση και αποφασίστε κατά πόσον αντιπροσωπεύει την προσωπική σας εμπειρία. Μετά βάλτε έναν κύκλο γύρω από την δήλωση που περιγράφει ως επί το πλείστον την δική σας εμπειρία ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ (ΣΑ), ΣΥΜΦΩΝΩ (Σ), ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ (ΔΣ), ΑΠΟΛΥΤΑ ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ (ΑΔΣ).

Οι απαντήσεις θα πρέπει να αντιπροσωπεύουν τα σημερινά σας συναισθήματα και νοητικά συμπεράσματα: δηλαδή, η σημερινή σας ηλικία δεν παίζει κανέναν ρόλο. Σας παρακαλώ να σκεφτείτε τις απαντήσεις σας ξεχωριστά για τον καθένα «γονέα». Αν οι γονείς σας δεν ζούνε απαντήστε σύμφωνα με την μνήμη του παρελθόντος.

(ΣΑ)ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ,(Σ)ΣΥΜΦΩΝΩ,(ΔΣ)ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ,(ΑΔΣ)ΑΠΟΛΥΤΑ ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΑ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕ ΤΗΝ ΜΗΤΕΡΑ(ερ.1-60)

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΑ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕ ΤΟΝ ΠΑΤΕΡΑ(ερ.1-60)

	ΜΗΤΕΡΑ				ΠΑΤΕΡΑΣ			
	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
1. Αν διαφωνώ με τους γονείς μου 2. προτιμώ να σιωπώ παρά να τους «ταρακουνώ».								
3. Οι γονείς μου κι εγώ σκεφτόμαστε 4. ίδια.	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
5. Οι γονείς μου φαίνεται να με 6. καταλαβαίνουν καλύτερα απ'όσο εγώ τον εαυτόν μου.	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
7. Οι γονείς μου είναι επιφυλακτικοί 8. με κάθε τι καινούργιο και διαφορετικό.	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
9. Αναστατώνομαι όταν οι γονείς μου δεν 10. μπορούν να καταλάβουν ότι κάτι με προβληματίζει.	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
11. Είναι /ήταν πολύ δύσκολο για μένα να 12. διαλέξω σύζυγο /σύντροφο χωρίς την έγκριση των γονιών μου.	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
13. Είναι σημαντικό για μένα να έχω συχνά 14. επαφή με τους γονείς μου.	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

37. Στην παιδική μου ηλικία ένιωσα τους
38. γονείς μου ψυχρούς απέναντί μου. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
39. Οι γονείς μου, μου δίνουν αντιφατικά
40. μηνύματα: π.χ. με υποστηρίζουν όταν
βρίσκομαι σε δίλημμα, αλλά κριτικάρουν
την τελική μου απόφαση. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
41. Οι γονείς μου ποτέ δεν μπορούν να με
42. διορθώσουν χωρίς να με κάνουν να
νιώσω ότι κάτι δεν πάει καλά με μένα. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
43. Αν οι γονείς μου νιώσουν εναντίον
44. κάποιου, τίποτε δεν τους κάνει να
αλλάξουν γνώμη. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
45. Όταν ήμουνα παιδάκι, οι γονείς μου
46. ανησυχούσαν πάντοτε για όλες τις
καινούργιες μου εμπειρίες. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
47. Όταν είμαι μακριά απ' τους γονείς
48. μου, τους σκέφτομαι με στοργή. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
49. Όταν βρίσκομαι μακριά απ' τους γονείς
50. μου τους έχω στο νου μου συνεχώς (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
51. Κατά την διάρκεια της παιδικής μου
52. ηλικίας, οι γονείς μου συνήθιζαν να
με ενθαρρύνουν να φέρνω τους φίλους
μου στο σπίτι μας. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
53. Όταν βρίσκομαι σε κάποια δυσκολία
54. προσπαθώ να σκεφτώ πως θα αντιμετω-
πιζαν οι γονείς μου την ίδια κατάσταση. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
55. Προσπαθώ, όσο μπορώ να μην ακολουθώ
56. ποτέ το παράδειγμα των γονιών μου. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
57. Μου φαίνεται ότι χωρίς εμένα γύρω
58. τους, οι γονείς μου δεν μπορούν να (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

νιώσουν ευτυχισμένοι.

59. Κάθε φορά που διαφωνώ με τους γονείς (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ) (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
60. μου, θυμώνουν και με κριτικάρουν.

Το επόμενο τμήμα αναφέρεται σε φιλίες. Βάλτε πάλι έναν κύκλο γύρω από την δήλωση που αντιπροσωπεύει ως επί το πλείστον την προσωπική σας γνώμη.

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΑ ΦΙΛΙΑΣ (Ερωτήσεις 61 – 73)

61. Έχετε κάποιον φίλο ή φίλη που θα θεωρούσατε ΝΑΙ ΟΧΙ
καρδιακό (η); Αν η απάντησή σας είναι θετική
παρακαλώ συνεχίστε με τις επόμενες ερωτήσεις
αν είναι αρνητική πάτε στην ερώτηση 63

(ΣΑ) ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ (Σ) ΣΥΜΦΩΝΩ (ΔΣ) ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ (ΑΔΣ) ΑΠΟΛΥΤΑ ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ

61. Αυτός / αυτή με ξέρει καλύτερα απ' όσο (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
Ξέρω εγώ τον εαυτόν μου
63. Άλλοτε νιώθουμε πολύ κοντά, κι άλλοτε όχι τόσο. (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
64. Έχω πολλούς φίλους όμως κανένας τους δεν (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
μου είναι καρδιακός
65. Έχω πολλούς φίλους, απ' τους οποίους μερικοί (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
μερικοί είναι καρδιακοί
66. όταν με κριτικάρει φίλος, το νιώθω σαν (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
κάτι πολύ φοβερό
67. Κάνω εύκολα φίλος (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
68. Ότι και αν συμβεί παραμένω πιστός φίλος (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
69. Οι φιλικές σχέσεις μου δεν κρατούν πολύ

(ΣΑ) ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ (Σ) ΣΥΜΦΩΝΩ (ΔΣ) ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ (ΑΔΣ) ΑΠΟΛΥΤΑ ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ

70. Τον πιο κοντινό μου φίλο τον νιώθω (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)
σαν να 'ναι επέκταση του εαυτού μου

71. Είμαι πάντα πιστός στους φίλους μου	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
72. Φαίνεται ότι πάντα είμαι το κέντρο της προσοχής με τους φίλους.	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
73. Όλοι οι φίλοι μου πιστεύουν ότι τα καταφέρνω λίγο πολύ με όλα	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

Το επόμενο τμήμα ζητά τη γνώμη σας πάνω σε διάφορα θέματα. Σας παρακαλώ να γράψετε την πρώτη απάντηση που έρχεται στο νου σας.

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΑ ΑΙΣΘΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΑΥΤΟΥ (ερωτήσεις 74 – 81)

74. Αν κάποιο άτομο που το νοιώθετε πολύ δικό σας ψηφίσει διαφορετικά από εσάς, νιώθετε σα να είναι εναντίον σας.	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
75. Καθώς προτιμώ να τα πηγαίνω καλά με όλους, προτιμώ να συμφωνώ με την πλειοψηφία παρά «να ταραζώ τα νερά»	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
76. Συνήθως είναι επιφυλακτικός (cautious), με οτιδήποτε καινούργιο και διαφορετικό	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
77. Μόνο ένας σε μια οικογένεια θα πρέπει να είναι υπεύθυνος για τις κύριες αποφάσεις	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
78. Αρχικά, νιώθω κάποια καχυποψία (I am suspicious) με καινούργιες γνωριμίες ή φιλίες	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
79. Θεωρώ τον εαυτό μου προοδευτικό (liberal)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
80. Θεωρώ τον εαυτό μου συντηρητικό (conservative)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
81. Όταν κανείς είναι ερωτευμένος χάνει την ελευθερία του	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

Το επόμενο τμήμα ζητά να βάλετε έναν κύκλο γύρω από το ΝΑΙ ή το ΟΧΙ. Αν βάλετε ΝΑΙ, δώστε μια βαθμολογία από 1 έως 4 πάλι με κύκλο γύρω σ' αυτήν που διαλέγετε

1 = πολύ οδυνηρό 2 = οδυνηρό 3 = κάπως οδυνηρό 4 = καθόλου οδυνηρό

Στην παιδική σας ηλικία ή αργότερα χάσατε:

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΑ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ ΑΠΩΛΕΙΩΝ Ή ΑΠΟΧΩΡΙΣΜΩΝ (ερωτήσεις 82 – 91)

82. Τον πιο καλό σας φίλο γιατί εσείς ή	ΝΑΙ	ΟΧΙ
83. εκείνος (η) μετακομίσате	1 2 3 4	
84. Το σπίτι σας (μετακομίσате κλπ)	ΝΑΙ	ΟΧΙ
85.	1 2 3 4	

1 = πολύ οδυνηρό 2 = οδυνηρό 3 = κάπως οδυνηρό 4 = καθόλου οδυνηρό

Στην παιδική σας ηλικία ή αργότερα χάσατε:

86. Ένα αγαπημένο σας ζώακι (γάτα σκύλο κλπ)	ΝΑΙ	ΟΧΙ
87.	1 2 3 4	
88. Κάποιον που αγαπούσατε (πέθανε, έφυγε κλπ)	ΝΑΙ	ΟΧΙ
89. καθορίσατε τη σχέση σας (μητέρα, πάτερας κλπ)	1 2 3 4	
90. Υποστήκατε καμία άλλη αξιοσημείωτη	ΝΑΙ	ΟΧΙ
91. απώλεια; Τι ήταν _____	1 2 3 4	

Το επόμενο τμήμα έχει να κάνει με οικογενειακές σχέσεις. Περιγράψτε την οικογένειά σας, ενόσω μεγαλώνετε. Σας παρακαλώ να βάλετε τον κύκλο γύρω από την πρώτη απάντηση που θα' ρθει στο νου σας.

(ΣΑ) ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ (Σ) ΣΥΜΦΩΝΩ (ΔΣ) ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ (ΑΔΣ) ΑΠΟΛΥΤΑ ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΑ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ (ερωτήσεις 92 – 109)

92. Στην οικογένεια μας νιώθαμε κοντά ο ένας με τον άλλο	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
93. Μέσα στην οικογένεια δεν υπήρχαν μυστικά	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
94. Κανένας μας δεν ήξερε του άλλου τις υποθέσεις	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

Το επόμενο τμήμα αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο οι γονείς σας συνεννοούνταν μεταξύ τους στη διάρκεια της ανάπτυξής σας. Σας παρακαλώ να βάλετε κύκλο γύρω από την πρώτη απάντηση που σας έρχεται στο νου.

95. Παρέμεναν πάντα προσκολλημένοι ο ένας στον άλλον	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
96. Ο ένας απ' τους δύο έδειχνε να υποφέρει αν ο άλλος δεν μάντευε τις σκέψεις του	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
97. Ο καθένας τους ήταν πολύ ανεξάρτητος από τον άλλον	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
98. Συνεχώς κατέκρινε ο ένας τον άλλον	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
99. Τους άρεσε να είναι μαζί	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
100. Θυμάστε κάποια αλλαγή στην σχέση τους ενόσω μεγαλώνατε; Αν ΟΧΙ, μην απαντάται τις ερωτήσεις 104 – 108	ΝΑΙ		ΟΧΙ	

Η σχέση των γονιών σας γενικά (ή πριν απ' την αλλαγή) ήταν:

101. Κοντά ο ένας με τον άλλον	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
102. Απομακρυσμένοι μεταξύ τους	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
103. Υπήρχε εχθρικότητα μεταξύ τους	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
104. Έδειχναν την αγάπη τους μεταξύ τους	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

(ΣΑ) ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ (Σ) ΣΥΜΦΩΝΩ (ΔΣ) ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ (ΑΔΣ) ΑΠΟΛΥΤΑ ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ

Η σχέση των γονιών σας μετά την αλλαγή κατά γενικές γραμμές ήταν:

105. Κοντά ο ένας με τον άλλον	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
106. Απομακρυσμένοι μεταξύ τους	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

107. Υπήρχε εχθρικότητα (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

108. Έδειχναν την αγάπη τους μεταξύ τους (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

109. Περίπου πόσο χρονών ήσασταν την εποχή της αλλαγής _____

Το επόμενο τμήμα αναφέρεται στην προσωπική σας σχέση με το σύντροφό σας

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΑ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕ ΣΥΝΤΡΟΦΟ / ΣΥΖΥΓΟ (ερωτήσεις 110 – 115)

110. Έχετε σύντροφο; NAI OXI
Αν η απάντησή σας είναι ΟΧΙ, πάτε στο 115.

111. Νιώθουμε τόσο κοντά ο ένας στον άλλον σαν να είμαστε μια οντότητα (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

112. Νιώθουμε πολύ κοντά ο ένας στον άλλον (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

113. Νιώθουμε απομακρυσμένοι μεταξύ μας (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

114. Συχνά είμαστε θυμωμένοι μεταξύ μας (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

115. Δείχνουμε την αγάπη μας ο ένας στον άλλον (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

Τελευταίες λέξεις για τον εαυτό σας

ΥΠΟΚΛΙΜΑΚΑ ΑΙΣΘΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΑΥΤΟΥ (ερωτήσεις 116 – 150)

116. Νιώθω πάντα μεγάλη αναστάτωση όταν περιμένω κάποιον χωρισμό από αγαπημένο πρόσωπο (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

117. Το να συνηθίσω καινούργια πρόσωπα και καταστάσεις μου είναι πάντα πάρα πολύ δύσκολο (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

118. Το να φύγω από τους δικούς μου και να φτιάξω το δικό μου σπίτι ήταν ένας μεγάλος αγώνας (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

119. Αισθάνομαι ανασφάλεια όταν αφήνω τον εαυτό μου να πλησιάσει άλλους	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
120. Συνέχεια προσπαθώ να κάνω αυτό που οι άλλοι νομίζω περιμένουν από μένα	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
121. Πλησιάζω καινούργιες καταστάσεις με επιφύλαξη	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
122. Όταν πρόκειται να αποχωριστώ κάποιο αγαπημένο μου πρόσωπο τότε μιλώ συνεχώς – λεω πολλά	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
123. Όταν πρόκειται να αποχωριστώ κάποιο αγαπημένο μου πρόσωπο, τότε γίνομαι πολύ σιωπηλός (η)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
(ΣΑ) ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ (Σ) ΣΥΜΦΩΝΩ (ΔΣ) ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ (ΑΔΣ) ΑΠΟΛΥΤΑ ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ				
124. Συχνά αγωνιώ για δεσμεύσεις με ανθρώπους που τους νιώθω να 'ναι «διαφορετικοί»	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
125. Βασικά κάνω αυτό που θέλω χωρίς να ανησυχώ με το τι θα πει ο κόσμος	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
126. Ποτέ δεν αισθάνομαι ότι οι άλλοι με δέχονται όπως είμαι	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
127. Όταν αρχίζω να νιώθω ότι χάνω κάποιον που αγαπώ, δεν είμαι καθόλου αποδοτικός στην δουλειά μου	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
128. Πάντα ζητώ την έγκριση των άλλων	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
129. Πάντοτε συμβιβάζομαι	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
130. Θέλω να είμαι αγαπητή από τους άλλους	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
131. Πάντα σκέφτομαι των άλλων τη γνώμη για μένα	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
132. Συχνά δεν νιώθω να είμαι αληθινή	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
133. Γενικά, είμαι αγαπητός (η) από τους άλλους	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

134. Διστάζω να επικρίνω τις πράξεις ενός αγαπημένου προσώπου από φόβο μην τον (ην) χάσω	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
135. Ως επί το πλείστον κάνω αυτό που θέλω	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
136. Αισθάνομαι καλά για το ποιος (ποια) είμαι	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
137. Βλέπω τον εαυτό μου σαν ένα φιλικό άτομο	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
138. Βλέπω τον εαυτό μου σαν κάποιον που κλείνεται στον εαυτό του	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
139. Συχνά αισθάνομαι παρεξηγημένος (η)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
140. Αισθάνομαι ότι δεν αξίζω	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
141. Αρχικά νιώθω κάποια καχυποψία για καινούργιες γνωριμίες ή φίλιες	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
142. Θεωρώ τον εαυτό μου φιλελεύθερο	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
143. Θεωρώ τον εαυτό μου συντηρητικό	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
144. Μου είναι πάντοτε πολύ δύσκολο να αποχωρίζομαι από τα πράγματά μου	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
145. Συχνά βαριέμαι και νιώθω άδειος (α)	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

(ΣΑ) ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ (Σ) ΣΥΜΦΩΝΩ (ΔΣ) ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ (ΑΔΣ) ΑΠΟΛΥΤΑ ΔΕΝ ΣΥΜΦΩΝΩ

146. Μόλις με κριτικάρει κάποιος, η πρώτη μου αυθόρμητη σκέψη είναι να φύγω	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
147. Αν κάνω κάτι αυθόρμητα, συχνά αλλάζω γνώμη και κοιτάζω πώς να τα διορθώσω τα πράγματα	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)
148. Αισθάνομαι σαν άλλος άνθρωπος όταν νιώθω ότι με αποδέχονται οι συνάδελφοί μου	(ΣΑ)	(Σ)	(ΔΣ)	(ΑΔΣ)

149. Το κέφι μου επηρεάζεται τελείως από το περιβάλλον μου (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

150. Καλύτερα να 'μια με κάποιον που δεν συμπαθώ ιδιαίτερα παρά να είμαι μόνος (ΣΑ) (Σ) (ΔΣ) (ΑΔΣ)

Τμήμα II

Προσωπικό Ιστορικό

Όπως διασαφηνίσθηκε στην πρώτη σελίδα των οδηγιών, η λέξη «γονείς» μπορεί να αντικατασταθεί και με άλλες που πήραν αυτόν τον ρόλο στην ζωή σας. Εδώ μπορείτε να το ορίσετε ποιο συγκεκριμένα. Βάλτε έναν κύκλο γύρω από τη σχέση στην οποία αναφερθήκατε όταν απαντήσατε τις ανάλογες ερωτήσεις προηγουμένως

Γονείς (μητέρα και πατέρας)

(παππούς και γιαγιά)

γονείς που σας υιοθέτησαν (μητέρα, πατέρας)

θετοί γονείς (stepparents, μητέρα, πατέρας)

άλλοι συγγενείς που είχαν ρόλο των γονιών (αδελφή, αδελφός, θείος, θεία. κλπ)

151. Η ηλικία σας _____

152. Το φύλο σας _____

153. Η ράτσα σας (λευκή, κλπ) _____

154. Η καταγωγή σας _____

155. Η θρησκεία σας _____

Παρακαλώ βάλτε κύκλο γύρω από την απάντησή σας

156. Ζει η μητέρα σας; ΝΑΙ ΟΧΙ

157. Αν απαντήσατε ναι, ζει μαζί σας; ΝΑΙ ΟΧΙ

158. Αν απαντήσατε όχι, γράψτε την ηλικία σας όταν φύγατε από το σπίτι _____

159. Αν απεβίωσε, γράψτε την ηλικία σας τότε _____

160. Ζει ο πατέρας σας; ΝΑΙ ΟΧΙ

Παρακαλώ βάλτε κύκλο γύρω από την απάντησή σας

161. Αν απαντήσατε ναι, ζει μαζί σας; ΝΑΙ ΟΧΙ

162. Αν απαντήσατε όχι, γράψτε την ηλικία σας όταν φύγατε από το σπίτι _____

163. Αν αποβίωσε, γράψτε την ηλικία σας τότε _____

164. Πήραν διαζύγιο οι γονείς σας; ΝΑΙ ΟΧΙ

165. Αν ναι, πόσον χρόνων ήσασταν όταν έγινε αυτό; _____

166. Χώρισαν ποτέ οι γονείς σας; ΝΑΙ ΟΧΙ

167. Αν ναι, πόσο χρόνων ήσασταν όταν έγινε αυτό; _____

168. Είστε παιδί υιοθετημένο; ΝΑΙ ΟΧΙ

169. Αν ναι, πόσο ήσασταν όταν σας υιοθέτησαν; _____

170. Είναι κανείς από τους από τους γονείς σας ξαναπαντρεμένος; ΝΑΙ ΟΧΙ

171. Ο πατέρας μου ξαναπαντρεύτηκε όταν ήμουν _____

172. Η μητέρα μου ξαναπαντρεύτηκε όταν ήμουν _____

Στο επόμενο τμήμα παρακαλώ βάλτε έναν κύκλο γύρω από την κατάλληλη απάντηση

173. α) Είστε παντρεμένος (η); ΝΑΙ ΟΧΙ

(β) Ζείτε με κάποιον; ΝΑΙ ΟΧΙ

Αν ναι, σας παρακαλώ δηλώστε την σχέση σας (σύζυγος, φίλος, η κλπ) _____

(γ) Έχετε παιδιά;	ΝΑΙ	ΟΧΙ
(δ) Είστε χωρισμένος (η);	ΝΑΙ	ΟΧΙ
(ε) Είστε διαζευγμένος (η);	ΝΑΙ	ΟΧΙ
(ζ) Είσασαν πάντοτε ελεύθερος;	ΝΑΙ	ΟΧΙ

174. Ποια είναι η ανώτατη εκπαιδευτική βαθμίδα που τελειώσατε; Σας παρακαλώ βάλτε έναν κύκλο γύρω από γράμμα που σας αφορά

(α) δημοτικό

(β) γυμνάσιο

(γ) λύκειο

(δ) πανεπιστήμιο

πόσα χρόνια _____

δίπλωμα σε _____

(ε) σχολή, τέχνη

αναφέρατε τα χρόνια φοίτησης και το πτυχίο αν έχετε

175. Η δουλειά σας _____

176. Η δουλειά του συζύγου ή της συζύγου σας ή του (της) συντρόφου σας _____

177. Το υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο που τελείωσε η μητέρα σας _____

178. Το υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο που τελείωσε ο πατέρας σας _____

179. Το υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο που τελείωσε ο/η σύζυγος _____

180. Η δουλειά της μητέρας σας _____

181. Η δουλειά του πατέρα σας _____

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ball.M, Αυτοεκτίμηση, Μ.Α, Εκδ:Δίοδος, Αθήνα, 1992.

Casey Karen, Το βιβλίο της αγάπης, Εκδ:Βουλούκου, Αθήνα, 1992.

Caroline Case, Θεραπεία μέσω Τέχνης, Μετ: Γιάννα Σκαρβέλη, Β.
Εκδ:Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1998.

Marion Dowling, YOUNG CHILDREN, Personal, Social and Emotional
Development, Paul Chapman, Publishing (P.C.P), 2000.

Judy Dunn, Young Children's close relationships, Beyond Attachment,
Individual Differences and Development-Series volume 4, Sage
Publications, 1993.

Eleanor E. Maccody, Social Development, Psychological Growth and
the Parent-Child Relationship, (Stanford University), Pub. Harcourt Brace
Jovanovich, Inc. New York, 1980.

Goleman Daniel, Η συναισθηματική νοημοσύνη, Εκδ:Ελληνικά
Γράμματα, Αθήνα, 1998.

G.Faure-S.Lascar, Το θεατρικό Παιχνίδι, Εκδ:Guterberg, Αθήνα, 1994

Γκιμπράν Χαλίλ, Ο προφήτης και ο κήπος του Προφήτη, Εκδ:Νέα
Σύνορα και Λιβάνη, Αθήνα, 1997.

Maarit Johnson, On the Dynamics of self-esteem, Empirical validation
of Basic self-esteem and Earning self-esteem, Department of
Psychology-Stockholm University, 1997.

A.I Johnson, Προκατάληψη, Ποιος εγώ; Εκδ : Ελληνικά Γράμματα,
Αθήνα, 1988.

Johnson Tournas A. Prejudice and psychological development : Is there
a relationship? (Unpublished doctorate dissertation), Boston College
Graduate School of Social Work, April, 1990.

Nathanson Donald L., Shame and Pride, W.W Norton&Company, New
York London.

Napier A.Y, Το ζευγάρι-Ο Εύθραστος Δεσμός, Δ'Εκδοση,
Εκδ:Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.

Ντραϊκωρς Ρ., Η πρόκληση να είμαστε γονείς, Εκδ:Θυμάρι, Αθήνα, 1989.

Sharman, Cross & Vennis, Observing Children, Εκδ:Gassell, London, 1995.

Parry Clenys, Ψυχολογικές Κρίσεις και η αντιμετώπισή τους, Εκδ: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1993.

Skynner Robin, Οικογενειακές υποθέσεις – Ένας Οδηγός για καλύτερες και υγιέστερες σχέσεις, Μετ : Άννα Παπασταύρου, Εκδ : Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.

Sroufe L.Alan, Emotional Development, Cambridge University Press, United States of America, 1995.

Stern Daniel, Η πρώτη σχέση : μητέρα και βρέφος, Εκδ : Π.Κουτσούμπος Α.Ε, 1988.

Virginia Saitr, Πλάθοντας Ανθρώπους, Εκδ:Κέδρος, Αθήνα,1992.

Αυγητίδου Σ., Οι κοινωνικές σχέσεις και η παιδική ηλικία στην προσχλική ηλικία, Παιδαγωγική και Εκπαίδευση 36, Εκδ:Αδελφών Κυριακίδη α.ε., Θεσσαλονίκη, 1997.

Καλαντζή Αζίζι.Α, Θέματα Γνωσιακής και Συμπεριφοριστικής Θεραπείας, Ελληνικά Γράμματα, 1992.

Κατάκη Χ, Το Μωβ Υγρό, Δ' Έκδοση, Εκδ:Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1997.

Κιτσάρας Γιώργος, Εισαγωγή στη προσχολική Παιδαγωγική, Εκδ:Παπαζήσης, Αθήνα, 1991.

Κολούρη Ρ.-Αντωνοπούλου, Παιδαγωγική ψυχολογία, Εκδ:Έλλην, 1994.

Κοφίνας Π.Σ., Φ.Φάρος, Γονείς και Παιδιά, Εκδ:Ακρίτα, 1986.

ΚΑΙΝΗ ΔΙΑΘΗΚΗ, Εκδ:Αδελφότης Θεολόγων «Ο Σωτήρ», Αθήνα, 1988.

Λεοντάρη Α. Αυτοαντίληψη, Εκδ: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1996.

Μαλικιώση Λοΐζου Μ., Συμβουλευτική Ψυχολογία, (β.εκδ.),
Εκδ: Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1994.

Παρασκευόπουλος – Ζάχος, Ψυχολογία, Εκδ : Κέντρο Ψυχολογικών
Μελετών, Αθήνα, 1989.

Παρασκευόπουλος Ι.Ν., Εξελικτική Ψυχολογία, Τόμος 2, Αθήνα, 1985.

Πασσάκος Κ., Εισαγωγή στην παιδαγωγική ψυχολογία, Τόμος Α,
Εκδ: ΜΙΧΑΛΑΣ, 1980.

Τσουρέας Ε, θέματα Σύγχρονου Προβληματισμού, Δοκίμια,
Εκδ: Παπαδήμα, Αθήνα, 1993.

Χαραλαμποπούλου Ι.Βας., Η ανάπτυξη της προσωπικότητας,
Εκδ: Guteberg, 1987.

Χουρδάκη Μ.δ.φ, Οικογενειακή Ψυχολογία, Διάλογοι σε θέματα
(παιδιού –εφήβων-συζύγων-γονέων), Εκδ: «Γρηγόρη», Αθήνα, 1982.

Χουρδάκη Μ., Θέματα Προετοιμασίας για γάμο - Συμβίωση και
σχέσεις στην οικογένεια, Εκδ: ΡΕΚΟΥΝΙΩΤΗΣ, Αθήνα, 1989.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

«**Young Children**», The journal of the National Association for the
education of young children, United States, March-July 1986, July 1985,
January 1996, September 1995-96.

«**Εκλογή**», Journal of Social Work and Welfare, Τεύχος 94, Αθήνα,
1992.

«**Κοινωνική Εργασία**», Journal of Hellenic Association of Social
workers, Τεύχος 39, Αθήνα, 1995.

«**ΠΡΟΣΩΠΟ**», Τριμηνιαίο περιοδικό της κίνησης «Πρόταση», 26^ο
τεύχος, Πάτρα..

«**Εργαστήριο Προσχολικής Αγωγής** », του Τμήματος Κοινωνικής
Εργασίας, Εκδ: ΤΕΙ Πάτρας, 1998.

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΕΣ – ΛΕΞΙΚΑ

«Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια», Λεξικό, Εκδ:Ελληνικά Γράμματα, Τόμος 2^{ος} – 7^{ος}, Αθήνα, 1991.

Σύντομο ερμηνευτικό Λεξικό Ψυχολογικών Όρων, Χουντουμάλη Α. Πατεράκη Λ., Εκδ:«Δωδώνη», Αθήνα, 1989.

Χρηστικό Λεξικό Κοινων/γιας, Δ.Γ Τσαούση, Κοινωνιολογική και Ανθρωπολογική Βιβλιοθήκη, Εκδ:Gutenberg, 1989.

Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας, Δ.Γ.Τσαούση, Κοινωνιολογική & Ανθρωπολογική Βιβλιοθήκη, Εκδ:Gutenberg, Αθήνα, 1989.

Υ.Ε.Ι. ΠΑΤΡΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ